

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SAMSUN'DA YAPILAN SİYASİ PARTİ
MİTİNGLERİNİN BASINA YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet DODUR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

Nevşehir
Aralık 2019

**T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SAMSUN'DA YAPILAN SİYASİ PARTİ
MİTİNGLERİNİN BASINA YANSIMALARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet DODUR

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

Nevşehir
Aralık 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Mehmet DODUR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

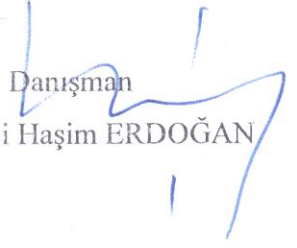
“Demokrat Parti Döneminde Samsun’da Yapılan Siyasi Parti Mitinglerinin Basına Yansımaları” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Mehmet DODUR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

Tarih Ana Bilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

KABUL ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi Haşim ERDOĞAN danışmanlığında Mehmet DODUR tarafından hazırlanan “Demokrat Parti Döneminde Samsun’da Yapılan Siyasi Parti Mitinglerinin Basına Yansımaları” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

10.12.2019

JÜRİ

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN
ÜYE : Dr. Öğr. Üyesi Erhan YOSKA
ÜYE : Doç. Dr. Kürşat KOÇAK

İMZA

[Handwritten signatures of the jury members]

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 18.12.2019 tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

2019.So.1157

[Handwritten signature of the institute director]
Enstitü Müdürü
Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE SAMSUN'DA YAPILAN SİYASİ PARTİ MİTINGLERİNİN BASINA YANSIMALARI

Mehmet DODUR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aralık 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Haşim ERDOĞAN

ÖZET

Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923 tarihinde ilanı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde demokrasi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasi kavramının oturması biraz zaman almıştır. Birkaç demokrasiye geçiş denemesi sonucunda, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan Demokrat Parti demokrasinin ülkede sağlam temellere oturması safhasının ilk ve önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. DP, seçim sisteminde var olan, seçimlerin önemli bir olgusu olan mitingleri muhalefet yıllarında ve iktidarı süresince etkili bir araç olarak kullanmıştır. Mitingler, seçmene yani halka inme, halkla temas aracı olarak görülmüştür. DP'nin ilk il teşkilatının kurulduğu aynı zamanda Karadeniz'in önemli bir şehri olan Samsun DP döneminde yapılan her seçim döneminde mitinglere ev sahipliği yapmış ve Demokrat Partiye olan ilgi ve alakasını gerek mitinglerdeki sayıya gerekse de seçim sonuçlarına yansıtmıştır. 1950 seçimlerinde Celal Bayar akabinde ki 54-57 seçimlerinde Başbakan Adnan Menderes Samsun'da ciddi sayılara ulaşan kalabalıklarla mitingler yapmıştır. DP'nin Samsun'da yaptığı mitingler ulusal ve yerel basında çoğu zaman manşet olarak kendine yer bulurken ilçelerde yapılan mitingler daha ziyade ilçe gazetelerinde manşet olmuştur. DP'nin mitingleri bu şekilde etkili kullanması iktidardaki yahut zamanla ana muhalefetteki partilerde mitingleri önemsemeye, yapılan mitinglerin yaygınlaştırılmasına ve muhteviyatının geliştirilmesine itmiştir. Bu değişim neticesinde Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İsmet İnönü, 1954-57 seçimlerinde Samsun'da mitingler yapmıştır. Kurtuluş Savaşının meşalesin yandığı Samsun'da Milli Mücadele'yi başlatan Mustafa Kemal Atatürk'ün Partisi olan CHP'yi halkla buluşturup yeni Millî Mücadeleler için Samsunluların desteğini istemiştir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Seçim, Samsun, Basın, Miting.

REFLECTIONS OF POLITICAL PARTY MEETINGS IN SAMSUN DURING THE DEMOCRAT PARTY PERIOD

Mehmet DODUR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

History Department, Master Thesis, December 2019

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Haşim ERDOĞAN

ABSTRACT

On October 29, 1923 with the proclamation of the Republic, the Republic of Turkey is an important step towards democracy in the state. seating concept of democracy in the Republic of Turkey has taken some time. Democrat Party, which was founded on January 7, 1946 following some attempts of transition to democracy, formed the first and important part of the phase to build the democracy on a solid ground in Turkey. During the years it is in opposition and in power, Democrat Party used meetings which were part and an important fact of the election system as an effective tool. It accepted the meetings as a means of contact to the voter in other words to the public. Samsun, where the first provincial organization of the DP was established, is also an important city of the Black Sea, Samsun hosted meetings in each election period during the DP period and reflected its interest and relevance to the Democrat Party both in the number of people in meetings and in the election results in 1950 elections Celal Bayar, then in 1954-57 elections Prime Minister Adnan Menderes held public meetings in Samsun with crowds reaching serious numbers. While the meetings held by the DP in Samsun took place in headlines in the national and local press, the meetings in the districts took place mostly in the headlines of district newspapers. DP's effective use of public meetings prompted the parties in power or in opposition to give importance to the public meetings, to make the meeting prevalent and to develop their content. CHP leader, İsmet İnönü held meetings in Samsun in the 1954-57 elections. He asked for the support of Samsun for new national struggles in Samsun where the torch of the Independence War burned, for the party which was founded by Mustafa Kemal Atatürk who started the Independence war.

Key Words: Propaganda, Election, Samsun, Press, Meeting.

TEŞEKKÜR

“Demokrat Parti Döneminde Samsun’da Yapılan Siyasi Parti Mitinglerinin Basına Yansımaları” konulu bu çalışmada, yardımlarını esirgemeyen Danışman Hocam Dr. Öğr. Üyesi Haşim Erdoğan’a ve tezin düzeltme kısmında değerli yardım ve gayretlerinden dolayı Abdullah Erdoğan’a en içten duygularıyla teşekkür ederim

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL ONAY SAYFASI	iv
ÖZET	v
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE KADAR SAMSUN

1.1. Samsun Tarihi	17
1.2 Samsun’da Ekonomik Hayat (1923-1950)	25
1.2.1 Tütün	25
1.2.2. Sanayi	28
1.2.3. Liman	29
1.3. Samsun’da Sosyal Hayat	31
1.3.1 Nüfus	31
1.3.2. Eğitim	32
1.3.3. Basın	34

II. BÖLÜM

DP DÖNEMİ SEÇİMLER VE PARTİLERİN SAMSUN MİTINGLERİ

2.1. 1946 Genel Seçimleri	35
2.1.1. Genel Durum	35
2.1.2. 1946 Seçimleri ve Samsun	39
2.2. 1950 Genel Seçimleri	43
2.2.1. Genel Durum	43

2.2.2. 1950 Seçimleri ve Samsun	46
2.3. 1954 Seçimleri.....	66
2.3.1. Genel Durum.....	66
2.3.2.1954 Seçimler ve Samsun	68
2.4. 1957 Seçimi	81
2.4.1. Genel Durum.....	81
2.4.2. 1957 Seçimleri ve Samsun	82
SONUÇ.....	104
EKLER.....	107
KAYNAKÇA	124

KISALTMALAR

Yay. Haz: Yayına Hazırlayan

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

ARMHC: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

TCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası

SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası

DP: Demokrat Parti

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi

Edit: Editör

AP: Adalet Partisi

Eriş Trh: Erişim Tarihi

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1: 1923 YILINDA TÜTÜN FABRİKASINDAKİ ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI	27
TABLO 2: 1927 YILINDA SAMSUN'DAKİ SANAYİ KOLLARI VE BU SANAYİ ÇALIŞAN İŞÇİ SAYISI.....	28
TABLO 3: SAMSUNDAKİ İSKELELERDEN YAPILAN İTHALAT-İHRACAT MİKTARLARI.....	30
TABLO 4: 1927 YILINDA SAMSUN'DAKİ YABANCI NÜFUS DAĞILIMI .	31
TABLO 5: 1927 YILINDAKİ ÇALIŞAN NÜFUSUN ÇALIŞTIKLARI MESLEKLERE GÖRE DAĞILIMI.....	32
TABLO 6: 1927-1950 SAMSUN EĞİTİM ÖĞRETİM VERİLERİ	33
TABLO:7 1935-1950 SAMSUN OKURYAZAR ORANLARI	33
TABLO:8 1950 SAMSUN SEÇİM İSTATİSTİKLERİ	65
TABLO:9 1954 SAMSUN SEÇİM İSTATİSTİKLERİ	80
TABLO:10 1957 SAMSUN SEÇİM İSTATİSTİKLERİ	103

GİRİŞ

Demokrasi kavramı köken itibariyle Yunanca bir kelime olup demos ve kratos sözcüklerinin birleşimiyle oluşmuş bir terimdir.¹ Kavramsal anlamı dışına çıkıp demokrasi kelimesini ele alacak olursak, özet niteliğindeki tanımı halkın kendi kendini yönetmesi, daha genel tanımı ise bireylerin eşit oy kullanım hakkına dayanarak belirli aralıklarla yapılan seçim neticesinde devletin politika ve yönetimine doğrudan etki ettiği bir yönetim sistemidir.² Türk toplum ve devletlerinde demokrasi kavramını arayacak olursak Cumhuriyetin ilanı olan 29 Ekim 1923 tarihinden çok öncesine bakmamız gerekecektir. Eski Türk toplum ve devlet yapısına bakıldığında bugün ki demokrasi karşımıza çıkmamakla beraber demokratik sayılabilecek uygulama kurum ve metotlarla karşılaşmaktayız. Bu kurumların başında temelleri ilk Türk devletlerine kadar uzanan devlet işlerinin görüşülüp bir neticeye bağlandığı toplantı meclislerini görmekteyiz.³ Oğuzlarda Tirnek, Hazarlarda İhtiyar Meclisi, Kıpçaklarda Devlet İstişare Meclisi, Bulgarlarda Millet Meclisi, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Divanı Hümayun, III. Selim döneminde Meşveret Meclisi, Tanzimat döneminde Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye ve Meşrutiyet yıllarında kurulan Mebusan Meclisi gibi devlet ve meclis isimleri karşımıza çıkmaktadır.⁴ Meşrutiyet döneminde oluşturulan meclis yapısı Osmanlı'nın son dönemine kadar yönetimde etkili olmuştur. 1860'lı yıllara gelindiğinde ise meşrutiyet düşüncesi sivil ve askeri aydınlar arasında iyiden iyiye tartışılır olmuştur. Bu isimlerin başında İbrahim Şinasi, Ali Süavi, Agâh Efendi bulunmaktadır. Bu kişiler fikri ideolojilerini sadece gazete üzerinden insanlara ulaştıramayacaklarını anlayınca bir Cemiyet kurmaya kara verdiler ve 7 Haziran 1865 yılında piknik havasında yapılan Belgrat ormanındaki ilk toplantıda Cemiyeti kurdular. İlk başlardaki ismi Yurtseverler Birliği olan Cemiyet sonraları meşhur olacak olan Yeni

¹ Çağatay Benhür, *Türk Demokrasi Hayatında Bir Dönüm Noktası Olarak 1950 Genel Seçimleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2001, s.1

² Arzu Dereköylü, *Çok Partili Hayata Geçiş Sırasında Orduda Seçimler ve Siyaset(1946-1950)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2017, s.1

³ Abdülkadir Donuk, "Türklerde ve Moğollarda Meclis Geleneği", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 52, İstanbul 2011, s. 6-7.

⁴ Mehmet Küçük, *Türk Demokrasi Hayatında Değişim Demokrat Parti Örneği*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013, s. 1.

Osmanlılar Cemiyeti ismini aldı.⁵ Cemiyet kısa sürede meşrutiyet yanlısı paşalarında desteğiyle önem arz eden askeri ve sivil kişiler arasında rağbet görür. Bu cemiyet fikriyatını gerçekleştirmek için birçok faaliyette bulunur. Cemiyet, meşrutiyet yanlısı Mithat Paşa'nın da desteğini alarak ilan etmek istedikleri meşrutiyet yönetiminin önündeki en büyük engel olarak gördükleri sultan Abdülaziz'i tahtan indirip yerine kardeşi V. Murat'ı tahta çıkartır. Fakat daha sonra sağlık problemleri neticesinde sultanlık vasfının gerekliliğini yerine getiremeyen V. Murat'ı tahtan indirip meşrutiyet yanlısı olduğunu iddia eden II. Abdülhamit'i tahta çıkartırlar. Başa gelen sultan II. Abdülhamit meşrutiyet yanlısı olmamakla birlikte meşrutiyete sempatiyle bakan önemli paşalardan olan Mithat Paşa'nın da baskısı neticesinde 23 Aralık 1876 yılında tarihimizin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koydu⁶. Kanun-ı Esasi ile özlemi çekilen meşrutiyet yönetimine geçilmiş olmaktadır. Lakin meşrutiyetin ilanı ile açılan meclis toplamda 10 gün faaliyette bulunabildi. Bunun nedeni ise tarihimizdeki meşhur ismiyle bilinen 93 Harbi'dir (1877-178). Rusya hızlı şekilde Osmanlı başkentine doğru ilerledi ve Çatalca önlerine kadar geldi. Bunu fırsat bilen Sultan II. Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı tatil etme yetkisini kullanarak meclisi süresiz tatil ettiğini duyurdu.⁷ Meşrutiyet yanlısı aydın ve askerler meclisin feshine karşı bir dizi girişimlerde bulunsalar da neticeye ulaşamadılar. Sultana karşı başarısız olacağını anlayan karşıt fikirler gizli Cemiyetleşme yoluna başvurdular. Askeri tıbbiyede İbrahim Temo'nun önderliğinde İttihad-ı Osmani Cemiyetini kurdular.⁸ Cemiyet gizli toplantılar yapıp üye sayısını artırmaya yönünde çalışmalar yürütüp bir taraf tanda teşkilatlanma yoluna gitmiştir. Cemiyet 1892 yılında açığa çıktı ve sultanın emriyle birçok üst düzey yöneticisi tutuklandı ve sürgün edildi. Bazı üyeler ise kaçarak Jön Türklerin başı olan Ahmet Rıza Beyle iletişime geçti. Ahmet Rıza ise bu cemiyete katılarak cemiyetin ismini değiştirdi. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti yaptı.⁹ Bu cemiyete sonraları tarih sahnesinde isimlerini çok sık duyacağımız Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa gibi isimlerde

⁵ Tefvik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 1995, s.25-26.

⁶ Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.4.

⁷ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul 2006, s. 64-65.

⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s.52.

⁹ Dereköylü, *a.g.t.*, s.10.

üye idi.¹⁰ Sultanı indirip meşrutiyet yönetimine geçmek isteyen bu cemiyet dışında irili ufaklı cemiyetler ve halk zümreleri mevcuttu daha sonra bunların hepsi İttihat Terakki Fırkası altında toplandı. Bir bildiri yayınlayıp amaçlarının meşrutiyetin ilan edilmesi olduğunu bildirdiler. Cemiyetin baskılarına karşı daha fazla dayanamayan sultan 23 Temmuz 1908 günü anayasayı tekrar ilan etti ve II. Meşrutiyet yönetimi başlamış oldu.¹¹ Kısa süre sonra gerçekleşen 31 Mart Vakası sonrası yönetimde etkili olan son padişah II. Abdülhamit tahtan uzaklaştırılmış ve ülke yönetimi İttihat ve Terakki Cemiyetine kalmıştı. İttihat Terakki döneminde patlak veren I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmış ve imparatorluk parçalanarak açık işgal bölgesi haline gelmiştir. Savaş sorumlusu olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ileri gelenleri görülmekteydi. Savaş sorumlusu olarak görülen yöneticileri yurt dışına kaçmış ve parti dağılmıştı.

Harpten yenik çıkan Osmanlı Devleti çok ağır şartlar içeren bir anlaşma imzaladı. Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay, İtilaf Devletlerinin genelini temsilen ise Oramiral Calthorpe arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.¹²

Bu ateşkes Osmanlı Devletini ekonomik yönden durma noktasına iterken toprak bütünlüğünü hiçe sayarak açık işgal bölgesi yapmıştır. Bu durumda dış güçlerden cesaret alan azınlıklar bölgesel ayaklanma ve isyan başlatmışlardır. Devletin içinde bulunduğu durumu bilen ve bir yardım yahut desteğin gelmeyeceğini anlayan halk namus ve canını korumak için bölgesel mücadele ve cemiyetleşme yoluna gitmeye başlamıştı. Bu bölgesel güçler Milli Mücadele döneminde Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir. Milli Mücadele'nin ilk başlarında halkın hassasiyetini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, amaçlarının hilafet ve saltanatı kurtarmak olduğunu beyan etmiş ve Anadolu halkının desteğini arkasına almasını bilmiştir. Ve bu destek ile de halkın bel bağladığı çökmeye yüz tutmuş imparatorluktan milletin yönetimde etkili olacağı Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuştur. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkmıştır. Aradığı ortamı ve imkânları bulan Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'nin meşalesini yakmıştır. Sonraki süreçte Havza Genelgesi, Amasya Genelgesi, Erzurum Kongresi ve Sivas Kongresini

¹⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.9.

¹¹ Küçük, a.g.t. s.3.

¹² Güzide Filiz Tuzcu, *Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 206, s. 21-22.

yaparak meşalesini yaktığı Milli Mücadele'nin vizyonunu açıklamış halka duyurmuştur. Halka, kesinlikle işgallerin kabul edilmeyeceğini, direniş gösterileceğini, İstanbul Hükümetini ve padişahı tanımadığını belirtmiştir. Erzurum Kongresi'nde alınmış bir karar olan ve 10. maddeye dayanan Heyet-i Temsiliye'nin kurulması kararı uygulamaya konularak Heyet-i Temsiliye kurulmuş ve böylece Milli Mücadele'nin beyin takımı sayılan önemli şahısları bir nevi halkın yeni temsilcileri konumuna getirilmiştir. Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükümetiyle her türlü iletişimi kestiğini duyurması sonucu İstanbul'da bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmiş yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmuştur. Yeni kurulan hükümetin başkanı olan Ali Rıza Anadolu'daki harekâta kayıtsız kalınarak bir neticeye varılamayacağını anlamış ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelere başlamıştır. En nihayetinde Amasya Mülakatı olarak bilinen görüşme gerçekleşti. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa özellikle Meclis-i Mebusan'ın toplanmasını, yapılacak olan barış görüşmesine Heyet-i Temsiliyeden de bir gurubun çağrılmasını, Anadolu ve Rumeli Mudafa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul Hükümetince tanınmasını talep etmiştir. Bu talebi de göz önüne alan Ali Rıza Paşa Hükümeti 7 Ekim 1919 tarihinde seçim yaptı. 164 mebus seçilmiş ve çoğunluğu Müdafa-i Hukukçular oluşturmuştur.¹³ Bu meclisin en önemli çalışması Misak-ı Milliye kabul etmesidir. Meclisin Misak-ı Milliye kabulü sonrası 16 Mart 1920 de İngilizler İstanbul'u fiilen işgal etmiştir. Bu işgal ile İstanbul Hükümetinin fiilen de sonu gelmiş ve temsil gücü olan meclis kapatılmıştır. Anadolu'daki harekâtın artık bir temsil gücüne kavuşmasına bir engel ve ikilik çıkartacak bir durum kalmamıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Ankara'da yeni bir meclisin oluşum süreci başlamış oldu.¹⁴ Bu işgalle beraber Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye reisi sıfatı ile liva ve kolordulara bir bildiri yayınlamış ve Ankara'da olağan üstü bir meclisin oluşturulacağını duyurmuştur. Her livadan 5 üye seçilmesini ve seçilen üyelerin Ankara'ya gönderilmesini istemiştir. Seçilen mebuslar nisan ayı içinde Ankara'ya gelmişlerdir. Heyet-i Temsiliye'nin talimatıyla seçilmiş vekillerin sayısı 403 civarındır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu gelişimler neticesinde Ankara'da 23 Nisan 1920 tarihinde Cuma günü saat 13.45'te dualar eşliğinde açılmıştır.¹⁵ Yapılan

¹³ Dereköylü. *a.g.t.*, s.16.

¹⁴ Batmaz. *a.g.t.*, s.5.

¹⁵ Korkmaz, *a.g.t.*, s.22.

işgallere karşı koymak için ilk etapta bölgesel halk güçleri direnişe başladı. İlerleyen zamanlarda bu halk cemiyetlerine Kuva-yı Milliye denilecek, bu milis güçlerin gayretleri Kurtuluş Savaşı'nın halkın desteği neticesinde kazanıldığını kanıtlayacaktır.¹⁶ Gerek düşmanla cephede savaşıacak gerekse ayaklanma ve isyanları bastırarak düzenli bir orduya ihtiyaç vardı. T.B.M.M.'nin kurulmasından sonra düzenli orduya geçme durumuna en büyük engel asker kaçaklarıydı. Bu kaçaklar sorunu mecliste görüşüldü. Tefik Rüşti (Aras) ve Refik Şevket'in (İnce) hazırladığı yasa tasarısı incelendi, tartışıldı, mecliste görüşüldü ve netice olarak İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararı alındı. İstiklal Mahkemeleri sayesinde kaçak kişiler belirlendi, düzenli orduya geçişte büyük bir görev yerine getirildi. İstiklal Mahkemeleri vergi toplama, düzeninin sağlanması, devlete karşı olan ayaklanma ve görüşlerin sindirilmesi gibi devletin ve milletin yararına olan birçok uygulamaya da imza attı. Kurtuluş Savaşı'nı idare eden meclis her ne kadar düşmana karşı yekvücut duruş sergilese de kendi içinde fikir ayrılıkları olan ve çeşitli muhalif seslerin duyulduğu bir meclisti. Bu kargaşa ortamında yapmak istediklerini uygulamaya koymak bunu mecliste güçlü bir şekilde savunmak, mecliste karar alınmasını sağlamak için bir guruba ihtiyaç duyulmuştur. Mustafa Kemal Paşa bazı vekillerle görüşmeler yapmış ve netice olarak Müdafa-i Hukuk Gurubunun temellerini atmıştır. Bu oluşum T.B.M.M'deki ilk gurup olduğu için Birinci Gurup diye bilinmektedir. İlk gurup yenilikçiler, bu guruba karşı kurulmuş olan İkinci Gurupta yer alanlar ise muhafazakârlardır.¹⁷

Meclis içindeki gruplaşmaları derinleştiren ve meclisin feshine doğru gidişi hızlandıran konulardan birisi de saltanatın kaldırılma konusu olmuştur. 30 Ekim 1922'de mecliste başlayan görüşmeler neticesinde hilafet ve saltanat birbirinden ayrılmıştır. 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Aslında Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki harekâtı başlatması ve T.B.M.M'nin açılmasıyla son bulmuş olan Osmanlı Devleti resmen ortadan kalkmıştır.¹⁸

Saltanatın kaldırılması ve Lozan Antlaşmasına karşı İkinci Gurubun takındığı tavır şunu açıkça göstermiştir ki meclis bu yapısı ile savaş sonrası yapılmak istenen sosyal, ekonomik ve yönetsel değişiklikleri yürütemeyecek durumda idi. Bu

¹⁶ Çavdar, *a.g.e.*, s.196-199

¹⁷ Yeşil, *a.g.e.*, s.12.

¹⁸ Yeşil, *a.g.e.*, s.13.

homojen yapı daha ziyade ülkenin kalkınması ve gelişmesi için alınacak hızlı kararların önünde bir engel teşkil edecekti.1 Nisan 1922’de seçim kararı alındı. Birinci grup yapılacak olan seçime 9 maddelik bir beyanname ile hazırlandı ve buna “dokuz umde” denildi. Seçim 1923 yılının Temmuz ayında yapıldı. Seçimler 3 ay sürdü ve yeni T.B.M.M. 11 Ağustos 1923 günü saat 13.36’da ilk oturumunu yaptı. İkinci T.B.M.M.’de II. guruptan kimse bulunmuyordu. I. Gurubun dışından 2 vekil bulunuyordu, bunlarda bağımsız aday olup kazananlar Eskişehir’den Emin Bey, Gümüşhane vekili olarak da Zeki Bey idi.¹⁹ Birinci meclisteki ortamı gören Mustafa Kemal Paşa aynı sıkıntıları II. Mecliste yaşamak istememiştir. 9 Ağustos’ta ARMHC vekilleri ile toplantı yaptı. Toplantının amacı yeni kurulacak fırkanın nizamnamesini yazmaktı. Yazılan nizamname mecliste onaylandı. Böylece Halk Fırkası kurulmuş oldu. Kurulan yeni fırkanın başına Mustafa Kemal Paşa, genel sekreterliğe ise Recep Peker getirildi.²⁰ Yeni kurulan meclisin ilk işi Lozan Antlaşmasını onaylamak oldu. Antlaşma onaylandı ve antlaşma gereği işgal altında bulunan İstanbul 2 Ekim 1923 tarihinde boşaltıldı. Nail Paşa komutasındaki askerlerimiz İstanbul’a girmiştir. Bu gelişme neticesinde başkent in neresi olacağı tartışmaları baş göstermiştir. Malatya Mebusu İsmet İnönü ve 14 arkadaşı meclise bir önerge verdiler. Önergenin içeriği başkent in Ankara olması yönünde idi. Mecliste oylan an önerge oy çokluğu ile kabul edilmiş ve 13 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin başkenti Ankara olmuştur.

Başkent belirlendikten sonra başkentten yönetilecek olan ülkenin yönetim şeklinin ne olacağı konusu hâlâ bir netlik kazanmamıştı. Her ne kadar 1921 anayasasında “egemenliğin kayıtsız şartız millete ait olduğu” belirtilse de yönetim şeklinin tam manada ismi konulmamıştı.²¹ Mustafa Kemal Paşa aklındaki yönetim şeklinin “cumhuriyet” olduğunu yakın arkadaşı Müfit Kansu’ya şu sözleriyle belirtmiştir: *“Muhakkak ki mevcut şekliyle hükümet bu memleketin refah saadet ve terakkisine kâfi gelmeyecektir. Başka bir hükümet şekli arayıp bulmamız gerektiği kanaatindeyim. Açıkça söyleyeyim şekli hükümet zamanı geldiğinde cumhuriyet olacaktır.”*²²

¹⁹ Batmaz. a.g.t., s.8.

²⁰ Koçak. a.g.e., s.90.

²¹ Tuzcu. a.g.t., s.27.

²² Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2019, s. 74.

“Cumhur” kelimesi umum, halk, ahali, manalarına gelmekte olup Arapça kökenlidir. Cumhuriyet ise bir yönetim şekli olup halk yönetimi halkın kendi kendini yönetmesi yahut halk idaresi manasına gelmektedir.²³

Mustafa Kemal Paşa Çankaya’daki yemekte “arkadaşlar yarın cumhuriyeti ilan edeceğiz” sözlerini söylemiş ve bittabi oradakilerde bu fikre katılmışlardır. Yemek sonrası tasarı hazırlanmış ve 29 Ekim günü meclise sunulmuştur.²⁴ T.B.M.M 29 Ekim 1923 de 158 milletvekilinin oy birliği ile saat 20.30 yaşasın Cumhuriyet diye bağırarak tasarıyı kabul etmiş ve cumhuriyeti ilan etmiştir. Ve böylece uzun bir süredir belirsizliğini koruyan yönetim şeklinin nasıl olacağı soruları da cevabını bulmuştur. Türk milletin karakterine en uygun yönetim şekli olan cumhuriyete de geçilmiş oldu. Bu gelişmeyi hilafet ve halifelik konusunun tartışılması takip etti. Halk Fırkası gurubunda görüşülen hilafet konusu T.B.M.M.’nin 1924 yılı bütçe görüşmelerinde mecliste gündeme getirildi. Mart 1924 yılında Urfa Milletvekili Saffet Efendi ve bir gurup arkadaşı meclise hilafetin kaldırılıp Osmanlı hanedanın yurt dışına çıkarılması isteminde bir teklif sundular. Teklif mecliste tartışıldı. Tartışmalar neticesinde mecliste oylamaya sunulan yasa tasarısı kabul edildi ve 3 Mart 1924 yılında hilafet kaldırıldı. Tasarı sonucunda 144 kişiden oluşan Osmanlı hanedanı yurt dışına çıkarıldı.

T.B.M.M. kurulduğu günden itibaren muhalif fikirleri barındıran II. Gurubu 1923 yılında yaptığı seçimle meclis dışına itmiş ve 2 bağımsız vekil haricindekiler meclise Halk Fırkası gurubundan girmiştir. Ne var ki bu durum çok sürmemiş ve fırkanın kendi içindeki muhalif sesler kısa bir zaman sonra yapılan değişiklikler ve yenilikler neticesinde kendini belli etmeye başlamıştır. Saltanatın kaldırılması cumhuriyetin ilanı, hilafetin kaldırılması, 1924 anayasasının kabulü gibi önemli değişikliklerde fikir ayrılıkları belirginleşti. Lozan görüşmeleri esnasında Rauf ve İsmet Beyler arasındaki gerginlik Mustafa Kemal Paşa’nın İsmet Paşayı tutması neticesinde muhalif fikirdekiler Rauf Bey etrafında toplanmıştır.

İzmir’in kurtuluş yılı kutlamaları neticesinde İzmir’e giden Ali Fuat (Cebesoy) evlenmek için İzmir’e gelen Kazım Karabekir Paşa ve düğüne davetli gelen Rauf Bey toplanmış ve dertleşmişlerdir. Bu toplantı ile kurulacak muhalefetin ilk adımları

²³ Haşim Erdoğan, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (Atatürk İlkeleri)*, Edit. Prof.Dr İlyas Gökhan, Not Yayınları, Kayseri 2017, s. 270.

²⁴ Çavdar, *a.g.e.*, s.252

atılmıştır.²⁵ Netice itibariyle yeni fırka kurma konusunda Kazım Karabekir Paşa'da, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa ile hemfikir olmuştur. Hazırlanan parti program ve beyanamesini dâhiliye vekili Recep Beye sunulmuştur.²⁶ Recep (Peker) şu açıklamayı yapmıştır. *Fırkalar memleket için esastır. Şahsi arzular yerine memleket için çalışsın. Allah mübarek etsin*"²⁷Böylece cumhuriyetin ilk muhalif fırkası olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 tarihinde kurulmuş oldu. Fırkanın başkanlığına Kazım Karabekir Paşa seçilmiştir.²⁸

Parti programındaki bazı madde ve içerdiği anlamlar kısa sürede problem oldu ve eleştirilerin odak noktası haline geldi. Özellikle 6. madde olarak bilinen ve içerik olarak "*fırka efkâr ve itikadı diniyeye saygılıdır*" (parti dini düşünce ve inançlara saygılıdır) maddesi sorun teşkil etmiştir. Bu madde ile TCF sanki dinin koruyucusu ve savunucusu iken CHF ise dine düşman ve dini yok etmeye çalışanların bulunduğu bir parti izlenimini vermiştir. 1925 yılı Şubat ayında Doğu Anadolu'da iç karışıklıklar görülmeye başlanmıştır. Elazığ, Dersim, Diyarbakır dolaylarında bir isyan patlak vermiştir. Aslen Palulu olan Şeyh Sait isimdeki bir şahıs bu isyanı yönetmekteydi. Başta yerel güçlerle karşı konulmaya çalışılan isyan beklendiğinden büyük neticelere vardı. Hükümet isyanla ilgili çalışmalar yaptı ve doğudaki isyanın bulunduğu illerde sıkıyönetim kararı aldı. İlaveten Takrir-i Sükun Yasası çıkartıldı. Yasayı uygulamak için İstiklal Mahkemelerinin kurulması kararına varıldı. Doğuda ve Ankara'da kurulan İstiklâl Mahkemeleri TCF'nin 6. maddesine dayanarak TCF üzerine gelmeye başladı. Bu bağlamda doğudaki İstiklâl Mahkemeleri doğuda faaliyet gösteren tüm TCF şubelerini kapattı. İsyancılarla birlikte bazı parti üyeleri tutuklandı. İsyana öncülük eden Şeyh Sait ve 29 arkadaşı yargılamalar neticesinden idama çarptırıldı.²⁹ Ankara'daki İstiklal Mahkemesi ise parti programındaki 6. maddeye dayanarak halkı galeyana getirme, dini istismar etme ve isyana teşvik suçundan TCF'nin kapatılması için hükümete başvurdu. Hükümet 5 Haziran 1925 yılında TCF'nin tüm şubelerinin ve merkezinin kapatılmasına karar verdi. TCF'nin kapanmasının ardından başarısızlıkla sonuçlanmış bir demokrasi girişimiyle baş başa

²⁵Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 2016 İstanbul, s.72-73.

²⁶Cebesoy, *a.g.e.*, s.115-116.

²⁷Ersin Müezzinoğlu, "Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", *Karabük Üniversitesi Evrensel Tarih Çalışmaları Dergisi*, S.1, 2018, s.53.

²⁸Yeşil, *a.g.e.*, s.15.

²⁹Koçak, *a.g.e.*, s.101.

kalmış bir cumhuriyet yönetimi mevcuttu. Şeyh Sait isyanı sürecinde uygulamaya konulan 4 sene yürürlükte kalan Takrir-i Sükûn Yasası halkta derin bir hoşnutsuzluk havası esmesine sebebiyet vermiştir. Bu yasanın tanıdığı haklar karşısında gücü bir hayli artan hükümet ve hükümetteki yetkili şahıslar ise bu güçten dolayı rahat ve sorumsuz davranışlar sergilemekten geri durmamışlardır. Hükümetin bu tutum ve davranışının en büyük sebebi ise yaptıklarını denetleyecek bir muhalefetin olmayışından kaynaklanmaktaydı. Bu durumu cumhuriyetin kurucusu ve koruyucusu mevkiinde bulunan Mustafa Kemal (Atatürk) görmekte ve buna bir çözüm aramaktaydı³⁰

Atatürk'ün bahsettiği şikâyetler ve ülkenin içinde bulunduğu derin yokluğun sebebi 1929 ekonomik krizinden başkası değildi elbette. Tefecilerden aldıkları kredi, tohum ve takım desteğini çıkan ürünlerle ödeyemeyen köylünün toprağına el konulmuş ve açlık sınırına itilen köylüler yiyecek bir şey bulamadıkları için ahlat(yaban armudu) yemek zorunda kalmıştır.³¹

Kırsalda tüm bu sıkıntıların yanında kentlerdeki sıkıntının temelinde ise yerli üretimi devletin destekleyememesi ve bunun neticesinde Avrupa'daki üretim maliyetiyle yarışamayan sanayicinin gücünün zayıflaması, destek amaçlı alabileceği kredinin olmayışı kent hayatını olumsuz yönde etkilemişti. Ekonomik durum bu şekilde iken devlet yatırımlar yaparak uzun vadede gelir getirmeyecek olan demiryolu yapımına ciddi bir para sarf etmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu bu ekonomik sıkıntılar yanında birde Avrupa ve dünya kamuoyuna karşı yükümlülükleri vardı ki bunun en önemlisi yeni ilan edilen cumhuriyet rejiminin uygulandığını Avrupa kamuoyu ve Avrupa basınına kanıtlamaktı. Ankara Hükümeti bunu önemsiyordu.³²

Cumhuriyet işlemez durumdaydı bunun sebebi ise cumhuriyetin olmazsa olmazı konumunda olan muhalefet kanadının yokluğuydu. Gerek partinin yaptığı usulsüzlükleri gerekse şahısların haksız kazançlarını meclise taşıyacak ne bir zümre ne bir gurup vardı. Halkın sıkıntıları ört pas ediliyor meclise taşınmadan üstü kapanıyordu. Bu durum isminde halk olan partiyi her ne kadar Milli Mücadeleyi

³⁰ Mehmet Yüksel, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Araştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.20

³¹ Cem Emrence, *99 Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, 2006 İstanbul, s. 60-63.

³² Cemil Koçak, *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 626.

yönetse de halktan koparıyor ve uzaklaştırıyordu.³³ Tüm bu gerekçelerin yanı sıra şöyle bir durumda söz konusu idi. Kontrollü bir muhalefetle toplumsal muhalefete az dahi olsa bir kapı aralanacaktı. Neticede diktatörlüğe giden yönetim şekli görünürde değişime uğrayacaktı. Bu durumda Mustafa Kemal Atatürk muhalefetin ve hükümetin kontrolünü sağlayacaktı. Her iki gurup ise ülkede söz sahibi olmak için ve siyasette emin adımlarla ilerlemek için Mustafa Kemal Atatürk'ün etrafında toplanacaktı. Son zamanlardaki kötü yönetimin hedefi haline gelen ve neredeyse tartışılacak konuma düşen Mustafa Kemal Atatürk'ün konumu sağlamlaşacaktı. Halka bir suçlu gerektiğinde ya muhalefet ya da hükümet başkanı gösterilecek ve böylece eleştiriler Atatürk'e ve rejime ulaşmayacaktı.³⁴

Mustafa Kemal Atatürk'ün kontrollü muhalefet istemesindeki ana etken neydi: Uzun uğraşlar neticesinde kurduğu cumhuriyet rejimini korumaktı. Kontrollü bir muhalefet oluşturulup halkın nefes alması sağlanmamış olsaydı bu hoşnutsuzluklar bir birikme neticesinde kontrol edilmez bir hâl alacak ve siyasi bir oluşuma dönüşüp rejimi ve ülkeyi tehdit edecek hale gelecekti.³⁵ Tüm bu problemlere çözüm arayışı olarak bir muhalefet partisine ihtiyaç duyulmuştur. Ancak TCF deneyimi cumhuriyet kadrosuna bir şeyi çok iyi öğretmişti ki o da kontrolsüz muhalefete ne ülke nede halk hazır değildi. Bunun için güdümlü ve kontrolü bir muhalefet arzulanmaktaydı. 1930 senesi yaz aylarında Yalova'da bulunan Atatürk'ün Yalova ziyareti ve istirahati Türk siyasetinde önemli bir konuyu teşkil edecek bir fırkanın fikri yapısının adresi durumunda idi. Paris Büyükelçisi olan Fethi Okyar tatil için Türkiye'ye gelmiş ve Yalova'da bulunan Atatürk'ü görmeye gitmiştir. Bu görüşmelerde, yapılan toplantılar neticesinde Atatürk, Fethi Okyar'a dışarıdan geldiği için memleketin ahvalinin nasıl görüldüğünü sormuştur. Fethi Bey'de gördüklerini anlatmış ve sorunun hükümeti denetleyecek bir organın olmayışından kaynaklandığını söylemiştir. Atatürk, Fethi Bey'den aldığı yanıt üzerine bu sorunun çözümü için kendisinin bir fırka kurarak muhalefet yapması gerektiğini söylemiştir.³⁶

Fethi Bey, İsmet İnönü ile karşılaşmak istemediğini söylese de Atatürk ve İsmet İnönü yardımlarını esirgemeyeceklerini her türlü destek olacaklarını beyan ile Fethi

³³ Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *Ordu Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, Aralık 2010, s.73-74.

³⁴ Koçak, *a.g.e.*, s.629.

³⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s.296-297.

³⁶ Okyar, *a.g.e.*, s.394-397.

Beyi razı etmişlerdir.³⁷ Atatürk her fırsatta tarafsız olacağını dile getirmiş ve Fethi Bey'i rahatlatmaya çalışmıştır. Atatürk bir yemek esnasında parti isminin Serbest Cumhuriyet Fırkası olmasını istediğini Fethi Bey'e söylemiştir. Yine Atatürk'ün emirleri doğrultusunda CHF'dan 70 kadar vekil yeni kurulacak partiye geçecek ve partiye maddi destek sağlanacaktır.³⁸Fethi Okyar önderliğinde Atatürk'ün direktifi neticesinde Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur³⁹. Kuruluş amacı yumuşak muhalefet olan parti birden bire gayri memnunların odak noktası haline geldi ve sanki hükümete karşı halkın sesi ve kurtarıcısı gibi algılanmaya başlandı.⁴⁰

Batı Anadolu turu kapsamında İzmir'e seyahat eden Fethi Bey'in vapurunu binlerce kişi karşılamış, Fethi Bey kalacağı otele güçlkle ulaşabilmiştir. SCF sempatanları toplanıp CHF'nın binasına gelerek parti otomobilini yakmış, fırka tabelalarına zarar vermişlerdir. Hükümeti destekleyen Anadolu gazetesine yönelen kalabalık, güvenlik güçleriyle arbedeye girişmiştir. Açılan ateş neticesinde 14 yaşındaki bir öğrenci ölmüştür.⁴¹ Ölen çocuğun babası evladını Fethi Bey'in önüne koyarak alın size kurban yeter ki bizi kurtarın diyerek halkın tepkisinin ne denli olduğunu göstermiştir.⁴² Fethi Bey İzmir'de bir miting programlamış ve mitingi 7 Eylül günü Alsancak stadında yapmıştır. 50 binin üzerinde katılım olan mitingde stada sığmayanlar duvarları yıkıp stada girmiştir. Bir saate yakın konuşan Fethi Bey parti programı, ülkenin ekonomik durumu ve hükümetin politikaları hakkında konuşmuş ve konuşmanın bitiminde halkın alkışları eşliğinde mitingine son vermiştir.⁴³ Manisa, Aydın ve Balıkesir'de de bir dizi teşebbüslerde bulunan Fethi Bey önce İstanbul'a oradan ise Yalova'ya Atatürk'ün yanına gitmiş olanları anlatmıştır.Hükümet kanadınca yapılan eleştiriler ve hükümet adamlarının Atatürk'ü doldurma ve yönlendirmeleri sonucu açıkça beyan etmese dahi Atatürk şu yazısıyla tarafını seçmiştir. İleride bir sorun olsa dahi kendi partisinin tarafında olacağını sinyallerini vermiş olmaktadır. “*Ben Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Umumi Reis'iyim.*

³⁷Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar'ın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 101.

³⁸ Dedeoğlu, *a.g.m.*, s.5.

³⁹Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.106-123.

⁴⁰ Koçak, *a.g.e.*, s.107.

⁴¹ Emrence, *a.g.e.*, s.93-98.

⁴² Dedeoğlu, *a.g.m.*, s.11.

⁴³ Ertem, *a.g.m.*, s.80.

Cumhuriyet Halk Fırkası, Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin mevlüdidir. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur ve olamaz."⁴⁴ Fethi Bey, Atatürk'e şimdi ne olacağını sorduğunda şu yanıtı aldı: "*Eskisi gibi, ben Halk Fırkası'nın Reisi; sizde firkanızın reisi, prensipler etrafında mücadele edeceğiz.*" Bunu duyunca şaşkına dönen Fethi Bey bunun mümkün olmayacağını Atatürk'e karşı siyaset hele de muhalefet konumunda siyaset yapamayacağını belirtti. Fethi Bey ve arkadaşları yaptığı toplantı neticesinde partinin feshine karar verdiler.⁴⁵ Netice olarak 18 Kasım'da parti feshedildi.⁴⁶ Atatürk'ün arzusu neticesinde kurulmuş olan TCF 99 günden fazla yaşayamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet harekâtı olarak tarihimizdeki yerini alan SCF her ne kadar muhalefet olarak değerlendirilse de netice itibarıyla muvazaa (danışıklı) bir parti olma özelliğinden sıyrılamamıştır. İsmet Paşa hükümeti yeni fırkayı ilk günden beri özümseyememiş ve İzmir mitingi sonrası basınında desteği ile yeni fırkayı linç girişimine başlamıştı. İsmet İnönü'nün linç girişiminde bulunmasına neden olan neydi? Fethi Bey'in kurduğu parti önceki kapatılan TCF gibi ne saltanatçı ne de dinciydi. CHF ile neredeyse bire bir çizgisi aynı olan ve Atatürk'ün güvendiği kişiye kurdurduğu partiydi. CHF'nin yeni fırkayı benimsememesindeki sebep, hükümetin ülke ekonomisini ve yönetimini beğenmeyen halkın SCF'na hücumu ve bunun doğuracağı neticeler olmuştur. Atatürk, Milli Mücadele'yi kazanıp, yeni bir ülke kurarak, kurulan bu ülke yönetiminde halkın iradesini parti aracılığıyla meclise yansıtmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası adını verdiği siyasi oluşumun hükümet politikalarının denetlenebilmesi için de muhalefet partileri kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Yeni kurulan rejimin halk nezdinde tam anlaşılmadığının görülmesi ve kurulan muhalefet partileri içerisinde saltanat ve hilafet yanlısı kişilerin toplanması sonucunda muhalefet partilerinin kapatılma süreçleri yaşanmıştır. CHF' na o dönemde yapılan eleştirilerin başında "halka rağmen halkçı" politika izlemiş olması gelmektedir. Muhalefeti sindirmek adına hükümete gelen eleştirilere dinci ve gerici suçlamalar getirerek muhalefeti bastırmaya çalışmıştır. Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken yurt dışında da siyasi çekişmeler baş göstermiş ve II. Dünya Savaşı patlak

⁴⁴ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 154.

⁴⁵ Okyar-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s. 158.

⁴⁶ Ertem, *a.g.m.*, s. 87.

vermiştir. Yaşanan bütün bu gelişmeler sonucunda da demokrasi kavramı üzerinde durulmuş ve Türk demokrasinin gelişmesi adına Demokrat Parti kurulmuştur.

Demokrat Parti'nin kurulduğu döneme bakacak olursak Avrupa'da diktatör rejimler söz sahibi olmuş demokrasi can çekişir duruma gelmiştir. Silahlanma ve dikta rejimlerin saldırgan tutumları neticesinde Avrupa etkisi uzun seneler sürececek olan, ekonomik ve siyasal bunalımlara sebebiyet verecek bir savaşa girmiştir. Avrupa'nın girdiği savaş yapıldığı alan ve etkilediği coğrafya olarak Avrupa'nın dışına taşmış, dünya savaşı haline gelmiştir. Savaşa giren ülkeler hem yıkıma uğramış hem de ekonomileri çökme noktasına gelmiştir. Bu ülkelerin ekonomileri ve küresel ölçekte dünya ekonomisi bir çıkmaza girmiş, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Böyle bir ortamda iç ve dış etkenler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetinde önemli bir çığır açacak olan Demokrat Parti siyaset sahnesine çıkmıştır. Ekonomik etkenler, muhalefet partisi konumunda olması Demokrat Parti'ye bir ivme kazandırmış, hızlı bir yükseliş ve ülke siyasetinde söz sahibi olma imkânı tanımıştır.⁴⁷ Bu süreçte dış ilişkilerle beraber ülke içi siyasette de kazanlar kaynıyor demokrasi söylemleri ve hoşnutsuzluklar dile getiriliyordu. İsmet İnönü dış siyasette emperyalistlere yaklaşma, ülke siyasetinde ise demokrasi tesis etme çabaları gütmekteydi.⁴⁸ Rusların Almanları durdurması, Japonların uğradıkları ağır saldırı neticesinde geri adım atması savaşın kazananını göstermiş ve Türkiye bu netice doğrultusunda siyasetine yön vermiştir. Türkiye, Mütteliklerin baskısı sonucu savaşın son demlerinde Mihver Bloğuna savaş açtığını duyurmuştur. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler anayasasını onaylaması ve Amerika tarafına yanaşmak istemesi Rusya ve Türkiye ilişkilerini germiştir. Rusya 1925 tarihli Türk Sovyet Antlaşmasını yenilemeyeceğini buna gerekçe olarak ise boğazlarda ve doğu vilayetlerinde değişikliğe gidilmesini öne sürmüştür. Rusya'nın bu tutumu Türkiye'yi Avrupa tarafına yaklaşmaya mecbur bırakmıştır.⁴⁹ Avrupa'ya yaklaşma mecburiyetinde kalan Türkiye'yi bekleyen sorun ise demokrasinin tesis edilememiş olması idi. Avrupa'nın Türkiye'ye kapısını açacak anahtar demokrasiden geçmekteydi. Siyasetin bu şekilde yön alması savaş yıllarından dolayı sıkı ve baskıcı bir rejim halinde yönetilen ülkede bir nefes alma, bazı serbestlikler ve esnemeleri beraberinde

⁴⁷ Metin Toker. *Tek partiden çok partiye(1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1990, s. 20.

⁴⁸ Cem Eroğlu, *Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 3.

⁴⁹ Filiz Çolak, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti(1945-1950)*, Türkler Ansiklopedisi, C. 8, Ankara 2002, s. 775.

getirdi. Ufaktan da olsa muhalefet fikri ve demokrasi rüzgârlarının esmesini sağladı. Dış etkenlerin yanı sıra birde toplumun ve siyasetin doğurduğu sebepler olarak sayabileceğimiz iç etkenler bulunmaktaydı. Bunların en başında savaşla birlikte gelen ekonomik sıkıntılar yer almaktaydı.⁵⁰ Temel gıda maddeleri bulunmaz olmuş, ekmek karne ile verilmeye başlanmış halkta ciddi rahatsızlıklara sebebiyet vermiştir. İsmet İnönü'nün bulmaya ve karşısında görmeye çalıştığı, varlığıyla demokrasiye geçişin sağlanacağı muhalefet, meşhur toprak kanununu görüşmelerinde gün yüzüne çıkmıştır. Karşıt fikirler kürsüden dile getirilmiş ve parti içindeki muhalif fikirler bu kanun vasıtasıyla sessizliğini bozmuştur. Bu kanun teklifinde 2 can alıcı madde vardı. Birincisi 17. madde olan 5 bin dönümden fazlasını kamulaştırmak ikincisi de 21. madde de yer alan yapılan kamulaştırmanın bedeli değeri üzerinde değil de arazi vergisi üzerinden yapılacaktır.⁵¹ Eşraf ve ağaların partisi olan CHP'deki toprak zenginleri bu duruma karşı sert çıkış yaptı. Muhalif gurubun başında o güne kadar isminden pek bahsedilmeyen SCF Aydın vekilliğiyle siyasi hayatına başlayan parti kapanınca CHP'den aday gösterilen Çakır beyli Çiftliği'nin sahibi Aydın mebusu Adnan Menderes bulunuyordu. Bu kanun Türk anayasasına anayasal anlamda pek fayda sağlamamış olsa da siyaset ve politika hayatına Adnan Menderes'i kazandırmıştır. Toprak Kanunu teklifi mecliste tartışılmaya başlandı. Tartışmanın ikinci günü Menderes kürsüye geldi ve elinde kalın bir dosyası vardı. Kürsüye hâkimiyeti, hitabeti ve yaptığı eleştirilerle Menderes bir anda dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştı. Meclis pür dikkat Menderes'i dinledi. Menderes konuşma esnasındaki yaptığı eleştirilerle kanun tasarısını savunanları adeta hırpalamıştı. Refik Koraltan ise bu tasarı ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir. *Arkadaş bu tasarının ruhu kim ne derse desin Ali'nin malını Veli'ye vermektir.*⁵² Mecliste gergin bir ortamda gerçekleşen toprak kanunu görüşmelerinin hemen ardından bütçe görüşmelerine geçilmiştir.⁵³ Bütçe görüşmeleri neticesinde yapılan oylamada 7 kırmızı oy çıkmıştır. Bu oylar Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Emin Sazak, Hikmet Bayur, Recep Peker'e aittir. Bütçe görüşmelerinden sonraki süreçte CHP'ne bir takrir verildi. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Mehmet Fuat Köprülü tarafından CHP'ne verilen bu takrir “dörtlü

⁵⁰ Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, 2003 Ankara, s. 24-25.

⁵¹ Eroğlu, a.g.e., s. 12.

⁵² Eroğlu. a.g.e. s.13.

⁵³ Toker. a.g.e. s.60.

takrir” olarak bilinmektedir. Bu takrir parti içindeki muhalefetin, hükümete karşı ilk muhalif girişimi olmakla birlikte ilerde kurulacak olan parti kadrosunun da beyin takımının imzalarını taşımaktaydı.⁵⁴

11 Haziran 1945 günü verilen takriri görüşmek üzere toplanan CHP idare kurulunda takrir reddedildi. Takrir’in reddiyle birlikte takriri verenlerin siyasi toplantılar hız kazandı ve dörtler toplantılarını sıklıkla icra etmeye başladılar. Menderes ve Köprülü; Tan ve Vatan gazetelerinde yazdıkları yazılar neticesinde 21 Eylül 1945 tarihinde yapılan divan toplantısıyla CHP’den ihraç edilmişlerdir. Arkadaşlarının ihracını Vatan gazetesinde bir yazı vasıtasıyla eleştiren Refik Koraltan ise 27 Kasım’da partiden ihraç edilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda Bayar 26 Eylül 1945 vekillikten ayrıldı. Aynı yılın 3 Aralık tarihinde CHP ‘den ayrılmıştır.⁵⁵ Aralık ayı dörtler için yoğun geçmiş yeni parti üzerinde çalışılmış, parti programı ve tüzüğü belirlenmiştir. Genel usule göre parti programı hükümete verilmeliydi. Ancak Bayar arkadaşlarına önce İnönü’ye götürmeyi ve onun onayını almayı teklif etti. Bu açıkça İnönü’ye bir jest idi. Nasılsa hükümet parti programını İnönü’ye götürecekti. Bu fikir kabul gördü ve Bayar randevu alıp parti programı ile köşke çıktı. İnönü ve Bayar arasında şu konuşma cereyan etti.

İnönü: *Terakkiperverlerde olduğu gibi, 'İtikadını diniyeye biz riayetkârız' diye madde var mı?*

Bayar: *Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var dedi.*

İnönü: *Zıyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?*

Bayar: *Hayır.*

İnönü: *Dış politikada ayrılık var mı?*

Bayar: *Yok,*

İnönü: *O halde, tamam.*

Köşkten alınan onay sonrası hükümete verilen program 7 Ocak 1946’da onaylanmış ve Demokrat Parti resmen kurulmuştur.⁵⁶

Parti kurulacağı söylentileri ve ismiyle ilgili dedikodular çıktığı günden beridir halk arasında farklı söylemler dolaşmıştır. Partinin ismi açıklandıktan sonra demokrasi ve demokrat kelimelerine alışkın olmayan halk partinin ismini kendi dilince çevirmiş ve

⁵⁴ Toker. a.g.e. s.68.

⁵⁵ Çolak. a.g.m. s.776.

⁵⁶ Toker, a.g.e., s.81.

Demokrat Parti ismi halk arasında “Demir Kırat” olarak kullanılmıştır.⁵⁷ Parti kuruluşundan hemen sonra hızlı şekilde teşkilatlanma çalışmalarına başlamış il, ilçe ve bucaklarda parti teşkilatları oluşturulmuştur.

⁵⁷Enis Şahin, Bilal Tunç, “Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947)”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S. 2, 2015, s. 41.

I. BÖLÜM

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNE KADAR SAMSUN

1.1. Samsun Tarihi

Günümüzdeki söylemi “Canik” olan yerli halk tarafından “Cenik” şeklinde söylenen bu ad, kışın barınılan çukur yer anlamında kullanılan bir coğrafi isimdir. Karadeniz’de genellikle Samsun bölgesini ifade etmek için kullanılan Canik ismi zaman zaman genişleme ve daralma göstermiştir. Bu bölgeye bazı zamanlar bugünkü Amasya ve Tokat illeri de dâhil edilmiştir. Günümüzde ise Canik, Samsun'un Devgeriş Deresiyle Mert Irmağı arasında Karadeniz'den içeri doğru uzanmış bir yerleşim yeridir.⁵⁸ Anadolu'daki yerleşim yerleri arasında en eskisi 400 bin yıl öncesine ait insan kalıntılarının bulunduğu Küçükçekmece yakınlarındaki Yarım Burgaz Mağarası iken Samsun'da ilk yerleşim izleri günümüzden yaklaşık 10 bin yıl öncesine dayanır. Samsun'daki en eski yerleşim merkezi M.Ö. 12 bin ile 8 bin yılları arasındaki Mezolitik döneme ait Tekkeköy Mağara yerleşimidir.⁵⁹ Yapılan kazılarda Hititlerden geriye doğru gidildiğinde üç medeniyet tabakası meydana çıkmıştır ki bu da bize en eski Samsun'un Hititlerden önce de birçok kavme yurtluk ettiğini göstermektedir. M.Ö. 12. yüzyılda Anadolu'da Hitit egemenliği kalktığı zaman Sakarya boylarında yeni bir medeniyet kurmuş olan Frigyalılar, Hititlerin bir şehri olan bu ilk Samsun'u yıkmışlardır.⁶⁰ Samsun'da ilk ticaret kolonisini kuranlar Miletoslulardır. Miletoslu Theopompus'un kurduğu bu ticaret merkezine “Amisos” adı verilmiştir. Bundan sonra bugünkü Samsun'un en yaygın kullanılan adlarından

⁵⁸ Nurhan Aydın, "Sarıkamış Harekâtında Şehit Olan Samsunlular Özet", *Geçmişten Günümüze Samsun Canik ve Değerleri II*, Edit: Osman Köse, Kültür Yayınları, No: 7, Samsun 2015, s. 845.

⁵⁹ İbrahim Telliöğlü, "Osmanlı Hâkimiyeti 'ne Kadar Canik", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*. Edit: Cevdet Yılmaz, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 3, Samsun 2015, s. 28.

⁶⁰ Ömer Orhun, Samsun (Tarihi, Coğrafya, Ekonomi), Ortaokul Kooperatif Yayımı, No:3, Samsun Matbaası 1949, s. 5-6.

birisi ortaya çıkmış ve Miletosluların koyduğu bu ad yüzlerce yıl yaşamıştır. Ancak Amisos sadece Miletoslulara ait değildir. Bu koloniden onların yanı sıra Foçalı ve İyonyalı tüccarlar da yararlanmışlardır. Bir asırdan fazla bir süre Miletos kolonisi olan şehre M.Ö. V. yy ortalarında Atinalılar da gelmiş ve burada bir koloni kurmuşlar ancak Atinalılar Amisos'u ele geçirememişlerdir.⁶¹ Persler Anadolu'yu istila edince Amisos'da Pers egemenliğine girmiştir. Fakat İskender'in Anadolu'da Pers idaresine son vermesi Amisos'un tekrar Yunan kültürüyle gelişmesine hizmet etmiştir. İskender İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra şehir onun valilerinden Mihridates'in idaresi altına geçmiştir. Mihridates şehirde birçok bina, mabet ve saraylarla süslü bir mahalle de meydana getirmiştir.⁶² İran kökenli Mihridates hanedanlığının bölgede kurduğu krallığın adı deniz kıyısında kurulmasına binaen Pontus Krallığıdır. Krallığın adının "Pontus" olması nedeniyle Mihridateslerle Yunanlılar arasında bir bağ kurulmaya çalışılsa da bu gerçeği yansıtmamaktadır. Mihridates hanedanlığı Romalılara karşı Karadeniz bölgesini savunan bir unsurdu ve bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından "Anadolu'nun Milli Devleti" olarak anılmışlardır. Mihridates devrinde Samsun'da iki şehir mevcuttur. Miletoslu Theopompus tarafından kurulan Amisos Mihridates ailesinin elindeydi ve Athenocles tarafından kurulan Atina kolonisinin adı ise Piraeus'tur. Helenistik dönemin Karadeniz Bölgesi'ndeki en önemli mirasçısı Mihridates hanedanlığı olmuştur. Amasya merkez olmak üzere kurulan Pontus Krallığı devrinde Amisos'un askeri ve ticari önemi artmıştır. Bu yükseliş Romalıların bölgeye ilgisini daha da artırmış ancak Mihridates ailesi Amisos ve çevresini onlara karşı uzun süre savunmuştur. Romalıların doğuya yayılma siyaseti Amisos'u derinden etkilemiş ve bölge üzerinde büyük bir güç mücadelesi başlamıştır.⁶³

Mihridates ile Romalılar arasındaki mücadeleler sonucunda Roma ordusu şehre girmiş ancak durumdan memnun kalmamıştır. Çünkü teslim olan şehir yağma edilemezdi ve bu nedenle şehirde yangın çıkarmışlar ve şehri tamamen yağma ve tahrip etmişlerdir. Samsun'un Roma idaresine kesin olarak geçmesi M.Ö. 46'da Jül Sezar tarafından II. Farnas'ın yenilmesiyle mümkün olmuştur. Şehir M.Ö. 31'deki

⁶¹ Tellioglu, *a. g. m.*, s. 35.

⁶² Orhun, *a. g. e.*, s.6.

⁶³ Tellioglu, *a. g. m.*, s. 36-39.

Akçiyum Savaşı'ndan sonra Roma İmparatoru Agustus tarafından Bolaman Pontus'dan ayrılarak cumhuriyetle idare edilir hâle getirilmiştir.⁶⁴

Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldığında Bizans İmparatorluğu'nun payına düşen kent Amisos adıyla bir piskoposluk merkezi olmuştur. Malazgirt savaşı ile Anadolu'ya gelen Türklerden Danişmentler Canik bölgesine seferler düzenlemişlerdir. Bu bölgeyi kontrol altına almışlardır. Danişmentliler Canik bölgesi içerisinde yer alan Amisos'u kuşatmış ancak kenti ele geçirememişlerdir.⁶⁵ Amisos'u gözetim altında tutmak amacıyla deniz kıyısında bir kale inşa ederek Müslüman Samsun'u kurmuşlardır. 1243 yılındaki Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğollar Anadolu'yu iki bölgeye ayırınca Canik bölgesi Kılıçaslan'a bırakılan topraklar arasında kalmıştır. Daha sonra Canik, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş ve Moğolların egemenliğine giren Müslüman Samsun ise 1296 yılında Pervane Oğullarından Mesut tarafından ele geçirilmiştir. 1358 yılında Hacı Emiroğullarından Süleyman'ın denetimine giren Müslüman Samsun, Süleyman'ın Kadı Burhanettin Ahmet Devleti'nin egemenliğini kabul etmesiyle bu devletin bir toprağı haline gelmiştir. Daha sonra 1389 yılında Şehir Kubatoğlu Cüneyt Bey'in denetimine geçmiştir⁶⁶. Osmanlı Sultanı I. Bayezid Han Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin Ahmet ile hesaplaşmak üzere 1398'de Kuzey Anadolu seferine çıkmış ve hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Amasya'ya kadar gelmiştir. Bu tarihlerde Akkoyunlularla savaş halinde bulunan Kadı Burhaneddin yenilmiş ve Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürülmüştür. Bu beklenmedik durum bölgedeki siyasi yapının tamamen değişmesinin önünü açmıştır. Kadı Burhaneddin Ahmet'in Amasya Valisi olan Şadgeldioğlu Ahmet Bey, önceden Sultan Bayezid'i davet ederek şehri ona vereceğini bildirmişti. Kadı Burhaneddin'in ani ölümü bu işin savaşı ve zahmetsiz hallolmasını sağlamıştır. Sultan Bayezid Amasya'yı buranın valisi ve sahibi olan Şadgeldioğlu Ahmet Bey'den teslim almıştır. Amasya ile birlikte buradan Samsun'a kadar olan bölgenin idaresi de Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Sultan Bayezid Amasya'yı oğlu şehzade Mehmet'in idaresine bırakmış ve Samsun Amasya'ya bağlı olarak şehzade Mehmet'in emrine verilmiştir. Osmanlı Devleti

⁶⁴ Kazım Dılcimen, *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar 1*, Fasikül, Halkevi Yayınları, Samsun 1947, s. 14-15.

⁶⁵ Baki Sarısakal, *Bir Kentin Tarihi: Samsun, Samsun Araştırmaları*, Birinci Kitap, Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Samsun 2002, s. 22.

⁶⁶ İlker Sever, "Tarihte İki Samsun", *Samsun (Güneşin Doğduğu Şehir)*, Samsun Valiliği Yayınları Doğa Basım, 6. Baskı, Ekim 2015, s. 17-19.

Samsun'u aldığı sırada şehir Müslüman Samsun ve Kâfir Samsun olmak üzere iki kısımdan oluşmaktaydı. Müslüman Samsun Selçukluların inşa ettiği kale ve çevresindeki mahallelerden oluşuyordu. Osmanlı Devleti'nin eline geçen işte bu kısımdı. Sultan Bayezid buranın idaresine Müslümanlığı tercih ederek Osmanlı hizmetine giren eski Bulgar Kral'ı Şişman'ın oğlu Alexandr'ı (yeni adı İskender) tayin etmiştir. Kâfir Samsun'da ise Cenevizliler hüküm sürmekteydi.⁶⁷

Timur'un 1402 yılındaki Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğratmasıyla daha önce Osmanlıların hâkimiyetine giren birçok Anadolu beyliği gibi Kubadoğulları Beyliği de yeniden canlanmıştır. Osmanlı Devleti Samsun'a hâkim olduğunda buradan kaçan Kubadoğlu Cüneyt Bey Ankara Savaşı'ndan sonra Samsun'a dönmüştür. Canik bölgesindeki bütün beyler Mehmet Çelebi'ye itaat ederken Kubadoğlu Cüneyt Bey bağımsız hareket etmiştir.⁶⁸ Cüneyt Bey, 1418 yılında Taceddinoğulları ile yaptığı mücadelede ölünceye kadar Samsun ve civarını elinde bulundurmayı başarmıştır. Cüneyt Bey ölünce Müslüman Samsun İsfendiyaroğulları Beyliği'nin eline geçmiş ve Samsun'un başına İsfendiyar Bey'in oğlu Hızır Bey gönderilmiştir. Cenevizliler Samsun'u ateşe vermiş ve kendileri de gemilere binip bölgeden kaçmışlardır. Bunu haber alan Sultan Mehmet Beylerbeyi Biçare oğlu Hamza Bey'i bölgeye gönderip Kâfir Samsun'u zapt ettirmiştir. Hamza Bey Sultan'a haber gönderip Müslüman Samsun'u almak için onay istemiş ve Sultan Mehmet'ten onay gelmesi üzerine Müslüman Samsun'u da ele geçirmiştir. Böylece 1419-1420 yılları civarında Samsun'un her iki kısmı da Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Canik bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine tam anlamıyla katılması 30 seneye yakın bir süreyi kapsamaktadır. Osmanlı Devleti sancak statüsüne 16. yy da aldığı Canik'i Sivas beylerbeyliğine bağlamıştır.⁶⁹ Selçuklular zamanında önemli bir liman şehri olan Samsun'un Osmanlı döneminde günden güne gerilediği bilinen bir gerçektir. 15. ve 16. yüzyıllarda Karadeniz'in Osmanlı Devleti'nin bir iç denizi haline gelmesi ve yabancı gemilerin bu denize girmesinin yasaklanması, Samsun'un da içinde bulunduğu kıyı şehirlerinin zamanla ticaret ve nüfus bakımından gerilemesine

⁶⁷ Rıza Karagöz, "Samsun Osmanlı Hâkimiyetine Ne Zaman Geçti", *Bütün Şehir Dergisi*, Yıl: 1, S. 6, Samsun 2015, s. 44-45.

⁶⁸ Mehmet Öz, "Onbeşinci Yüzyıldan Onyedinci Yüzyıla Samsun Yöresi", *Samsun Araştırmaları Birinci Kitap (Tarihsel Geçmiş)*, Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2013, s. 24.

⁶⁹ Karagöz, *a. g. m.*, s. 46-47.

sebepe olmuştur.⁷⁰ Yine de Samsun şehri bazı dönemler azalsa da tarih boyunca önemini muhafaza etmiştir. Bunda en büyük etken Samsun'un Karadeniz'i Anadolu üzerinden Mezopotamya ve Akdeniz havzasına bağlayan bir liman şehri kimliğine sahip bulunmasıdır. Şehir, Karadeniz sıradağlarının bu kesimde alçalarak iç kesimlere geçişi kolaylaştırması sayesinde Karadeniz çevresindeki ülkeler ile Karadeniz Bölgesi kıyı kentlerini hava, kara, deniz ve demiryolu hatları ile Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan konumuyla nedeniyle büyük öneme sahip olmuştur.⁷¹ 17. yüzyılda nüfus olarak müstahkem bir köy konumuna inen Samsun, Karadeniz'in uluslararası ticarete kapalı olduğu dönemlerde diğer Karadeniz limanları gibi Osmanlı Devleti'nin iç ticaretine katkı sağlamıştır. Çevresindeki ormanlarıyla, donanma için önemli olan kendir üretimiyle ve iç bölgelerden gelen malları İstanbul ve Kırım'a ulaştıran bir ihraç limanı olarak iç ticaretteki önemini sürdürmüştür.⁷² Samsun ve çevresindeki ormanlar sadece Samsun'da yapılan gemiler için değil, daha büyük bir kapasiteye sahip ve bölgenin doğal limanı olan Sinop'a da gemi yapımı için gönderilmiştir. 1571 yılındaki İnebahtı Deniz Savaşı'nda yok olan Osmanlı donanması İstanbul, Gelibolu, Varna, İzmit ve Sinop gibi limanlardan başka Samsun'da da yapılan gemilerle yenilenmiştir.⁷³ Savaş zamanları orduların vazgeçilmez ihtiyaçları asker, iyeşe, askeri amaçlı malzemeler ve nakit paradır. Osmanlı Devleti'nde Samsun, savaş zamanlarında her zaman önemli ihtiyaçların temin edildiği bir kent olmuştur. Savaş zamanlarında Samsun'un devlete yaptığı katkılardan biri zahiredir. Zahire, Samsun ve çevre yerleşim birimlerinde yetiştirilen önemli bir gıda maddesidir. Liman kenti olması sebebiyle Samsun'dan halkın ihtiyacı ve askeri amaçlar için talep edilen oranda İstanbul'a zahire nakli yapılmıştır. Savaş zamanlarında Samsun ve çevresinden Osmanlı ordusuna yapılan önemli bir katkı da asker teminidir. Bu bölgeden askerler limandan İstanbul'a ve oradan da

⁷⁰M. Sami Bayrakta, "Samsun'da Osmanlı Dönemine Ait Üç Ticari Yapı: Taşhan, Arasta ve Bedesten", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 429-430.

⁷¹ Cevdet Yılmaz, "Samsun İlinde Nüfus Hareketleri", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 290-291

⁷² İlhan Ekinci, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Samsun'da Deniz Ulaşımı", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 113.

⁷³ Osman Köse, "Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısı Osmanlı-Rus Savaşlarında Karadeniz Liman Kenti Samsun", *Samsun Araştırmaları Birinci Kitap (Tarihsel Geçmiş)*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Samsun 2013, s. 119-120.

cephelere gönderilmiştir. Samsun özellikle Kırım ve Kafkasya tarafına sürekli asker gönderen bir kent olmuştur.⁷⁴ Aynı zamanda devlet 18. yüzyıldan sonra başlayan savaşlarda Canik'le beraber Karadeniz askerlerini savaşçılıkları ve sadakatleri dolayısıyla en güvenilir askerler olarak görmüştür. Canik, merkezi yönetimin isteklerini tamamen yerine getirmekle birlikte mecbur kalmadıkça da asker ve zahire yardımında bulunmayan bir kent olarak bilinmektedir. Kendi kendine yeten ve etrafında korunaklı dağların bulunması nedeniyle Canik ahalisi dışarıdan gelecek saldırı ve tehlikelere karşı baş egecek bir yapıda değildir. Bu güvenin bir sonucu olarak her savaş döneminde Canik'ten özellikle asker toplanmış ve buradan toplanan askerler büyük yararlılık göstermiştir.⁷⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda Karadeniz sahilindeki Osmanlı kentleri Rus savaş gemilerinin bombardımanlarına hedef olmuştur. Rus filosunun mayınlama ve kıyı bombardımanlarındaki hedefi Karadeniz'deki Osmanlı ticaretini ve bu sırada Trabzon üzerinden III. Ordu'ya yapılan askeri nakliyatı durdurmaktır. Ruslar, Karadeniz sahilindeki kömür nakliyatını sekteye uğratmak ve Kafkas Cephesi'nin ikmalini aksatmak amacıyla Trabzon, Akçaabat, Samsun ve Zonguldak limanlarını tahrip etmeyi amaçlamışlardır. Osmanlı hükümeti savaşın başlamasıyla birlikte muhtemel Rus saldırılarına karşı gerekli tedbirlerin alınması için Karadeniz sahilindeki valilik ve mutasarrıflıkları uyarmaya başlamıştır. Samsun 10 Haziran 1915 tarihinde Ruslar tarafından ilk kez bombardımana tutulmuş ve Samsun Rüşumat Dairesi en çok zarara uğrayan devlet kuruluşunun başında gelmiştir. Bombardıman esnasında az sayıda insan ölmüş ve bu ölümler Samsun dışından gelen gemilerde olmuştur. Ruslar savaş süresince 1915-1916 ve 1917 yıllarında çeşitli aralıklarla Samsun ve kazaları ile açıklarındaki Osmanlı tebaasına ait gemileri vurmuşlardır. Rus bombardımanları sonucunda maddi hasarın yanı sıra insan kayıpları da olmuştur. Osmanlı Devleti geç de olsa savaşın doğal sonucu olarak vukuu bulan Samsun ve çevresi bombardımanlarından hasar görenlerin zararlarının yarısını telafi etmiştir.⁷⁶ I. Dünya Savaşı sonunda Samsun'un en büyük sorunlarından biri hiç kuşkusuz Pontus hareketi ve bölgede yaşayan

⁷⁴Osman Köse, "19. Asra Girerken Osmanlı'da Kentlerin Savaşlara Katkıları ve Savaşların Kentlerdeki Yansımaları: Samsun Örneği", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 76-80.

⁷⁵Osman Köse, "Canik'in Osmanlılara Geçişi ve Canik'te İktisadi Hayat". *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Edit: Cevdet Yılmaz, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 3, Samsun 2015, s. 97-98.

⁷⁶ Osman Köse, "Rusların Samsun'u Bombardımanı (1915) *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay. Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 95-106.

Hıristiyan ahalinin durumudur. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında Avrupa'da Türkler aleyhine yoğun bir propaganda başlatılarak Rumların katledildiği söylentileri yayılmış ve abartılı istatistikler verilmiştir. Bütün bu propagandanın amacı Yunanistan'ın Avrupa'nın ileri hatlarında Batı medeniyetinin kuvvetli bekçisi olacağına duyulan inancı yaygınlaştırmaktır. Silahlı isyana kalkışan Rumlar Samsun ve çevresinde zulüm ve katliama başlamışlardır. Yapılan kıyım propagandaları ile Türkleri haksız gösterme çabaları kurulan Rum cemiyetleri tarafından yönlendirilmiştir. Rum Teceddüt ve ihya Cemiyeti, Samsun Rum Muhacirin Cemiyeti, Pontus İdman Kulübü, İrfanperverler Kulübü, Müdafaa-i Meşruta Cemiyeti ve Mukaddes Rum Anadolu Cemiyeti Samsun'da kurulan Rum cemiyetleridir. Bu cemiyetler tarafından yönlendirilen Pontusçu Rum çeteleri Türk köylerine büyük zararlar vermiştir. Rum köylerinde gizlenen bu çeteler Türk köylerini yakmak, ahalisini öldürmek ve ateşe vermek, yol kesmek, dağa adam kaldırmak, fidye almak ve posta arabalarını soymak gibi eylemlerde bulunarak bölgedeki huzur ve güven ortamını bozmuşlardır.⁷⁷ Samsun'da Türkler de Rum saldırıları üzerine cemiyetleşmeye gitmiştir. Boşnakzade Süleyman Bey, Canik temsilcisi olarak Sivas Kongresi'ne katılmış ve kongreden döndükten sonra Samsun'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Samsun şubesi açılmıştır. Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığa Boşnakzade Süleyman Bey'i seçmiştir. Cemiyetin idare heyeti ise Ticaret Odası Başkâtibi Şükrü Bey, tüccar Hacı Hayrullahzade Ömer Bey, tüccar Hacı Ömerzade Hasan Umur Bey, Sultan-i Mektebi İkinci Müdürü Adil Bey, Nemlizade Şeref Bey, İslam Beyzade Faruk Bey, kitapçı Osman Tobruk Bey ve Sultan-i Mektebi öğretmeni Hayrettin Bey'den oluşmuştur.⁷⁸ Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İtilaf Devletleri'nin Samsun'a karşı tutumuna bakacak olursak Pontus çetelerinin faaliyetleri tam da İtilaf Devletlerinin istediği eksende ilerlemekteydi. Pontusçuluk çalışmalarının merkezi olan bölge nüfus yapısı itibariyle önemli sayılabilecek oranda gayrimüslim unsuru içinde barındırmakta ve coğrafi konumu itibariyle Karadeniz'den Orta Anadolu'ya açılan en önemli kapı pozisyonundaydı. Dolayısıyla İtilaf Devletleri'nin Mondros'un

⁷⁷ Zekai Güner, "Milli Mücadele Başlarken Samsun ve Havalisinde Pontus Faaliyetleri, *Samsun Araştırmaları Birinci Kitap (Tarihsel Geçmiş)*, Yay. Haz Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2013, s. 425-4132.

⁷⁸ Baki Sarısakal, *Samsun'da Unutulmayan Olaylar*, Samsun Araştırmaları: Birincisi Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 9, Samsun 2008, s. 153.

maddesine dayanarak Anadolu içlerine sarkmaya yönelik bir askeri harekât için öncelikle Samsun'u elde bulundurması gerekiyordu. Bu amaca yönelik ilk adım mütarekenin hemen ardından kendini göstermiştir. Fransız General Amet, Samsun ve çevresinde mütarekenin uygulanmasını denetlemek üzere görevlendirilmiştir. 28 Kasım 1918'de bir Fransız zırhlısı ve üç İngiliz torpidosuyla Samsun'a gelen General Amet mütareke şartlarını kontrol yerine hapisanedeki Rum ve Ermeni mahkûmların adedi ile tevkif sebeplerini, sancak dâhilindeki çetelerin miktarı ve milliyetleri hakkında bilgi talep etmiştir. Yerel idare bu isteğin içişlerine müdahale olduğunu belirterek isteğe olumlu cevap vermemiş ve General Amet bu duruma çok sinirlenmiştir. General Amet İstanbul'a döndükten sonra Hariciye Nezareti'ne bir şikâyet mektubu vermiştir. General mektubunda, mütareke hükümlerinin tatbiki için Samsun'da hiçbir şey yapılmadığını ve yerel idarenin Türkleri silahlandırarak Rumları katletmek amacıyla olduğunu iddia etmiştir. Sonuçta İngiliz işgal Komutanlığı asayiş gerekçesiyle 200 kişilik bir birliği 9 Mart 1919'da Samsun'a çıkarmıştır. Bu askerlerin bir kısmı Merzifon'a gönderilirken zamanla bölgedeki İngiliz birliğinin mevcudu 450'ye yükseltilmiştir. Böylece Samsun ve Merzifon resmen olmasa bile fiilen İngiliz işgali altına girmiştir. Sözde asayiş ve düzeni sağlamak için Samsun'a gelen İngilizler Rumlar tarafından sevinç gösterileriyle karşılanmıştır. İngilizler de Samsun'a yerleştikten sonra Türklerin kendilerini koruma refleksini ortadan kaldırmaya çalışmış ve Rum çete faaliyetlerinin hamiliğini üzerlerine almışlardır.⁷⁹

Eski uygarlıklar ve aka bindeki Roma, Selçuklu, Osmanlı gibi devletler devrinde Samsun şehrinin tarihi süreci bu şekilde şekillenmiştir. Milli Mücadele dönemi sürecinde ise Samsun'un tarih sahnesinde önemli rol almasında ana etken eski dönemlerdeki gibi coğrafi konumundan öte Mustafa Kemal Atatürk'ün Milli Mücadeleyi Samsun'dan başlatmasından gelmektedir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelen Mustafa Kemal Atatürk bir dizi görüşmeler ve çalışmalar neticesinde bölgedeki Rum çetelerin faaliyetlerini Harbiye Nezaretine bildirmiştir. Bu çetelere karşı halk mücadele için teşkilatlanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk Milli Mücadele söylem ve ruhunu ilk kez Samsun'dan haykırmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda düzenli ordudan önce vatanın savunmasında ana etken sayılacak konumda bulunan

⁷⁹ Önder Duman "Mondros Mütarekesi'nin Samsun'da Uygulanması ve Bundan Kaynaklanan Bazı Sorunlar (1918-1919)", *Geçmişten Geleceğe Samsun*, Yay, Haz: Cevdet Yılmaz, 2. Kitap, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı, Samsun 2007, s. 144-147.

Kuva-ı Milliye'nin temellerini de Samsun halkı o yörede bulunan çetelere karşı oluşturduğu ilk teşkilatlanmalarla atmıştır.⁸⁰

Samsun Atatürk'ün Milli Mücadeleye ilk adımını attığı ve Milli Mücadele'nin başladığı şehir olarak tescillenmiştir. Samsun denildiğinde akla Atatürk'ün Samsun'a çıkış tarihi olan 19 Mayıs 1919 tarihi ve Milli Mücadele'de ilk adım gelmektedir. Söz konusu durum tarihi bir miras/sorumluluk olarak şehrin omuzlarına yüklenmiştir. Şehirde buna yönelik olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışını simgeleyen İlk Adım Anıtı, Mustafa Kemal Atatürk ile Samsun'a çıkan kişilerin balmumu heykellerinin yer aldığı Kurtuluş Yolu ve yine Mustafa Kemal Atatürk'ü Samsun'a ulaştıran Bandırma Vapuru'nun birebir benzeri/maketi yapılmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak geldiğinde Samsun'da kaldığı Mıntika Palas Oteli daha sonra belediye tarafından Atatürk Evi olarak koruma altına alınmış ve günümüzde ise Atatürk Müzesi adıyla kültürel bir mekâna dönüştürülmüştür. Avusturyalı heykeltıraş Heinrich Krippel tarafından 1928-1931 arasında yapılmış olan ve şaha kalkmış at üzerinde askeri üniformasıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün tasvir edildiği, kaidesinde Atatürk'ün Samsun'a çıkışını ve Milli Mücadele'yi vurgulayan kabartma figürlerinin yer aldığı Atatürk Anıtı'nın 1932 yılında açılış merasimi yapılmıştır. Açılış merasimi 15 Ocak 1932 tarihinde Samsun halkının ve idarecilerin katılımıyla gerçekleşmiştir⁸¹. Milli Mücadele için simge şehir olan Samsun'da ekonomik hayata katkı sağlayan unsurlar vardır bunlardan birisi de tütündür.

1.2 Samsun'da Ekonomik Hayat (1923-1950)

1.2.1 Tütün

Patlıcangiller familyasından olup köklerinde nikotin barındıran tek yıllık bir ürün olan tütün hemen hemen her coğrafyaya ayak uydurması neticesinde geniş bir ekim dikim alanına sahiptir. Temellerine bakıldığında ülkemizde var olmayıp dışardan gelen tütün bitkisi ekilmeye başlandığı tarihten itibaren ülkemizde ve ekildiği bölgelerde ekonomik ve ticaret alanında önemli yere sahip olmuştur. Tütün

⁸⁰ Serkan Bulut, *Samsun'da Siyasi Hayat (1946-1960)*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2019, s.10-13.

⁸¹ Bünyamin Kocaoğlu, "Samsun'da Eğlence Hayatı ve Bayramlar (1923-1950)", *Gelenekten Moderniteye Samsun (1923-1950)*, Edit: Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 6, Samsun 2014, s. 28.

yetiştiriciliğinin Türkiye’de dönüm noktası reji idaresinin kurulmasıyla olmuştur. Reji idaresiyle birlikte ülke genelindeki ekilen tütün tek şirket altında toplanmış, veriler kayıt altına alınmış, depolar yapılmış ve mevcut fabrikalarda iyileştirmelere gidilmiştir. Bu gelişmeler tütün üretimini artırmış ve tütün sektöründe çalışan kişi sayısında artışa yol açmıştır. Reji idaresinin temelleri Kırım Savaşında alınan dış borçların birikmesi, ödenememesi ve en nihayetinde Duyun-ı Umumiye İdaresi’nin kurulmasına dayanmaktadır. Duyun-ı Umumiye İdaresi tütünden toplayacağı vergiyi ayrı bir şirket üzerinden yapmak istedi ve çok uluslu yapıya sahip reji şirketini 1883 yılında hayata geçirdi. Osmanlıda tütün sektörünü tekelinde bulunduran şirket tütün ekimi yapılacak arazilere izin ve kota verme, alınacak ürün kalitesini belirleme ve fiyat politikası gibi konularda denetimsiz ve serbest hareket etmiş ve üreticiyi bir hayli zorlamıştır. Cumhuriyetle beraber verilen imtiyazlar ve yabancı şirketlerde olan işletmeler masaya yatırılmış netice olarak reji idaresi 1924 yılında mallarıyla ve haklarıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devletine devredilmiştir.⁸² Reji işletmesinin devriyle devlet tekeline geçen fabrikalardan biriside tütün üretiminde bir hayli önemli olan Samsun fabrikasıdır. Samsun’da ekonomi tarıma dayanmakla birlikte tarımdaki aslan payı ise tütünden sağlanmaktadır. Samsun bölgesinde ihraç edilen ürünlerin başında gelmekle birlikte Samsun’daki piyasayı ekonomik durumu ve kültürel hayatı belirleyen bir yönü de bulunmaktadır. Samsun bölgesinde merkez Bafra olmak üzere tütün üretimi yapılmaktadır. Samsun’a tütünün nerden geldiği hakkında farklı söylemler bulunmaktadır. Bir rivayete göre Abhazy’a’nın başkenti olan Sohum’dan bir rivayete göre ise Yenice Vardar’dan gelmektedir. Samsun tütününün genel özelliği ufak, kendine has bir kokusu ve kırmızıya yakın rengi olmasıdır.⁸³ Tütün esnafı ildeki ekonomik payı ve sağladığı iş olanağı dolayısıyla kendine has bir çarşıya ve esnaf teşkilatına ihtiyaç duymuştur. Bundan dolayı Tütün çarşısı mahiyetinde Duhan Çarşısı yaptırılmıştır. Samsun’da tütün denilince akla gelen ilk yer Duhan Çarşısıdır. Çarşı Tütün esnafının talebi doğrultusunda 1869 yılında faaliyete geçmiştir. Çarşı tütün merkezi olarakta anılmaktadır. Çarşı 18.716 metrekare alanda faaliyet göstermiştir. Burası tütünün alınıp satıldığı fiyatının

⁸² Necdet Çamaş, Samsun Araştırmaları, 2. Kitap (Tütün Üretimi, Yaprak Tütün Ticareti ve Sigara Sanayinin Samsun Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yaşamı Üzerindeki Rollerini, Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Samsun 2013, s. 215.

⁸³Baki Sarısakal, Bir Kentin Tarihi Samsun, Samsun Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayınları, Samsun 2003, s. 273.

belirlendiği kısacası tütün piyasasının döndüğü merkez konumundadır.⁸⁴ Samsun ekonomisinde hem bu çarşının hemde sigara fabrikasının etkisi oldukça büyüktür. Ekonomiye katkısı hem üretilen tütünün yurt dışına ihraç edilmesi hem de gerek çarşıda gerek fabrikada bir hayli kişiye iş imkânı vermesindedir. 1923 yılında tütün fabrikasındaki çalışan işçi sayısına bakacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Tablo 1: 1923 Yılında Tütün Fabrikasındaki Çalışan İşçi Sayısı

Çalıştığı Daire	Kadın	Erkek	Toplam
Sigara Dairesi	84	16	100
Harman Dairesi	109	18	127
Paket Dairesi	22	29	51
Kutu Dairesi	19	-	19
İmalat Dairesi	1	3	4
Hizmet Dâhiliye	-	10	10
Kıyım Hane	-	30	30
Toplam	235	106	341

85

Samsun'daki tütün fabrikasının yerel ekonomideki payı yadsınamayacak derecede önemlidir. 7.000 lira civarında seyreden sermayesiyle Samsun ekonomisinde ikinci sıradadır. 1927 yılında fabrikanın üretim miktarını artırmak amacıyla bir dizi çalışmalar yapılmıştır. Yurt dışından teknik makineler getirilmiş ve bunun yanında fabrikanın iç kısımlarında çeşitli düzenlemeler yapılarak üretimde artış sağlanması hedeflenmiştir. Fabrikanın üretimini artırmaya yönelik yapılan bu düzenlemeler sonrasında 1927-1950 yılları arasında üretimde artış sağlamıştır. Bu tarihler arasında Samsun tütün fabrikası önemini yitirmeden yerel ekonomiye katkısını sürdürmüştür.⁸⁶

Sonuç olarak tütün, sosyo-kültürel ve ekonomik hayatta Samsun ilinin başlıca etkenleri arasındadır. Tütünün, Samsun'daki etkisi ekim-dikim zamanından başlayıp, yetiştirilmesi, hasadı, fabrikada işlenmesi, ulusal ve uluslararası limanlar vasıtasıyla ticaretiyle bölge halkına maddi imkân sağlamaktadır.

⁸⁴ Filiz Dıġırođlu, *Samsun Ticareti'nin Kurumsal Teşkilatı*, Gelenekten Moderniteye Samsun (1923-1950), Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2014, s. 241-242.

⁸⁵ Sarısakal, *a.g.e.*, s. 282.

⁸⁶ Dıġırođlu, *a.g.e.s.*, 209.

1.2.2. Sanayi

Türkiye Cumhuriyeti'nin varoluş mücadelesi olarak dile getirebileceğimiz Kurtuluş Savaşı sonunda ülkenin yeniden ayağa kaldırılması için üretime ve ekonomik hareketlenmeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu doğrultuda İzmir'de 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti için sanayi ve ticaret alanında bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. İzmir İktisat Kongresi'nden çıkan ana karar ekonominin canlanması için liberal ekonominin devlet tarafından desteklenmesiyle gerçekleşeceği düşünüldü. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartılmış ve mevcut yatırımcılar desteklenmiştir. Yeni yatırımcılara ise destekle iş kurma olanağı sağlanmıştır. İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar ile serbest ekonomiyi destekleyerek ülkedeki sanayi yatırımlarını artırma ve geliştirme politikası, 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan "ekonomik kriz" ile işlemez hale gelmiştir. Bu gelişme akabinde 1933 yılından itibaren liberal ekonomiye destek politikasından vazgeçilerek devletçilik uygulamasına geçilmiştir. Devletçilik uygulamasına geçilmesiyle durağanlaşan yatırım ve sektörel hareketlilik, II. Dünya Savaşı ile daha ağır darbeler alarak zorlu bir süreç yaşamıştır. Bu zorlu süreç 1950 yılındaki iktidar değişikliği ile aşılabılmıştır. Yurt dışından alınan kredilerle yapılan yatırımlar, verilen desteklemeler ve ekonomide uygulanan devletçilik politikasından vazgeçilmesi durağan seyreden sanayi ve üretim sektörünü canlandırmıştır.⁸⁷ 1927 yılında Samsun'daki sanayi kolları ve bu sanayi çalışan işçi sayısı şu şekildedir:

Tablo 2: 1927 Yılında Samsun'daki Sanayi Kolları ve Bu Sanayi Çalışan İşçi Sayısı

Sanayi Dalı	Fabrika Sayısı	İşçi Sayısı
Maden Çıkarma Sanayi	2	12
Tarıma Dayalı Sanayi(Tütün)	415	3.101
Dokuma Sanayi	150	353
Ağaç Ürünleri Sanayi	83	185
Kâğıt ve Karton Sanayi	3	21
Maden ve Makine Sanayi	250	740
İnşaat Sanayi	94	417
Kimya Sanayi	3	8
Diğer Sanayi Dallarını	3	12
Toplam	1.003	4.849⁸⁸

⁸⁷ Ercümen Kural, Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1992, C. 7, S. 1, s.122-123.

⁸⁸ Coşkun Topal, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun'un Ekonomisi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2001, s. 90.

Yukarıdaki verilere bakıldığında Samsun'un sanayi kollarında en çok fabrika sayısı ve fabrikada çalışan işçi sayısının tarım alanında olduğu görülmektedir. Tarım alanındaki bu sanayileşmenin ana kolunu ise tütün oluşturmaktadır. Yine 1927 yılındaki ihracatın %65 lik kısmını tütün oluşturmaktadır. Tütünün ihracattaki payı senelik ihracat rakamlarına artarak yansımıştır. Tütün üretiminde başta Samsun merkez yer almakta ikinci sırada ise Bafra gelmektedir. Samsun'daki tütün sanayi, gelişimini ve yerel ekonomiye olan katkısını artırarak sürdürmüştür. 1948 yılında Samsun'da toplam 5.400 kişi tütün sanayinde çalışmaktadır. Bunların 3.800'ü kadındır. Tütün sanayinde çalışanların büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Kadın, Samsun'da tütün tarımı ve işçiliği sayesinde hem üretim alanında hem de ekonomiye katkısı dolayısıyla sosyal hayatta oldukça etkindir.⁸⁹ Samsun ekonomisinde tütün sanayinin yanı sıra tahıl tarımından elde edilen ürünlerin oluşturduğu sanayi dalları, kereste fabrikaları, balıkçılık ve liman sanayi önemli yer tutmaktadır.

1.2.3. Liman

Samsun limanının tarihçesi Osmanlıya kadar dayanmaktadır. 1910 yılında ticaret ve Nafia Bakanlığı ile Türkiye Milli Bankası arasında ortak çalışma neticesinde Samsun'a bir liman yapımı kararı alınmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve savaş esnasındaki yaşanan olumsuzluklar yapılan bu anlaşmanın uygulanamamasına sebebiyet vermiştir. Cumhuriyetin ilanı ile kurulan yeni düzende Samsun'a bir liman yapımı, yapılacak olan bu limanın ticaret ve ekonomi için gerekliliği tekrar gündeme gelmiştir. Zaman zaman bir dizi girişimlerde bulunulmaya çalışılsa da 1950 yılına kadar liman yapımıyla ilgili ciddi bir adım atılmamıştır. 1950 yılında liman inşasına karar verilmiş ve projesi hazırlanmıştır. 1953 yılında başlanılan Samsun Limanı inşaatı, 1962 yılında tamamlanmıştır. Modern liman inşasına kadar kullanılan liman Samsun doğal limanıdır.⁹⁰

Limandan yüklenen malların cinsine göre iskeleler oluşmuştur. Bu iskelelerin çoğu 1915 Rus bombardımanında ciddi zararlar görmüştür. Tütün iskelesindeki yetersizlik sebebiyle nakliye zamanında "tütün denkləri" sırtlarda taşınmaktaydı. Diğer iskeleler

⁸⁹ Hasan Çepni, *Samsunda Kurtuluş Savaşı ve Tek Parti İktidarı döneminde Toplumsal ve Siyasal Değişme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 104.

⁹⁰ Topal. *a.g.t.*, s.2-3.

oluşturulmadan taş iskele faaliyeteydi. Bu iskele üzerinden hem ticaret malları hem de yolcular taşınmaktaydı. Bu ortak kullanım tehlike arz etmeye başlayınca ahşaptan yolcu iskelesi yapıldı ve ticaret taşımacılığı ile yolcu taşımacılığı yapılan iskeleler birbirinden ayrılmış oldu. Ticaret için ortak kullanılan iskelenin, gelişen ticaret hacmine cevap verememesi üzerine ticari malların kollarına göre ayrımı yapıldı ve gaz iskelesi kuruldu. Sonrasında il ekonomisinde ve liman ticaretinde en büyük paya sahip tütün için ayrı bir iskele oluşturuldu. Bundan başka zahire iskelesi, un iskelesi, şimendifer iskelesi gibi iskeleler de oluşturulmuştur.⁹¹ Aşağıdaki tabloda bu iskelelerden yapılan ithalat-ihracat miktarları ve bu ürünlerin ekonomik değerleri verilmiştir.

Tablo 3: Samsundaki İskelelerden Yapılan İthalat-İhracat Miktarları

Yıllar	İthalat(ton)	İhracat(ton)	İthalat(lira)	İhracat(lira)
1927	34.892	20.160	12.901.023	15.680.512
1928	60.000	30.679	-	-
1929	43.131	43.303	-	-
1930	39.648	47.542	-	-
1933	43.201	65.333	-	-
1937	101.665	105.633	-	-
1940	149.689	124.166	133.784	2.865.593
1944	67.799	48.919	82.941	4.395.265
1947	108.980	128.923	1.093.135	7.309.854
1948	99.074	73.014	776.368	8.125.822 ⁹²

Mustafa Kemal Atatürk “Siyasal, askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik zaferlerle taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olmaz, az zamanda söner,”⁹³ demiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti henüz Kurtuluş Savaşı bitmeden kalkınmada ekonominin önemini kavramış ve İzmir İktisat Kongresini düzenlemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra “kılıç kullanan kol yorulur, saban kullanan kol güçlenir” sözünü kendine ilke edinen Türk milleti tarım temelli ekonomiyi esas almıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti için simge şehirlerden olan Samsun’da da ekonomik faaliyetler tütün başta olmak üzere tarım, sanayi ve liman ticareti üzerinden yürütülmüştür. Tütün, Samsun ekonomisi için ticari faaliyetler arasında birinci sırada yer almaktadır. Liman üzerinden ülke içindeki ve ülke dışındaki ihraç edilen ürünlerin başında tütün gelmektedir. 1927 yılında

⁹¹ Sarısakal, a.g.e., s.257.

⁹² Çepni, a.g.t.s,102.

⁹³ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi, C. II, Ankara 1989, s. 111.

gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerlerine bakıldığında 15.680.512tl değerindeki ihracatın 10.250.653 liralık kısmını (%65) tütün oluşturmaktadır. Bunun 4.981.461 liralık kısmı ise dış pazara satılmıştır.⁹⁴

1.3. Samsun'da Sosyal Hayat

1.3.1 Nüfus

Nüfus: Bir ülkede, bir bölgede, bir evde belirli bir anda yaşayanların oluşturduğu toplam sayıya denir.⁹⁵ Samsun şehri nüfus potansiyeli ile Kardanız bölgesinde önemli bir yere sahiptir. Samsun şehri 1925 tarihinde merkez başta olmak üzere Bafra, Çarşamba ve Terme kazalarından oluşan üç ilçeli bir il konumundadır. Sonraki süreçte Havza, Vezirköprü, Kavak ve Lâdik kazalarının da eklenmesiyle yedi ilçeli bir şehir haline dönüşmüştür. Nüfusun yaş dağılımına bakacak olursak 1935 yılındaki sayımda karşımıza şu oranlar çıkmaktadır. Samsun'un 1935 yılındaki nüfusu 337.817 olmakla birlikte bu nüfusun yaş oranının %89,5'i 50 yaşının altındadır. 0-9 yaş arası %34, 10-19 yaş arası %15, 20-29 yaş arası %18, 30-39 yaş arası %14, 40-49 yaş arası %7 dir.⁹⁶

1927 yılında Samsun'daki nüfus dağılımına milliyet olarak baktığımız zaman oldukça farklı milletlerden oluşan bir nüfus tablosu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4: 1927 Yılında Samsun'daki Yabancı Nüfus Dağılımı

Milliyet	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	131.489	142.081	273.570
Afganistan	1	2	3
İran	86	101	187
Almanya	16	8	24
Arnavutluk	9	-	9
İngiltere	2	1	3
Avusturya	15	3	18
Belçika	-	-	-
Bulgaristan	47	6	53
Fransa	6	4	10
Yunanistan	13	1	14
Macaristan	33	8	41
İtalya	38	33	71
Rusya	13	11	24
Sırbistan	10	5	15
Sair Avrupa Mem.	9	6	15
Amerika	5	1	6
Mechul	2	-	2 ⁹⁷

⁹⁴ Çepni. a.g.t. s.103.

⁹⁵ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=n%C3%BCfus%20kayd%C4%B1>, Erişim Tarihi: 29.11.2019, saat: 20.39.

⁹⁶ Çepni. a.g.t., s. 96.

⁹⁷ Diğiroğlu.a.g.e., s. 233.

1927 yılındaki nüfus sayımında çalışan ve çalışmayan erkek sayısı Samsun geneli ve diğer ilçelerde nüfus oranı ile yarı yarıya bir dağılım göstermektedir. Erkek Nüfusun %50'lik kısmı çalışırken %50'lik kısım ya çalışmamakta ya da mesleği tespit edilememektedir. Bu orana uymayan tek ilçe Vezirköprü ilçesidir. Sadece Vezirköprü ilçesinde %43'lük çalışan erkek nüfusa karşın %57'lik bir nüfus çalışmamaktadır. Yine 1927 yılındaki nüfus sayımında sektörel dağılıma bakacak olursak %89 ziraat, %3 sanayi, %3 ticaret, %1 serbest meslek, %1 kamu kurum ve kuruluşları, %2 muhtelif sektör şeklinde bir nüfus dağılımı ile karşılaşmaktayız.⁹⁸

Tablo 5: 1927 Yılındaki Çalışan Nüfusun Çalıştıkları Mesleklere Göre Dağılımı.

Kazalar	C	Zirai	Sınai	Ticari	Serbest	Memur	Hâkim	Ordu	PTT	Muhtelif	Yekûn
Samsun	E	15.595	2.065	2.689	310	609	69	1.641	489	1.361	24.828
	K	14.534	107	77	73	11	2	-	4	152	14.950
Bafra	E	13.607	874	645	142	158	18	42	7	294	15.787
	K	13.977	69	20	9	128-	-	-	-	18	14.093
Çarşamba	E	10.558	466	380	53	8	8	50	18	80	11.741
	K	11.648	14	15	3	84	-	-	-	12	11.700
Havza	E	8.438	319	407	85	2	7	45	52	59	9.496
	K	8.864	96	8	4	44	-	-	-	1	8.975
Terme	E	5.070	42	52	30	-	2	53	-	73	5.366
	K	5.525	1	3	2	44	-	-	-	-	5.531
V.Köprü	E	7.055	513	375	95	-	12	41	2	82	8.219
	K	6.631	49	12	1	1.067	1	-	-	11	6.705
Yekûn	E	60.323	4.279	4.548	715	21	116	1.872	568	1.949	75.437
	K	61.179	336	135	92	1.088	3	-	4	194	61.694
Umumi Yekûn		121.502	4.615	4.683	807		119	1872	572	2.143	137.401 ⁹⁹

1935 yılı Samsun nüfus sayımına göre insanların %48 tarım, %1 ticaret, %3 sanayi, %1.6 hizmet ve serbest meslek, %0.7 nakliye işinde çalıştıkları ve geriye kalan %45'lik oranı oluşturan kesiminse işsiz oldukları karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁰ Samsun nüfusunun dağılımı bu şekilde olmakla birlikte bunun yanında mevsimlik nüfus artış ve azalışı da gözlenmektedir. Bunun sebebi ise tütün işçilerinden kaynaklanmaktadır. Tütün hasadı ile göç alan Samsun hasat süresi sonuna kadar gündelikçi dediğimiz sabit olmayan bir nüfus barındırmaktadır. Hasadın son bulmasıyla kendi şehirlerine dönen gündelikçiler mevsimlik nüfus hareketliliğine yol açmaktadır.

1.3.2. Eğitim

Türkler tarih boyunca birçok farklı alfabe kullanmıştır. İnanç sisteminin toplum ve kültür üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Türklerin 10.yüzyıldan itibaren İslam ile müşerref olmaları dillerine ve kültürlerine birçok yenilik katmıştır.

⁹⁸Dıġıroġlu.a.g.e., s. 233.

⁹⁹ Dıġıroġlu, a.g.e., s.234.

¹⁰⁰ Çepni, a.g.t., s. 96.

İslamiyet’le birlikte Arap harfleriyle tanışılmış ve Türkçe, Arapça, Farsça karışımı bir yazı çeşidi kullanılmaya başlanmıştır. Bu yazı, Osmanlıca olarak bilinmekte olup Arap harfleriyle yazılmaktadır. Osmanlı Devleti’nde uzun süreler kullanılan bu alfabe ve yazı stili devletin son dönemlerinde tartışılır hale geldi. Tanzimat dönemlerinde başlayan bu tartışma meşrutiyet yıllarında da devam etti. Neticede yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde tekrardan gündeme gelen bu tartışma 1 Kasım 1928 tarihinde Latin harflerinin kabulü ile son buldu. Harf İnkılabı ile eğitim öğretim seferberliği başlamış oldu. Okuma yazma oranlarındaki düşüklük yükseltilecek halka yeni harfler tanıtılacaktı. Ülkede bir eğitim seferberliği böylece Latin harflerinin kabulü ile başlamış oldu.¹⁰¹ 1927 yılında Samsun’da ilkokul sayısı 82 iken eğitim seferberliği ile bu sayı 1935 yılına değin 143’e çıkmıştır.

Tablo 6: 1927-1950 Samsun Eğitim Öğretim Verileri

Yıllar	Okul S.	Erkek	Kız	Toplam	Öğretmen	Okullaşma %
1927-1935	143	8282	3904	12186	244	29
1935-1940	192	12109	5085	17194	305	30
1940-1945	267	16357	8636	25993	412	39
1945-1950	348	20364	11312	31676	631	58

Tabloda ki veriler bize 1927-1950 arasında ilkokul bazında hem okul sayısında hem de öğrenci sayısında bir artış olduğunu göstermektedir. İlkokul sayısı %4.2, öğrenci sayı %5.4, erkek öğrenci sayısı %4.8, kız öğrenci sayısı %7.2 oranında bir artış göstermiştir. Yine 1927 yılında okula gidebilme oranı %25 iken bu oran yapılan seferberlik ile 1950 yılında %58'lere ulaşmıştır. 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri ile öğretmen açığının kapatılması hedeflenmiştir. Köy Enstitülerinin projesi olan *'kendi okulunu kendin yap'* stratejisi ile de okullaşma oranı arttırılmaya çalışılmıştır. Samsun’da 1927 yılında 1 olan ortaokul sayısı 1950 yılına değin merkezde 9’a çıkartılmıştır. Samsun için okuryazarlık oranlarına bakacak olursak karşımıza şöyle bir tablo gelmektedir.

Tablo:7 1935-1950 Samsun Okuryazar Oranları

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam
1935	30.4	8.1	18.8
1945	39.2	12.9	26.1
1950	39.4	14.4	26.9 ¹⁰²

¹⁰¹ Önder Duman, *Gelenekten Moderniteye Samsun (1923-1950)*, Samsun 2014, s. 93-94.

¹⁰² Çepni, *a.g.t.*, s.109-113.

Tablodaki verilerden bir değerlendirmede bulunacak olursak 1945 yılına kadar hızlı bir artış seyreden okuma yazma oranı, II. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri sebebiyle 1945 yılında ve sonrasında durağanlaşmaktadır.

1.3.3. Basın

Samsun basın hayatı daha genel anlamda Samsun basım ve matbaacılık hayatı 1877'de Hüseyin Avni Beyin kurduğu matbaa (Aksı-ı Seda) ile başlamıştır. Meşrutiyetin ilanı ile sağlanan özgürlük havasından Samsun'da nasibini almış ve ikinci matbaa olarak Şems matbaası kurulmuştur. Bunlara ilaveten Ermenilere ait 3, Rumlara ait 5 matbaa bulunmaktadır. 1923 yılına gelindiğinde Samsunda 5 matbaa bulunmakta olup bunlar yerli matbaalardır. Bu matbaaların isimleri şöyledir. '*Şems matbaası, Ahali matbaası, Hayat matbaası, Aksı Sada matbaası, Samsun Vilayet matbaası*'. 1943 yılında matbaa sayısı 4 olarak tespit edilmiştir. Zaman içerisinde sayıları artan matbaalar günümüzde 20'ye yakındır. Samsun da matbaa 1877'de kurulmuş olsa da ilk gazete 1908 yılında Aks-ı Seda ismiyle basılmıştır. Samsun'daki gazetelerin parti desteklerine göre değerlendirmesi yapılacak olursa Samsun gazetesi CHP'yi, Demokrat Canik gazetesi ise Demokrat Partiyi desteklemektedir. Bu gazeteden başka şu gazeteler Samsun'da basılmıştır. *Nevzad, Nöbet, Doğru Sada, Samsun Ticaret Odası Gazetesi, Şemş-ül Marif Mecmuası, Fos, Aniksartitos, Fırtına, Tbrots, Inkıartiyus, Samsun, Cebel Cudi, Argonaut, Ezedamard, Ahali, Işık, Siham, Lale, Samsunda Hilal, Samsun'da Şark Yıldızı, Ali Baba, Halkçı, Canik, Samsun Postası, Şamar, Yeni Ses, Demokrat Canik, Yeni Selamet, Demokrat Sesi, Haber*. Bu gazetelere ilaveten ilçelerde ise şu gazeteler basılmıştır. *Bafra, Hakikat Demokrasidedir, Bafre Ekspres, Vatandaş, Orman, Akpınar'ın Sesi, Demokrat Terme, Terme Sesi, Kalender, Çarşamba Postası*.¹⁰³

¹⁰³ Baki Sarısakal, *Samsun Basın Tarihi*, Barış Gazetesi Yayınları, 2013 Samsun, s. 10-17.

II. BÖLÜM

DP DÖNEMİ SEÇİMLER VE PARTİLERİN SAMSUN MİTINGLERİ

2.1. 1946 Genel Seçimleri

2.1.1. Genel Durum

DP'nin kurulmasından sonra ülkede bir demokrasi rüzgârı esmiş olsa da bu rüzgârı başlatan ve rüzgâra yön veren aslında İsmet Paşa idi. Tek Partili iktidar dönemi bitmiş çok partili hayat başlamıştır. Bu değişime uyulmalı, yenilik ve düzenlemeler yapılmalıydı. Bunun için İsmet İnönü partisini kurultaya çağırdı ve 10 Mayıs 1946'da CHP kurultayı başladı. Kurultayda 3 önemli karar çıktı. Seçim kanununda değişiklik, erken seçim ve değişmez genel başkanlık sıfatının kaldırılması. Bu üç önemli neticeden sonra CHP yeni seçim tasarısını meclise getirdi ve 31 Mayıs'ta meclis kanunla ilgili görüşmelere başladı.¹⁰⁴ Hikmet Bayur söz alarak şunları söylemiştir.” *Bu kanun herkesin beklediği kanundur hepimizi sevindirmiştir.* Akabinde kürsüye çıkıp söz alan Menderes “*Bu tasarı günün çok partili sisteminin ihtiyaçlarını kavrayan ve karşılayan hükümleri ve teminatı ihtiva etmektedir.*¹⁰⁵Bu iyimser söylemlerin yanı sıra eleştirilen ve üzerinde ısrarla durulan konularda; seçim esnasında oy kullanımı, oyların tasnifi, sayım aşaması ve seçim güvenliği konularıydı. Gizli oy kullanımı ve açık sayım şekli kabul edilmez ise kanunun pek işe yaramayacağı dillendirildi ve hükümete söylendi. Ancak tüm eleştirilere rağmen kanun teklifi oylandı ve 4918 nolu sayı ile kanun 5 Haziran 1946 tarihinde kabul edildi. Bu yasanın Türk seçim sistemine getirdiği yenilik ise tek dereceli seçim sistemi olmasıdır. Osmanlı döneminden beri seçimler iki dereceli olmakta ve halk

¹⁰⁴ Cemil Kılıç. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 1995.s.57.

¹⁰⁵ Dilek Batmaz Türkiye'de Çok Partili Dönemde Seçimler (1946-1960). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eylül 2004.s.46.

direk vekilleri değil vekilleri seçecek kişileri seçmekte onlar da mecliste görev alacak vekilleri seçmekteydi. Bu yasa ile halkın yönetim üzerinde doğrudan etkisi sağlanmış ve milli iradenin meclise ve ülke yönetimine katkısı güçlendirilmiştir. 5 Hazirandaki seçim sistemi değişikliğinin akabinde meclisin 10 Haziranda daha yoğun ve önemli bir gündemi oldu. CHP'li vekillerce meclise 10 Haziranda bir öneri verilmiş ve önerinin içeriğinde ise seçimlerin erkene alınması konusu bulunmaktaydı. Gerekçesi ise şu şekilde açıklanmaktaydı. *"Dış durumun kararsızlığı ve tek dereceli seçimin kabulüyle Büyük Millet Meclisi'nin temsil kudretinin zayıflamış kabul edileceği ve bunun için milletin karşısına taze bir kuvvetle çıkılması".*¹⁰⁶Bu gerekçeden başka İsmet Paşa varılan kararın gerekçesini şu sözleriyle açıklamaktadır. *"Seçimi tabii olarak 1947 için düşünüyorduk fakat iç ve dış politika gerekleri memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali karanlıktır bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı tahmin edemeyiz. Gelecek sene bu ihtimaller temsil müddeti bitmiş bir büyük millet meclisi ile karşılamak gibi bir durumdan sakınmak isteriz. Memleket içinde bir seneden beri büyük meclisin otoritesi üstünde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. Seçim kanununu meclise göndermekle geciktığımız kanaatinde olanlar var. İçeride ve dışarıda hiçbir politika otoritesinden şüphe edilen bir büyük millet meclisi ile yürütülemez."*¹⁰⁷Gerek İnönü'nün açıklamaları gerek önergeyi verenlerin sundukları gerekçeler DP kanadında olumlu karşılanmadı ve yapılan açıklamalar seçime gidilmesi konusunda gerekli görülmedi. Tüm çabalara rağmen oylama neticesinde seçimin 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılması kararlaştırıldı. DP vekillerince bu hamle yeni teşkilatlanma çabasındaki bir partiyi hazırlıksız yakalamaktan başka bir gayret içine girmek değildi. DP yönetim kadrosu ve baştaki liderler seçime gitmeme fikrin delerdi. Ancak kesin karar için teşkilatlarını tamamlamış illerden il başkanlarıyla bir toplantı yapıp kesin kararı orda vereceklerini açıkladılar. Toplantı 16 Haziranda yapılacaktı. DP'nin seçime katılmama fikri Ankara'da konuşulmuş ve İsmet Paşa'nın da kulağına gitmişti. CHP'li Nihat Erim ise Ulus gazetesinde "demokrasi gaye midir vasıta mı" isimli yazısında *"sosyal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu bir müddet hürriyet ilahının üzerine bir şal örtmek*

¹⁰⁶ Batmaz, a.g.t., s.52.

¹⁰⁷ Kılıç, a.g.t., s.58.

ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis etmektir”¹⁰⁸ sözlerini söylemiş gidişat hakkında İsmet Paşa’yı yoklamak için görüşme talep etmiştir. Genel ahvalden DP’nin seçime girmeme durumu olduğundan DP arkasına sığınan muhalefetin niyetinin farklı olduğundan irticai olaylardan ve çekindiği konulardan bahsetmiş ve İsmet Paşa Nihat Erime şu cevabı vermiştir. *”Buna imkân vermem ben ihtilalci ve Kuvayı Milliyeci İsmetim bu devleti yoktan bu hale getirdik üç beş çapulcuya maskara ettirmeyeceğiz yaptığımız bir tecrübedir muvaffak olursak ne ala olmazsa vazgeçer birkaç sene daha eski usulde gideriz sonra yeniden tecrübe ederiz.”* İsmet Paşa’nın bu sözlerine rağmen aslında mecbur kalmadıkça demokrasiye ve partilere dokunmayacağını Celal Bayar şu sözleriyle açıklamaktadır. *“İki jandarma eri gönderip partiyi kapatabilirlerdi ve memlekette hiçbir şey olmazdı fakat ben İsmet İnönü’nün bunu arzulamadığından emindim”*¹⁰⁹ işte böyle bir ortam ve hava neticesinde DP il başkanlarıyla toplantı yapmış ve toplantıda liderler seçime girmeme kararından bahsetmişlerdir. Ancak il başkanları ve yerel teşkilatın seçime gitme arzusu ve başkanları iknası sonucu DP seçime girileceği açıklamasını yapmıştır. Seçimin öne alınması ve tarihinin kesinleşmesinden sonra partiler hızlı şekilde seçim çalışmalarına başlamışlardır. DP’nin propaganda dışındaki yaptığı bir önemli çalışma ise Mareşal Fevzi Paşa’yı İstanbul’dan vekil göstermesiydi. Sevilen sayılan ülke tarihinde ve halk nezdinde hatırı olan birinin vekilliği saygınlık kazandırmıştı DP’ye. Fevzi Paşa neden DP sorusuna ise şu yanıtı vermiştir. *“Resmi hayattan çekildikten sonra herhangi bir partiyi istemedim. Bana müstakil olarak kendi tarafından aday göstermek teklifini yapan DP’dir. Bu teklifi kabul edişim DP’ye girmek demek olmadığı gibi, CHP ile DP arasında bir fark gözettiğimden dolayı da değildir. Benim rolüm partiler arasında muvazene temin etmek için çalışmak olacaktır. Şu veya bu parti hakkında alacağım tavır seçimden sonra toplanacak T.B.M.M’deki parti vaziyetlerine göre kararlaştıracam. Bu gün CHP kuvvetlidir. Ona karşı DP’yi teşkil için çalışanların gayretlerini bir fedakârlık olarak telakki ederim... Diğer bir parti aynı şekilde ismini kendi listelerine müstakil olarak koyacak olursa buna mani olmam; fakat kendi adımın muhtelif partiler arasında propaganda bayrağı olarak kullanılmasını da doğru bulmam.”*¹¹⁰Partilerin vekil

¹⁰⁸ Ulus, 30 Mayıs 1946, Ankara, S. 356.

¹⁰⁹ Toker, a.g.e., s. 91.

¹¹⁰ Batmaz, a.g.t., s. 68.

bulma yarışından sonra liderlerce toplantılar ve mitingler yapılmaya başlanmış ve ülke seçim havasına girmiştir. İnönü Konya, Erzincan Trabzon, İzmir,'de mitingler düzenleyip heyecanlı konuşmalar yapmıştır. Kampanya boyunca CHP'nin Atatürk'ün partisi olduğu Milli Mücadele'yle vatani kurtardıkları yeniliklerle halkın refahını sağladıkları tarzda söylemlerde bulunmuşlardır. İlâveten DP'nin propaganda olarak kullandığı Varlık Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi uygulamaları savunmuş ve DP'nin gündeme taşıdığı Arapça ezan konusunda DP'yi dinle siyaset yapmakla itham etmiştir. DP ise Adana'dan seçim çalışmalarına başlamış Bayar Adana, Osmaniye, Balıkesir, Bursa ve İzmir'de mitingler yapmıştır. Baskı politikası DP'li görevlilerin ve partililerin uğradıkları muamele, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve ekonomiyle alakalı konularda CHP'ye yüklenmiştir.¹¹¹

Seçim 21 Temmuz Pazar günü yapılmakla birlikte sonuçları itibariyle Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidarı boyunca propaganda olarak kullanacağı olaylar seçim esnasında yaşanmıştır. Netice olarak CHP 397 vekil, DP 61 vekil ve bağımsızlar 7 vekille meclisteki yerini almıştır. Seçimle ilgili gerek DP gerek CHP tarafından varılan tek ortak kanı seçime hilenin karıştığıydı. Seçimle ilgili haberlerde CHP yanlısı gazeteler halk partisinin kazandığından bahsederken,¹¹² DP yanlısı gazeteler ilk zamanlar ise kendi partilerinin kazandığını yazmıştır.¹¹³

Sandıklar kaçırılmış, pusulalar yakılmış, bazı sandıklara zorla oy atırılmış, bazı köylerde seçimden önce oylar sandıklara doldurulmuş ve yakılan pusulalar bulunmuştur. Bunu sağlayan ise açık oy gizli sayım yöntemi olmuş ve seçim güvenliğini sağlayacak şahısların belediye memuru yahut devlet memuru olmaları olmuş ki neredeyse tamamı CHP'nin adamlarıdır. Bayar seçimle ilgili bir açıklama yapmış ve şunları söylemiştir. *“İşte ben iddia ediyorum hatta itham ediyorum seçim işlerine fesat karıştırılmıştı. Seçimler memleketin hakiki iradesini yansıtmaktan uzaktır.”*¹¹⁴ İlk seçim sonuçları geldiğinde Sümer Sokaktaki DP'liler sevinçle karşılamış ve ekseriyetle kazanacaklarını kestirmişlerdir. Ancak seçime hile karışıp oylarla ilgili oynamalar oldukça ve gecenin ilerleyen saatlerinde netice değişince liderler dağılmış herkesi derin bir hüznün kaplamıştır.¹¹⁵ O dönemki genel kanı şu

¹¹¹ Batmaz, *a.g.t.*, s.57.65.

¹¹² Ulus, 22 Temmuz 1946.

¹¹³ Tasvir, 22 Temmuz 1946, S. 475.

¹¹⁴ Batmaz, *a.g.t.*, s.83.

¹¹⁵ Toker, *a.g.e.*, s.124.

şekilde olmuştur. *Demokrat Partisi seçimi kazanmamış Cumhuriyet Halk Partisi seçimi kaybetmiştir.*¹¹⁶

2.1.2. 1946 Seçimleri ve Samsun

Seçim kararının alınması ve İçişleri Bakanlığı tarafından valiliklere ve belediyelere kararın yazılı şekilde gelmesi neticesinde ülke genelinde yaşanan hareketlik Samsun'da da yaşanmaya başlamıştır. Oy işleminin nasıl olacağı sandık yerleri ve seçimle ilgili diğer kanun ve kurallar broşür şeklinde kahvelere ve bürolara asılmıştır. CHP seçim çalışmalarına iktidar partisi olmanın verdiği güçle girmiş ve merkezden gelen yazılı destanlar seçim sürecinde ağırlıklı yazılı propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Bu destanda iktidar övülmüş oylar CHP'ye istenmiş CHP Atatürk'ün partisidir denmiş ve İnönü, Gazi Paşa'nın halefi sayılmıştır. DP ise "yurtdaş" isimli bir metin ile halka seslenmiş ve metinde baskılardan, millet için çalışılacağından bahsedilmektedir. CHP seçim sürecinde DP'den aday olma niyetinde olanları baskı altına almış ve hükümetteki güçlerini kullanarak devlet görevinde çalışanlardan işten çıkartılanlar dahi olmuştur.¹¹⁷ Bu baskı ve çekintiden dolayı vekillerin isimleri ancak 15 Haziranda duyurulmuştur.¹¹⁸ İki parti arasında geçen yarışta ilk açık hava konuşması CHP'den gelmiş ve Sağlık Bakanı Sadi Konuk 11 Temmuzda Samsun'da konuşmuştur. Yaptığı konuşma ses cihazları vasıtasıyla şehre yayılmış, bakan DP vekillerini şahsi menfaat peşinde koşmakla suçlamış ve iftiralara cevap verme tenezzülünde bulunmayacağını bildirmiştir. Cumhuriyetin haberine göre ertesi gün Samsun şehrine hariciye vekilinin geleceğinden ve iki bakanın peş peşe gelmesi CHP'nin Samsuna verdiği önemi göstermektedir demiştir.¹¹⁹ Sadi Konuk akabinde Vezirköprü'ye geçmiş ve bir konuşma yapmıştır. Vatan gazetesi konuşmayı şu başlık altında aktarmıştır. *"Sağlık Bakanı Sadi Konuk'un Vezirköprü'deki yeni nutku yine fena bir tesir bıraktı* Bakan yaptığı konuşmada DP lilere şu sözlerle sataşmıştır. *Memleketi hırsızlara teslim edemeyiz. Yılanlar yine kovuğundan başlarını çıkardılar. Eski mütegalibeler (zorba) milletin sırtından geçinmeğe alışmışlar. Yine aynı şeyi yapmak istiyorlar. Kızıl bayrağı mezarlarımıza dikeceklerdir.* Nakli yapan gazeteci Sinan Körle vekilin konuşmasının

¹¹⁶ Vatan, 23 Temmuz 1946, S. 1852.

¹¹⁷ Önder Duman. *Meşrutiyetten Beyaz Devrime Canik-Samsunda Seçimler ve Siyaset*, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun 2015, s. 285-294.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 17 Temmuz 1946, S. 7873, s. 4.

¹¹⁹ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1946, S. 7868, s. 4.

hayret uyandırdığını ve serbest seçim olsa asla Samsun'dan vekil olamayacağını belirtmiştir.¹²⁰ O dönemde DP'li konuşmacıların en dikkat ettiği şey ise İnönü'ye laf söylemeden CHP'yi eleştirmektir. Bir misal verecek olursak Tekkeköy'de seçim konuşması yapan DP Samsun başkanı Şefik Avni Özudoğru Şu sözleri söylemiştir. *“İnönü parti mücadelelerinin üstünde halka mal olmuş biridir eğer halk partililer etrafını kuŐatmamıŐ olsa idi İnönü bu memlekete daha çok faydalı olurdu”* demiştir. DP konuşmasından sonra CHP Samsun vekili olan NeŐit Fırat bir konuşma yapmış ve DP'lileri eleŐtirdikten ve seçimle ilgili konuŐtuktan sonra Şu ilginç konuşmayı yapmıştır. *“Hayatımda duyduğum en güzel söz bana bir köylü tarafından söylenen Şu sŐzdür. Toplama köpekle sürü korunmaz.”* Haberi aktaran bu sŐzden bir Şey anlamadığını belirtse de aslında aŐıktı. Köpek DP, sürü milletti.¹²¹ Bu Şekilde ilerleyen seçim çalışmalarında CHP'lilerin DP'yi destekleyen halka karşı tavrını bir örnekle aŐıklamakta fayda vardır. Vatan gazetesinin haberine göre Alaçam ilçesindeki Gurzuvet köyünde halkla temasa gecen CHP'liler propagandalarını yapmış akabinde de halka ve önde gelen köyün yaŐlılarına Şu sözleri söylemişlerdir. *“Siz eğer reylerinizi Demokrat Partiye verir ve kazanmaz iseniz sizleri Kürtler gibi sürecek ve hepinizi kurŐuna dizeceğiz”* sözleriyle köylüyü tehdide baŐvurmuŐlardır.¹²² İlçe ve köylerdeki bu olayların ve seçimin neticesi 20 Temmuzda iki partinin de mitingi ile son bulmuştur. Partilerin yaptıkları mitingi tarihi ve konuşmasını Tasvir ve Vatan gazetesinden öğrenmekte olup gazetecilerin aktardıkları kadarıyla partililerin konuşma ve sŐylemlerini irdelemiŐ olduk. Vatan gazetesinin haberine göre Samsun'un miting günü heyecan içinde olduğundan mitingin olduğunu duyan halkın heyecanlı olduğu, dükkân sahiplerinin dükkânını kapattığı ve köy ile ilçelerden gelenler erken saatlerde parklarda toplandığını belirtmiştir. Elllerinde Türk bayrakları ve ilaveten yeter söz milletin yazılı seçim afiŐleriyle halkın saat beŐte Cumhuriyet Meydanına akın ettiğini öğreniyoruz. Akabinde mebus adayı Celal Bulak kısa bir konuşma yaparak toplantının amaç ve yönteminden bahsettikten sonra Atatürk'e bir dakikalık sayđı duruŐuna halkı davet etmiştir. Sayđı duruŐunun akabinde DP Samsun başkanı Şefik Avni Özudoğru kürsüye çıkmış ve konuşmasını yapmıştır.

¹²⁰ Vatan, 18 Temmuz 1946, S. 1847, s. 4.

¹²¹ Vatan, 16 Temmuz 1946, S. 1845, s. 3.

¹²² Vatan, 19 Temmuz 1946, S. 1848, s. 4.

Programımızı halkın benimsemiş olması ihtiyaca uygun olduğunu gösteriyor. Ohalde iyi olan ve iyi niyetle girmiş olduğumuz davanın manevi kıymetinden kuvvet alıyoruz. Halkın duygusunu ortaya koymaya yarayan rey vermek fırsatını onun elinden almamalı. Onun cevherinden kuvvet alıyoruz. İnkılâpçılığımız tekâmül ve terbiye yoludur. Halkçılığımız halktan halk ile beraber halk içindir. Yani halktan kuvvet alırız. Halk ile beraber el ele çalışırız ve halkın menfaatini sağlarız. Demokrat Parti programı ile Halk Partisi programı arasında fark bulunmadığı halkçıların bazıları tarafından iddia edilmiştir. Bu katiiyen doğru değildir ve arasında ehemmiyetli birçok farklar vardır. Biz ferde kıymet veririz CHP ise ellinci maddesi ile yığına. Yeter efendiler yeter söz milletindir. O söz onun maddi manevi bütün varlığını inhisarları altında tutmak isteyenlerin değildir. Partilerinin şerefli mazisinden de dem vururlar. Bende derim ki o şeref Türk milletinin müşterek malıdır. Şehitlerimizin malını yağmalamağa kimsenin hakkı yoktur. Şayet millet vasıtasıyla hisselerine isabet eden ile iktifa etmezlerde illa hislerin ayrılmasında ısrar ederlerse en küçük kısmı onlara düşer. Bu kervanın saadeti şerefi senin, yarını senin, şan senin ey büyük milletim çok yaşa.¹²³ Arkadaşlar! Bazı taşkınlıklara cevap vermek tenezzülünde bulunmayacağız! Böylelerini tutup Türk mahkemelerine teslim edeceğiz ettikte. Halk Partisi büyük işlerden bahsediyor ne yapmışlar şimendifer yaptıklarını öne atarlar. Kaç kilometre, başka memleketlerde bu nedir. Fabrika açmışlar nerede ne kabiliyette ne cins. Bildiğimiz şudur şekerin kilosunu beş liraya kadar yedik. Hala sırtımıza geçirecek bez bulamıyoruz. Köprüler yaptırmışlar. Bu asırda çoğu ahşap ve iptidai olan köprülerimizle övünmeğe mahal var mıdır? Bir de açlıktan ölen var mı diye bağıryorlar. İnsan açlıktan ölmez açlığın doyurduğu hastalıktan ölüür. Demokrasi bayrağı kılıfından çıkmıştır. Bir daha kılıfına girmeyecektir. Bunun büyük şerefi saadetli Türk milletindedir.¹²⁴

Şefik Avni Bey konuşmasına DP'nin programından bahsederek başlamıştır. Devamında CHP ile DP'nin programları arasındaki farktan bahsederek DP'nin halkla

¹²³ Vatan, 21 Temmuz 1946, S. 1850, s. 3.

¹²⁴ Tasvir, 21 Temmuz 1946, S. 474, s. 5.

birlikte olduğundan ve halkla var olduklarından bahsetmiştir. CHP'nin şanlı mücadeleler neticesinde kazanılan Kurtuluş Savaşı'nı ve Milli Mücadeleyi kendi namına saydığından, bunun CHP'nin malı olmadığından, bu şanlı tarihin sadece Türk milletine ait olduğundan bahsetmiştir. Konuşmanın devamında CHP'nin yaptığı yatırımlara değinen Özüdoğru yaptıkları tren yolunun yetersizliğinden, yapılan köprülerin tarihin gerisinde olduğundan bahsetmiştir. Sözü ekonomiye getiren Özüdoğru giyecek kıyafet bulamadıklarını şekeri 5 liraya yediklerini ve bunun sorumlusunun da şanlı tarihe sahip CHP olduğunu söylemiştir.

DP mitingi bitimine yakın yavaş yavaş toplanan Halk Partililer Cumhuriyet Meydanını doldurmuştur. Geneli tütün çalışanı bayanlar ve çocuklardır.¹²⁵ Elllerinde altı ok ve Atatürk posterleriyle meydanı dolduran kalabalığa karşı konuşma yapan Halk Partililer iktidarları sürecinde yaptıklarından bahsetmiş DP'nin yaptıkları eleştirilere cevap vermiş ve İnönü'nün nutkundan birkaç parça okumuş ve kalabalık dağılmıştır.¹²⁶

Mitinglerin akabinde seçim günü gelmiş ve halk oyunu kullanmıştır. Milli iradeyi meclise göndermeye gayret etmiştir. Gazetelerden çıkan neticeye göre DP kazanmaya yakın parti olup özellikle kırsalda DP önde götürmektedir seçimi. Seçim bitip oylar sayılmaya başlamasıyla yurt genelinde olduğu gibi Samsun bazında da yerelden şikâyetler gelmeye başlamıştır. DP'lilerin seçim esnasında taciz edildiği haberleri işitilir olmuştur. Havza'dan gelen telgrafa göre yapılan itirazlara ne belediye ne zabıta bakmakta çaresiz kalan halkın ağzından Allaha sığındık şeklinde sözler dökülmüş ve telgrafa bu şekilde yansımıştır. Havza'ya ek Terme ve Bafra'dan da şikâyetler ve yolsuzluk haberleri gelmiştir.¹²⁷ Vatan muhabirinin haberine göre ise Kavak'ta bir köyde baskıyı gören seçmen *“Ya serbestçe reyimizi kullanmaya müsaade edersiniz yahut buradan gidersiniz biz ne yapacağımızı ne istediğimizi biliyoruz demişlerdir”*¹²⁸

Yapılan tüm baskı ve sindirmelere ve buna DP'lilerce verilen tepkilere rağmen değişen bir şey olmamış ve CHP Samsun'da kırsaldan aldığı oy ile aday gösterdiği 10 vekili de meclise yollamıştır. Burada dikkati çeken DP'nin kırsalda daha çok sevilmesi ve desteklenmesine karşın kırsaldaki oyların ekserisinin CHP'ye çıkması

¹²⁵ Tasvir, 21 Temmuz 1946, S. 474, s. 5.

¹²⁶ Vatan, 21 Temmuz 1946, S. 3.

¹²⁷ Cumhuriyet, 22 Temmuz 1946, S. 7878, s. 3.

¹²⁸ Vatan, 22 Temmuz 1946, S. 1851, s. 4.

olmuştur. Bunu da açık oy kapalı sayım sistemine bağlamak hiçte yanlış olmasa gerektir. Merkezde fazla müdahale şansı olmadığı için oylar DP lehine çıkarken asıl oy potansiyeli olan kırsal müdahaleye açık oluşundan ötürü DP'ye oy göndermemiş ve oylar CHP'ye gitmiştir. Seçime iştirak %85 oranında olup kadınların katılımı erkelerden fazla olmuştur. Son neticeye göre CHP: 69.869 DP ise 54.300 oy almıştır.¹²⁹

2.2. 1950 Genel Seçimleri

2.2.1. Genel Durum

1946 seçimleri ve etkisi her ne kadar ülkede geniş yankı bulmuş olsa da neticeyi değiştirmemiş DP muhalefet koltuğunda dört sene daha oturmuştur. 46 seçimlerinden çıkardığı tecrübe ve dersi 1950 yılındaki seçimlerde kullanmış ve artık siyasi arenadaki acemliğini atmıştır. DP 1950 yılının 8 Ocak tarihinde Ankara'da küçük kongre sayılabilecek bir istişare toplantısı yapmıştır. 153 delegenin katılımıyla gerçekleştirilen toplantının ana konusu seçim, seçim kanunu, seçim güvenliği gibi konulardan oluşmuştur.¹³⁰ DP'nin yapmış olduğu toplantıdan çıkan sonuç, seçim kanununda kesinlikle değişiklik yapılması gerektiği idi. 16 Ocakta değişen hükümetle başa gelen Şemsettin Günaltay Hükümetinin de aslında istediği bu idi. Çünkü CHP 46 seçimlerine hile karıştırmış bu konu CHP'ye yapışmış bir itham olarak halkın kafasına kazınmıştı. Yeni yapılacak seçim öncesi CHP imajını düzeltmek istemekteydi. Başa gelen Günaltay hükümeti ılımlı ve yapıcı bir tavır sergilemekte ve seçimle ilgili şu fikriyatta olduklarını belirtmektedir. *“Sağlam demokrasi için sağlam seçimin şart olduğunu ve muhalefetin adli teminat konusunda ısrar etmesi halinde, bu teklifi CHP'lilere kendisinin kabul ettirmeye çalışacağını söylüyordu.”* Yine hükümetinin programında yer alan *“Hükümetiniz, 1950 seçimlerinin hiç bir vatandaşın yüreğinde şüpheye yer bırakmayacak en teminatlı bir şekilde yapılması için, ilmin ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalmayacaktır”* ibaresi CHP'nin yeni hükümetle ılımlı seçim süreci yürüteceğini ve bu ılımlı ortamda seçimlerin daha adil olacağını işaret etti. Halkın iradesini daha net sandıklara yansıtacak şekilde yapılacak bir seçim için bunu

¹²⁹ Cumhuriyet, 23 Temmuz 1946, S. 7879, s. 2.

¹³⁰ Küçük, *a.g.t.*, s. 53.

sağlayacak bir seçim kanununa ihtiyaç vardı.¹³¹ Netice itibariyle Nihat Erim önderliğindeki komisyon 3 ay süren bir çalışma sonucu yeni seçim kanunu hazırladı. Yerli ve yabancı birçok bilirkişiye sunulan, hazırlık sürecinde muhalefet partileriyle yazışmalar yapılarak hazırlanan seçim kanunu 17 Aralık 1949'da meclise sunuldu. Yapılan konuşmalar eleştiriler ve tartışmalar neticesinde oylamaya sunulan kanun 16 Şubat 1950 tarihinde 5545 nolu seçim kanunu olarak kabul edilmiştir. Seçim kanunu ile ilgili Menderes “*Demokrasinin Sakarya Zaferidir*” ibaresini kullanmıştır.¹³² Yeni seçim kanunu ile oy kullanma ve tasnif esnasındaki kanunda değişiklik yapılmış kapalı oy açık tasnif usulüne geçilmiştir. Radyodan eşit yayın hakkı tanınmıştır. Seçim kanununun değişmesinin ardından seçimin ne zaman yapılacağı CHP gurubunda görüşülmüş ve 14 Mayıs 1950 uygun bulunmuştur. Mecliste oylamaya sunularak kabul edilmiş ve seçim tarihi kesinleşmiştir. Tarihin netleşmesi akabinde partiler ivedilikle seçim çalışmalarına başlamış ve yoğun bir tempo altına girmişlerdir. CHP seçim dönemiyle ilgili ve yapılacak çalışmaların içeriğiyle ilgili bir program ve yazılı doküman hazırlamıştır.¹³³ Doküman içeriğinde her kesimden halka ulaşılması gerektiği, basit ve gönle hitap eden sloganların kullanılması, eğitim, bayındırlık, ziraat, sağlık, sanayi, alanlarıyla ilgili ayrı yazıların hazırlanıp her kesime göre bu yazıların ve propagandaların yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Gelişen, ilerleyen dünyaya ayak uyduran bir devlet imajından bahsedilmesi, ilkokul seferberliğinden, İnönü'nün demokrasiye olan inancı ve bu günlere gelinmesindeki büyük payından, bahsedilmesi istenildi. Yapılan yollardan, Alevilerin göz ardı edilmemesi, dış politikanın zor olup yeni gelen acemi siyasetçilerin ülke yönetimini beceremeyeceği bunun için ülke yönetiminin tecrübeli kişilere emanet edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İyi tesbit edilmiş üzerinde çalışılmış bir içerikten oluşmaktaydı.¹³⁴ Bu çalışmadan başka CHP bazı uygulamalarda yaparak halkın gönlünü kazanmaya çalışmıştır. Toprak kanunundaki büyük toprak ağalarının hoşuna gitmeyen maddelerde değişiklik yapmış, tekke zaviye ve türbelerle ilgili yumuşamaya gidilmiştir. Kanuni'nin türbesi açılmış bu gelişmeyi akabinde başka türbelerin açılması takip etmiştir. CHP bunları yaparken

¹³¹ Fatma Alev Ataykul, *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler(1950-1954-1957)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 124.125.

¹³² Batmaz, *a.g.t.*, s.109.

¹³³ Duman, *Meşrutiyetten Beyaz Devrime Canik- Samsunda Seçimler ve Siyaset*, s. 322-324.

¹³⁴ Küçük, *a.g.t.*, s. 63.

DP daha çok vaatten ziyade propaganda ve seçim çalışmalarını eleştiri üzerinde yoğunlaştırmış ve eski yapılan hataların halka hatırlatılması üzerine kurmuştur.¹³⁵ Afiş yazılı program ve metinlerden ziyade mitinglerde halka samimi gelen konuşma ve tavırlarla en ücra köylere bilere ulaşarak adeta halkın gönlüne inmeyi başarmıştır. Oyla iktidarı değiştirebileceklerini, devri sabık yapmayacaklarını, CHP'nin dini seçime alet ettiğini, işçiye grev hakkının verileceğini ve milletin oylarıyla seçilirlerse milletin partisi olacaklarını anlatmışlardır. Ayrıca muvazaa olmadıklarını II. Dünya Savaşı esnasında CHP'nin yaşattıklarını, 46 seçimlerinde jandarma zoruyla oyların kullandırıldığını, CHP'nin seçim için yaptığı israflardan ve israfların halkın cebinden çıktığından bahsetmişlerdir. Tüm bu seçim öncesi hazırlıklardan sonra parti liderleri ve vekiller her ne kadar afiş ve radyo argümanlarını kullanmış olsalar da seçim uygulamasının olmazsa olmazı olan halka en yakın ve içten temas olarak görülen mitinglere başladılar. İnönü'nün miting güzergâhı şu şekilde olmuştur. Polatlı, Kırıkkale, Beypazarı, Malatya, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Mersin, Konya, İzmir, Manisa, Balıkesir, Biga, Bursa, İzmit, İstanbul olarak belirlenmiştir.¹³⁶ DP'nin seçim rotası ise genelde Celal Bayar'ın üzerinde şekillenmiş olup Bayar'ın miting yaptığı yerler ise Konya, İstanbul, Çankırı, Eskişehir, İzmir, Kastamonu, Bolu, Düzce, Samsun, Malatya, Bursa, şeklinde olmuştur.¹³⁷ Nihayet seçim günü gelmiş tüm yurttaş seçimini yapmak için sandığa hücum etmiş ve katılım oranı %80'in üzerine çıkmıştır. Seçim çıkarılan yasa gereği ve iktidar muhalefet olgunluğu sayesinde 46 seçimlerinin aksine sakin ve olumlu geçmiştir. Oy kullanma işlemi bitip sayımın başlaması akabinde gelen genel haberler DP lehine olmuş ve Sümer Sokak o gece adeta bayramı yaşamıştır. CHP lideri İnönü seçimi köşkten takip etmiş ve neticenin DP lehine olduğunu öğrendikten sonra yurtdışındaki oğlu Erdal İnönü'ye seçimi bildirirken kullandığı cümle hem o geceki düşüncelerini hemde 1950 genel seçimi ile ilgili vardığı kanaatin genelini oluşturuyordu. "*Fena kaybettik; Niçin mi insafli insafsız bin bir sebebi var. Fakat başta geleni değişiklik arzusudur. Buda milletlerin hem tabi hem masum bir arzularıdır.*"¹³⁸ Seçim bitmiş reyler sayılmış ve şu netice ortaya çıkmıştır. DP 408 vekil, CHP 69 vekil, MP 1 vekil

¹³⁵ Batmaz, *a.g.t.*, s. 114-126.

¹³⁶ Duman, *a.g.e.*, s. 326.

¹³⁷ Batmaz, *a.g.t.*, s. 129.

¹³⁸ Önder Duman, *Beyaz Devrimden 28 Şubata Canik- Samsun da Seçimler ve Siyaset(1950-200)*, Canik Belediyesi Kültür Yayınlar, Samsun 2017, s. 31.

ve bağımsız 9 vekil, toplam 487 vekil şeklinde bir meclis dağılımıyla neticelenmiştir. Menderes 50 seçimlerini kısaca şu sözlerle özetlemiştir. “*Bu bir beyaz ihtilaldır.*”¹³⁹

2.2.2. 1950 Seçimleri ve Samsun

Seçimin 14 Mayıs tarihinde yapılacağı kesinleşince ülke çapında olduğu şekliyle Samsun’da da partilerin seçim yarışı ve propaganda girişimleri başladı. Samsun’da CHP’nin yayın organı olan Samsun gazetesi seçim süresince propaganda aracı olarak bir hayli kullanılarak halka ulaşılmaya çalışıldı. Daha mitingler toplantılar başlamazdan evvel Samsun gazetesi DP Samsun teşkilatında kötü gidişat olduğundan guruplar halinde istifalar olduğundan ve DP de bozgun, DP de çöküntü şeklindeki haberler ile DP aleyhine propaganda yapmıştır. Birkaç örnek ile açıklayacak olursak Samsun gazetesi 29 Mart 1950 Çarşamba tarihli sayısında ilk sayfada Samsun D.Partisinde bozgun 1500 vatandaş DP den istifa ederek CHP saflarına geçti haberini yazmış ve şahısların isimlerini belirtmiştir.¹⁴⁰ Yine Samsun gazetesi 5 Nisan Çarşamba sayısında Samsun DP bozgun yüzlerce vatandaş bu partiden ayrılıyor şeklindeki başlık atmış ve DP den çok sayıda kişinin ayrılıp CHP saflarına geçmeye çalıştığını son bir hafta ilçeler dâhil 900 kişinin DP den ayrıldığını yazmıştır. Yine Samsun gazetesi 8 Nisan cumartesi günü sayısında Samsun DP çöküntü, istifalar birbirini takip ediyor şeklinde başlık atmış ve yüzlerce vatandaşın istifasından bahsetmiş DP yanlısı Canik gazetesinin bu haberleri yalanladığını ve Canik gazetesinin gerçekleri görmek istemediğini yazmıştır. 1 Nisandaki sayısında ise bozgun devam ediyor demiş ve partideki hizipleşmeler partiyi hayli zayıflatmıştır denilmiştir.¹⁴¹ Samsun gazetesinin bu iddialarını o tarihlerde yayınlanmış ve DP yanlısı Demokrat Samsun ve Canik gazetelerinde haber şeklinde bulamadığımız gibi aksine bir habere de yer verilmemiştir. Aslında bir nevi Samsun gazetesi belki sayılarda ve haberin başlığındaki abartıda haksız olsa da haklı olduğu konu şu idi. DP 1950 yılında ilk teşkilatlandığı yıldan daha karmaşık daha zayıf ve daha olumsuzluklar içindeydi. Bunun sebebi ise DP’nin Samsun kurucusu ve başkanı Şefik Avni Özüdoğru ve bazı kurucu kadro istifa etmiş DP Samsun teşkilatı bir nevi lidersiz ve boşlukta kalmıştı. CHP’nin ilk Samsun toplantısı adalet bakanının şehre

¹³⁹ Batmaz, *a.g.t.*, s. 142.

¹⁴⁰ Samsun, 29 Mart 1950, S. 272.

¹⁴¹ Samsun 1.Nisan 1950.273.

gelmesi hasebiyle verilen yemekte olmuştur. Rize'den otomobille şehre gelen bakan şerefine bir yemek verilmiş ve yemekte CHP'lilerle toplantı ve konuşma yapmıştır.¹⁴² CHP bundan başka seçim sürecinde sürekli DP'yi bozgunculukla suçlayarak tehlikeli göstermek için gazetede bir dizi yazılar yazmıştır. Akabinde ilçelerde miting yapmaya başlayan CHP Vezirköprü'de bir konuşma yapmak için Sadi Konuk'u Vezirköprü'ye yollamıştır. DP yanlısı Canik gazetesine bu ziyaret şu şekilde yansımıştır.

"Vezirköprü'ye giden Sadi Konuk halkın yaşasın Demokrat Parti nidaları ile karşılaşınca propaganda yapamamış ve köprüyü terk etmeye mecbur olmuştur. Seçim propagandası yapmak üzere dün kazamıza gelen CHP Samsun vekili Sadi Konuk gece halk evinde siyasi bir konuşma yaparak vatandaşların Demokrat Partiyi tutmakta olduklarından kendilerinin her gün biraz daha gerilediklerinden dört yaşında bir çocuk olan Demokrat Partiye iktidarın teslim edilemeyeceğinden seçimi kaybetmemek için her şeyi yapmaları lazım geldiğinden bahsiyle taraflarını teşvik etmiştir. Bugünde öğleden evvel ve öğleden sonra hükümet civarındaki kahvelerde halkı etrafına toplayıp propagandaya devam ederken orda hazır bulunanlardan Bafralı Hacı Bekir oğlu söz alarak zürranın elindeki tütün mahsulünün halen dörtte birinin satılabildiğini mütebakisinin zürra elinde kaldığını devletin bu tütünleri almadığını satışını da bugüne kadar sağlayamadığını tütünün satılmadığı yıllarda zürrraya yardım edebilmek üzere bir tütüncüler bankası kurulmak üzere zürraden tahsil olunan %5 lerin devletçe istismar olduğunu ve bu bankanın halen niçin kurulmadığını sormuştur. Sadi Konuk bu sorulara tatmin edici bir cevap veremeyerek mevzuyu şahsiyete dökmek meylini göstermiştir. Bunun üzerine Hacı Bekir oğlu mevzu memleket derdidir işi şahsiyete dökmemiz doğru değildir siz bu hareketle ısrar ederseniz ben de şahsınız hakkında bildiklerimi vatandaşlara söylemekte kendimi mazur görürüm demiştir. Bunun üzerine Sadi Konuk memleket işlerinden bahsetmek istediğini beyanla yine propagandaya başlamış. Bu memleketi biz kurtardık fabrikalar kurduk halkı refaha kavuşturduk halkın şikâyetleri yersizdir halen Fransa'da İtalya'da açlık vardır bir takım particiler

¹⁴² Samsun. 5 Nisan 1950.S.274.s.1.

halkın açlığından bahisle vatandaşları kendi taraflarına çekmeye çalıştıklarını söylemesi üzerine orada bulunan Celal Koşar adında bir vatandaşta Sadi Konuk'a hitaben sözlerinizi dinledim her şeyi kendinizin yaptığınızı memleketi Halk Partisinin kurtardığını söylüyorsunuz hâlbuki Milli Mücadeleyi yalın ayak başı açık çanta sırtında her türlü meşakkate katlanarak Türk milleti yapmıştır. Siz bunu halk partisine nasıl mal ediyorsunuz demiştir. Bu söze de mutni cevap veremeyen Sadi Konuk işi yine şahsiyete dökmek istemiş Celal Koşar da biz damgalı değiliz anlımız açıktır buyurun millet huzurunda konuşalım demiştir. Bu hal karşısında şaşırın Sadi Konuk yine halkın refahından falan söz açmış bunun üzerine Celal Koşar halka hitaben arkadaşlar Sadi Konuk sizlerin refah içinde olduğunuzu söylüyor hanginizin parası varsa ayağa kalksın üç beş muhtekirin paralı olması bu milleti zengin göstermeye kâfimidir demiş ve halk hepsi birden yaşasın Demokrat Parti diye bağıarak Celal Kaşar'ın sözlerini alkışlamışlardır. Bir ara Sadi Konuk halkın en hassas bulunduğu din mevzuunu diline dolayarak vatandaşları o cepheden kendi tarafına çekmeye çalışmış ise de bunu da vatandaşların mukabele için söz istemeleri üzerine Sadi Konuk kahveyi terke mecbur olmuş ve asabiyetle belediyeye kaçıp gitmiştir. Kahvede sabahleyin konuşmasında da kunduracı Nazım Taş kaya adında bir vatandaş Sadi Konuk'a hitapla altı aydır işsiz kaldık lastik ayakkabılar sanatımızı öldürdü bağımız bahçemizde yok geçinemiyoruz ağır vergiler altında inliyoruz halimiz ne olacak demiş Sadi Konuk ise Samsun'a git kendine bir iş ara diye baştan savma bir cevap vermesi üzerine halk birer ikişer kahveyi terk etmiştir. Yarında bir kerede köprülülere hitap edeceğini söylenen Sadi Konuk gördüğü bu mukabeleler karşısında daha fazla köprüde kalamayarak ayrılmıştır.”¹⁴³

Sadi Konuk'un Vezirköprü ziyaretini değerlendirecek olursak, halkla temas kurmaya ve miting yapmaya giden Sadi Konuk halkla miting öncesi kurduğu temas sonucunda istediğini bulamamıştır. Halkın tütünler elimizde kaldı, yoksulluk var şeklindeki sorularını cevaplayamamış ve işi şahsi konuya dökmüştür. Yine CHP'nin seçim genelinde diline doladığı şanlı tarihimiz sözünü Sadi Konuk kullanmaya çalışmış

¹⁴³ Canik,7 Nisan 1950, S.4, s. 1-4.

oradaki halk ise o tarihin ayağı çıplak, karnı aç halkın olduğunu belirtmiştir. Halkta aradığını bulamayan Sadi Konuk Vezirköprü’de yapmayı planladığı konuşmayı iptal etmiş ve Samsun’a dönmüştür.

İlçelerde mitingler yapmaya devam eden CHP 27 Nisanda Lâdik’te miting yapmış ve Samsun gazetesine şu şekilde yansımıştır. CHP’lilerin Samsun’da kuvvetli olduğu aynı gün yapılan DP ve CHP mitinglerinde belli olmuştur. Sabah miting yapan DP’liler o gün Lâdik in pazarı olmasına rağmen miting esnasında çok az kişiye hitap etmişler ve dağılmışlardır. Saat 14.00 de başlayan CHP mitinginde ise yağmura rağmen hayli kalabalık olduğunu ve 3 saat süren toplantıyı uzun sürmesi ve yağmur muhalefetine karşın çok sayıda kişni dinlediğini belirtmiştir.¹⁴⁴ Aynı gün yapılan Bafra’daki mitingde konuşan CHP’li vekiller iktidarda kaldıkları süredeki parti çalışmalarından bahsetmiştir. Eski bir DP’li olan Kamil Çuhacı ise yaptığı konuşmada DP’de geçen günlerini anlatmış ve demokrat isminin yanlışlıkla alındığını partinin ismiyle uyuşmadığını ve hakiki demokratın CHP’liler olduğu ve o yüzden CHP’ye döndüğünü belirtmiştir.¹⁴⁵ İlçelerdeki mitinglerine devam eden CHP 29 Nisanda Havza’da bir miting yapmış ve Samsun gazetesine şöyle yansımıştır. CHP Samsun vekili Toydemir Milli Mücadele yıllarında Havzalıların yaptıkları kahramanlıklardan o günlerin ne denli kara gün olduğundan bahsetmiş ve dakikalarca alkışlanmıştır. DP; CHP’nin Havza’da miting yapmasını bekleliyordu DP’liler zor duruma düştü şeklinde açıklamalar yapılmıştır.¹⁴⁶ Alaçam’da CHP’nin yaptığı miting ise Samsun gazetesine şu şekilde yansımıştır. Saat 13.00 de başlayan Alaçam’daki mitingde milletin fikir ve prensip partisi olan CHP’ye olan ilgisi ve alakası görülmüştür. Çok büyük bir kalabalık alkışlarla konuşan vekilleri desteklemiştir.¹⁴⁷ Bafra’da yapılan miting ise Samsun gazetesine şu şekilde yansımıştır. Seçim yaklaşması hasebiyle şehrimizde hararet artmış 13.00 de DP’lilerin yaptıkları mitingde köylere araba yollamalarına rağmen meydanda sayı hayli az olup istedikleri kalabalığı yakalayamamışlardır. Akabinde CHP’nin 15.00 de yaptığı mitingde ise meydan dolmuş 10 bin kişiye yakın bir kalabalık karşısında vekiller konuşmuştur. 2 saat süren konuşmada CHP’nin yaptıklarından Milli Mücadele’deki kara günlerden ve DP’lilerin seçim vaatlerinden bahsettikten sonra

¹⁴⁴ Samsun, 29 Nisan 1950, S. 284, s. 1-2.

¹⁴⁵ Samsun, 29.Nisan 1950, S. 284, s.1-2.

¹⁴⁶ Samsun, 2 Mayıs 1950, S. 285, s.1-2.

¹⁴⁷ Samsun, 4 Mayıs1950, S. 286, s. 1.

yaşayın var olun sesleri ile ilçeden ayrılmışlardır.¹⁴⁸ Çarşamba mitingi ise şu başlıkla verilmiştir. Çarşamba'da CHP'si bir açık hava toplantısı yaptı. 5 Mayıs Cuma saat 11.00 de başlayan konuşma 7 bin kişiye karşı yapılmış ve hayli coşkulu geçmiştir. Vekiller 14 Mayıs'ta halkın üzerine düşeni yapacağını belirtmiş ve 4 yıllık plan ve projelerinden bahsetmişlerdir.¹⁴⁹ İlçe mitingleri bitmiş ve CHP'nin Samsun'daki son ve kapanış mitingi olan genel miting Samsun merkezinde 6 Mayıs cumartesi gününde yapılmıştır. Samsun gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“Samsun CHP cumartesi günü saat 13.00’da Cumhuriyet alanında çok muhteşem bir açık hava toplantısı tertip etmiştir. Daha toplantı başlamadan on binlerce Halk Partisi yakalarında altı oklu rozetler olduğu halde şehrin caddelerini bir sel halinde doldurmuştur. Bil hassa Bafra ve Çarşamba ilçelerindeki partililerin tren ve kamyonlarla şehre gelişi çok büyük tezahürat yaratılmasına sebep olmuştur. Demokratların daha evvel yaptıkları mitinge cevap teşkil eden bu toplantıya iştirak nispeti çok fazla olmuş ve Samsun şehri bu ana kadar böyle mahşeri bir kalabalık görmemiştir. Cumhuriyet alanı binaların üstü caddeler tamamen Halk Partililerle dolu idi toplantıya on binlerce vatandaş iştirak etmiş ve ayrıca bütün şehre hoparlörlerle konuşmalar aksettirilmiştir. Celal Bayar’ın Samsun demokratlarını maneviyatlarını takviye maksatlarıyla iki gün evvel buraya gelmesine rağmen bu muazzam toplantı demokratlar için hakiki bir hezimet olmuştur. Toplantıyı parti müfettişi Hamdi Şarlan açarak aşağıdaki konuşmayı yapmıştır. 19 Mayıs diyarının bahtiyar ve şerefli evlatları muhterem ve Samsunlu sevgili kardeşlerim enkaz halinde devralınan imparatorluk Türkiye’sinin makûs kaderi 31 sene evvel ilk önce bu topraklarda değişti. Kuvvetli cumhuriyet devleti meydana geldi. 30 yıldır terakki ve inkişaf hamleleriyle devamlı ileriye gidiyoruz milli hâkimiyetin tecellisi bu toplantıda tezahür ediyor irade sizindir vereceğiniz oylar devletin yarınki inkişaf ve terakkisini sağlayacaktır. 30 Seneden beri vekâletinizi yapan CHP fiilen ve bugünkü toplantı ile gösterilen tezahürat ile imtihanı kazanmıştır. Aranızdan daralıp ayrılanların kurdukları muhalefet partisinin sadece söze istinat eden iddiaları ile devlet idaresi ve mukadderatına sahip olamayacaklarını vicdan ve izanınız ile birlikte vereceğiniz karar ile göstereceksiniz. İktidar muktedir olanlara verilir CHP bundan sonra sizin vicdan kanaatlerinize her zaman hürmet edecek sıhhat ve saadetinizin terakki ve

¹⁴⁸ Samsun, 9 Mayıs 1950, S. 287, s. 1-2.

¹⁴⁹ Samsun, 9 Mayıs 1950, S. 287, s. 1-2.

inkışafınızın devamını sağlayacaktır. Karar sizindir. Sağulun var olun. Alkışlarla sona eren bu konuşmadan sonra milletvekili adaylarından Necati Bora bir konuşma yaparak CHP'nin yaptığı eserleri anlatmışlardır. Sonra propaganda komitesinden Nazım Özyurt heyecanlı bir konuşma ile muhalefetin iç yüzünü anlatmıştır. Müteakiben söz alan İrfan Yankutan demokrat hatiplerinin toplantılarında ve köylerde yaptıkları yersiz ve kışkırtıcı tezviralara cevap vererek akliselim kuvvetli Türk milletinin kendi teşkilatlarını bile organize etmekten aciz olanlara milli mukadderatı teslim etmeyeceğini ve esasen halen karakersiz bir sevki iradeye sahip olan bir teşekkülün daha uzun zaman çalışması ve sonra milletin itimat istemesi lazım geldiğini belirtmiş ve biz karşımızda özü sözüne uygun mert muhalefet görmekle zevk duyarız çünkü bu memlekette demokrasinin kurucu ve bayraktarı Halk Partisidir. 14 Mayıs'ta da zafer millet yolunda hizmet etmek Şerefi ile yanan CHP partisininidir. Her hatibin konuşması bir alkış tufanıyla karşılanmış ve Samsun Şehrinin göklerinde akisler yaratıyordu. Söz alan vekillerden Rıza Işıtan inkılabı halk partisinin yaptıkları müspet işleri rakamlara dayanarak anlatmıştır. Bil hassa vekilimiz Sadi Konuk çok heyecanlı olarak yaptığı konuşmada ez cümle demiştir ki aziz Samsunlular hakimiyet kayıtsız Şartsız milletindir düsturunun emrine uyarak hiçbir tesir ve tazyikin zoruna kapılmadan ancak Cumhuriyet halk partisin daima iyiye güzele ve doğruya koşan inkılapçılık vazifesinin hükmü altında milletin olgunluğuna ve mutena kemaline güvenilerek ve Atatürk'ün köylü efendimizdir yolundaki tavsiye ve emrinin yer bulma zannına inanarak kendi hak ve hâkimiyetini kendi emir ve iradesine terk edilmiştir. Demokrasi adıyla isimlendirilen bu davayı sadet temeli olduğuna inanarak kurduk işletiyoruz genişletip yükselteceğiz bu çok muhteşem inkılâbı da yapan Cumhuriyet Halk Partisi davasındaki samimiyet ve emniyetine güvenerek Türk milletinin akliselimine adil ve hâkim kararına güvenme ve inanmanın müstesna bir numunesini daha vererek 14 Mayıs 1950'de milletin huzuruna çıkıyor. Sadakatle bağlandığı hizmetlerini milletin adil idare ve kararına bırakıyor. Kurduğu ve yürüttüğü bu davada millet yardımıyla iktidarı kazanmayı istiyor. 14 Mayıs 1950 de emir ve iradesini tecelli ettirecek olan aziz milletimizin karar ve hükmünü CHP ve hürmet ve itaatle karşılayacaktır. Dakikalarca alkışlanan ve büyük tezahürlere sebep olan bu konuşmadan sonra T.B.M.M başkan vekillerinden Sinop vekili Cevdet Kerim İncedayı alkışlar arasında kürsüye çıkarak bu milleti kalkındırma yolunda 27 yıldır CHP başardığı eserleri tarihi olaylardan

misaller getirerek anlatmışlardır. Bundan sonra açık hava toplantısı sona ermiş ve gelişte olduğu gibi önde bayrak çelenk ve yüzlerce dövizle birlikte muazzam kalabalık bir sel halinde Atatürk anıtına giderek çelenk koyulmuştur. Bilhassa bu toplantının en büyük vasfı on binlerce şehirli ve köylü vatandaşların bir bayrama gider gibi en yeni urbalarını giyerek toplantı sahasına gelmeleri olmuştur. Bu da köylü sefalet içindedir diyenlere en güzel bir cevaptır. Anita çelenk koyulduktan sonra bu 10 bin, 30 binleri bulan kalabalık bir intizam içinde ellerinde altı oklu bayraklar olduğu halde otobüs kamyon ve diğer vasıtalarla şehirde büyük tezahüratlara sebep olan bir gösteri yaparak dağılmışlardır. 3 saat devam eden bu toplantıdan sonra halkın dağılması 4 saat sürmüştür. Samsun CHP'nin muhteşem azametini gösteren bu toplantı karşısında DP'liler bir kere daha anlamışlardır ki inkılâpçı CHP her zaman dip diri ve aynı enerji ile halka hizmet yolundadır.”¹⁵⁰

CHP'nin Samsun genel mitingini değerlendirecek olursak konuşmacılar: Parti müfettişi Hamdi Şarlan, vekil adayı Necati Bora, propaganda komitesi üyesi Nazım Özyurt, İrfan Yankutan, vekil Rıza Işıtan, Bakan Sadi Konuk, Sinop vekili Cevdet Kerim İncedayı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hamdi Şarlan sözlerine Osmanlının kötü gidişatı neticesi yıkılmasından ve yeni bir devletin kurulmasından bahsederek başlamıştır. Devamında bozulmuş bir düzeni kendilerinin ayağa kaldırıp devlet nizamına soktuklarından ve iktidarın muktedir olana verileceğinden bahsetmiştir. Necati Bora ise bugüne değin yaptıklarından kısaca bahsederek ortada olanın izahına gerek yok bu memleketi biz kurduk biz geliştirdik yine en yukarılara taşıyacak olanlar biziz demiştir. Konuşmaya Nazım Özyurt devam etmiş ve demiştir ki: muhalefet henüz kendi teşkilatını tamamlayıp yürütmekten acizken ülkeyi nasıl ve hangi tecrübeyle yönetecektir demiştir. İrfan Yankutan ise yaptığı konuşmada DP'nin kendine hayrı yok vatana nasıl hayrı dokunsun şeklinde sözler söylemiştir. Rıza Işıtan ise CHP'nin bugüne kadarki icraatlarını rakamlar vererek açıklamıştır. Sadi Konuk'da her yerdeki yaptığı konuşmasını genel mitingde de yapmış CHP'nin şanlı tarihinden bahsetmiştir. Yine gazetenin haberine göre köylerden arabalarla gelen köylülerin sanki anlaşmışçasına yeni kıyafetlerle gelmesine değinilmiş, DP'nin köylü yoksulluk içindedir söylemine mitinge gelen köylülerin kıyafetleri örnek gösterilerek cevap verilmiştir. CHP'nin bu son mitingi ve öncesinde ilçelerdeki yapmış olduğu mitinglerle Samsun 1950 seçimlerindeki propagandası son bulmuş ve

¹⁵⁰ Samsun, 9 Mayıs 1950, S. 287, s. 1-2.

seçim gününü beklemeye koyulmuştur. DP ise ilçelerde ve bucaklarda toplantı yapmış ve halk ile temas etmeye gayret etmiştir. İlk ilçe mitingini Havzada 22 Nisan tarihinde yapmış ve Canik gazetesine şu şekilde yansımıştır. DP'nin Havza'da yaptığı açık hava toplantısı 22.04.1950 Cumartesi günü Havza ilçemizde Demokrat Parti büyük bir halk topluluğu ile cumhuriyet alanında toplantı yapmıştır. Bu toplantıda milletvekili adaylarından Naci Berkman, Hadi Uzer, Muhittin Özkefeli dikkate layık birer konuşma yapmışlardır. Çok alaka çeken bu konuşmaya Havza Gençleri'nden bir demokratta katılmıştır. Geniş meydanı dolduran çok kalabalık halk topluluğu içten bir anlayışla hatipleri candan alkışlamıştır. 2 saat devam eden toplantı geniş halk efkârının tezahürüne vesile olmuştur.¹⁵¹ Akabinde Bafra'da yapılan DP'nin mitingi ise Canik gazetesinde kendisine şu cümlelerle yer bulmuştur. DP'nin Bafra'da yaptığı ve binlerce kişiye hitap ettiği mitingle CHP'ye ders vermiştir. Bu yapılan mitingle Samsun'da diğer partilere gözdağı verildiğinden ve mitingdeki ortamla seçimin bir nevi kıyaslanabileceğinden bahsetmiştir. Akabinde yazının devamında CHP'nin meydanın bir kenarında az bir sayıdaki kişiyle miting yapma gayretinde olduğundan bahsetmiştir. CHP'nin Çarşamba mitingi halka zamanında ehemmiyet vermeyen partilerin düştükleri durum diye nitelendirilmiştir.¹⁵² Bu haberlerle devam eden Canik gazetesi Samsun gazetesinin haberinde 7 bin kişiye karşı yapılan Çarşamba mitingi hakkında ise şunları aktarmıştır.

“CHP'nin Çarşamba'da başına gelenler. CHP'nin miting tertiplemek sevdasına kapılarak bu surette hareket ettiğine pişman olduğu yer yalnız Bafra değildir. Çarşamba'da da aynı paniğe uğramıştır. Çarşamba gününün bu ilçenin pazarı olmasını nimet bilen ve böylece dinleyici temin edeceği ümidine kapılan CHP donattığı otomobillerin korna ve klaksonlarını öttüre öttüre çarşamba yolunu tutmuş bir hadise olduğu zannı ile otomobillerin etrafını saran halk CHP'lileri görünce nereye kaçacağını şaşırması ve onları kendi hallerine bırakmıştır. CHP'nin malum ve meşhur şahsiyetleri aralarına aldıkları orman idaresinin yeni avukatı ile kendileri çalmışlar kendileri oynamışlardır. Bu arada Endenozya'nın Türk inkılâbına örnek tutmak isteyişinden kendi CHP hesabına pay çıkaranlar olmuştur. Hâlbuki bizim bildiğimiz Kuvayı

¹⁵¹ Canik, 26 Nisan 1950, S. 9, s. 2.

¹⁵² Canik, 6 Mayıs 1950, S. 12, s. 1-2.

Milliye ruhunun bir tecellisi olan inkılap yalnız Atatürk'ün ve Türk milletinin malıdır. CHP ise o inkılabı sadece baltalar durur. İşte mitingcilerin Çarşamba seyahatleri bu kadar başarılı geçmiştir.”

DP Bafra mitinginden sonra Celal Bayar'ın da katılımı ile Çarşamba'da bir miting yapmış ve bu miting Akşam gazetesine şu sözlerle yansımıştır.

“Celal Bayar'ın Samsun'daki nutku: Muhalefet lideri hükümetin programsızlığından şikâyet etti. Demokrat Parti genel başkanı saat 13.00 de Çarşamba kasabasından DP'lilerini tertip etikleri açık hava toplantısında bulunarak bir nutuk söylemiştir seçim mevzuna temas eden Bayar şöyle demiştir. Başvekil benimle görüştüğü zaman ve halka hitabelerinde emniyetli bir seçim yapacağını katiyetle vaat etmiş bulunmaktadır. Ben buna inanırım inanmak isterim fakat başkanın dediğini halkta fiiliyatta görmek istemektedir. Şemsettin Günaltay'ın bu teminatına rağmen bazı yerlerde şekli değiştirmiş hareketler oldu işitilmektedir ve bunlar içinde vesika toplamaktayım. Ümit ediyorum ki seçim cihazının yanı başında işleyen idari cihazlar da artık bu sakatlıklara nihayet verilsin. Seçim bir partinin kazanması için yapılmaz seçimlerde şu veya bu zata sandalye temini için uğraşılmaz dürüst seçimi milletin hakiki iradesinin dürüst olarak tecellisinin adet haline gelmesi için istiyoruz. Hükümeti bu yolda teyakkuza davet etmek vazifesi karşısındayız.”¹⁵³

Bayar'ın Çarşamba konuşmasını değerlendirecek olursak ekseriyetle seçim güvenliğinden adil seçimden ve seçim sisteminden bahsettiğini görmekteyiz. Devamında ise hükümetin programsızlığından yakınmıştır. DP yayın organı Zafer ise Çarşamba mitinginden şu şekilde bahsetmiştir.

“Celal Bayar Samsun, Bafra ve Çarşamba'da konuşarak işçinin himaye edileceğini bildirdi. DP Atatürk inkılâbını tamamlamak iddiasıyla ortaya atılmış tamamıyla ve milli bir teşekküldür. DP hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir düsturunu kendine şiar edinmiş bir partidir. Bayar 1946 seçimlerinde yapılan yolsuzluklardan bahsederek bugün memlekette 1946 seçimlerinde hâkim olan zihniyetin büyük bir değişiklik arz ettiğini fakat o zaman kullanılan metotların başka türlüünün bazı yerlerde açık

¹⁵³ Akşam, 3 Mayıs 1950, S. 32, s. 1-2.

ve kapalı olarak devam ettiğini söylemiştir. Bayar bu seçimlerde DP'nin yolsuzluklara boyun eğmeyeceğini söylemiştir. DP yalnız milletin iradesine ve arzusuna boyun eğen bir partidir. Bugün bir Senirkent, bir Arslanköy hadisesine tesadüf edilmediğini söyleyen Bayar karşı partinin vatandaşları şimdide vaatlerle kandırmak yoluna girdiğini ifade etmiştir. Bütçenin maliyenin memleket iktisadının bir perişanlık içinde yüzdüğünü belirten Bayar DP'nin bu meseleleri halletmek üzere ele alacağını söylemiştir. Bayar hiçbir zaman vatandaşlar bedbinlik telkin etmek ve iktidarı hurpalamak istemediğini belirterek DP'nin sadece memleket menfaatlerini korumak üzere ileri atıldığını ve Demokrat Parti'nin bu meseleleri ortaya atmakla kendisine teveccüh eden mesuliyetlerden teberrî etmek istediğini belirtmiştir. Bayar seçimlerde her vatandaşa mesuliyet düştüğünü vatandaşların 14 Mayıs'ta vereceği reylerle memleketin mukadderatının tecelli edeceğini söyleyerek sözlerine son vermiştir. Bayar nutkunu söylerken meydana bitişik CHP binasında birkaç Halk Partilinin nutku merakla takip ettiği göze çarpmıştır.”¹⁵⁴

Bayar'ın Zafer gazetesine yansıyan Çarşamba konuşmasına bakacak olursak, işçilerin himaye edileceğinden bahsetmiştir. DP'nin inkılâpların karşısında bir parti değil de inkılapları tamamlayacak bir parti olduklarını vurgulamıştır. Konuşmasına 1946 yılındaki seçim yolsuzluklarından bahsederek devam etmiş ve ekonomik sorunlardan, yolsuzluklardan bahsederek konuşmasını sonlandırmıştır. İlçe mitingleri Bafra hariç biten DP 29 Nisanda DP il teşkilatı ve vekillerinin katılımıyla genel bir miting tertiplemiş ve Canik gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“DP kudretini ispat etti. 40.000 kişi huzurunda muazzam bir kalabalık önünde CHP'ye lazım gelen cevap verildi. Dün cumhuriyet alanı bugüne kadar görmediği tarihi günlerinden birini daha yaşadı. Saat 13.30 da Cumhuriyet Meydanı DP pazubantlı demokratlar tarafından intizami temin için durmadan koşuyorlar ve hiçbir izdihama mahal vermemek için ellerinden geldiği kadar çalışıyorlardı. Fakat meydan bir aralık o kadar doldu ki bir tek kişinin kıpırdamasına meydan kalmadı. Tabelalardaki vecizeler sadece havada bir sağa bir sola dönebildiler. Davul ve zurnaların sesi durdu ve kürsüye Samsun milletvekili adayı Hadi Uzel

¹⁵⁴ Zafer, 3 Mayıs 1950, S. 368, s. 1-6.

geldi ve halkı selamlayarak kendini takdim etti. 1946 seçimlerine temasla 1946 yılının başında beni muhalefete kaş göz ediyor diye apar topar Konya'ya kaldırdılar maksatları millette uyanan bu hissi bu galeyanı bastırmaktı benim gibi memurları kendilerine alet etmek istiyorlardı. İktidarı şiddetle tenkit ederek komünizmden bahsederek eğer DP iktidara geçerse millet arasına bozgunculuk girecektir diyenlere layık olan cevap 14 Mayıs'ta verilecektir. Seçimlere geçerek DP'nin kazanma şansının çok ileri olduğunu belirtmiş ve zaferin demokratlara güldüğünü beyan ederek şiddetle alkışlanmıştı. Daha sonra konuşan milletvekili adaylarından İsmail Işın CHP'nin yolsuzluklarını bir bir sayarak haklı olarak tenkit etmiştir. Sıra Muhittin Özkefeli'ye gelmişti. Millet çapında büyük bir davanın başarısı yolunda hız alan DP giriştiği büyük ve siyasi mücadelenin en hararetli safhasında bulunuyoruz diyerek Kavakta yaptığı bir konuşmasını anlatarak sözlerine başladı. İhtiyar ve emekli general Kavak kazasında iktidarın millet vekili adayı olarak şöyle konuşmuş. Verilecek rey ile bunları iktidarı ele alırsa biliniz ki Moskof içerdedir. Bu sayın zat memlekette bir zamanlar tümen komutanıydı ben henüz asker değildim o mücadelede bu millet Pontuscularla asker olmadan harp etmiş ve kazanmıştır. Hem de o zaman karşımızda bütün bir cihan hasmiyeti vardı. Sayın general üzülmesin ki iktidara gelirsek yine vazifemizi yapacağız diyerek dakikalarca alkışlanmıştı. Sözlerini Atatürk'e hasreden Özkefeli Halk Partisini Atatürk kurdu bize partimize gelip Atatürk'ün ruhunu rencide etmeyin diyorlar Atatürk istiklal davasında yaptığı mücadele ile memleketi kurtararak Türk gençliğine emanet etti. Halk Partisine değil rey toplamak için kendilerine mal ettikleri büyük rolü hala muvakkat kabrindedir. Vatan toprağına bile veremedikleri sevgi bu mudur demiştir. 14 Mayıs DP'nindir. Allah'ın bize yardımcı olmasını diliyorum. Sıra Samsun vekil adayı Naci Berkman'a gelmiştir. Aziz Samsunlular sayın demokrat arkadaşlarım diye söze başladı muazzam ve on binleri aşan kalabalığı selamladıktan sonra içimizde bulunduğunu tahmin ettiğimiz muarızlarımızın yalan dinlemeye alışan kulakları hakikatleri duydukça açılacak ve Bafra toplantısında olduğu gibi en sonunda onlarda demokrat olacaklardır.

Köy mevzuna değinen Berkman 27 senedir devam eden halk idaresine rağmen köy hala sokaksız, ışksız, çeşmesiz, kaldırımsız, evsiz ve haraptır. Köyde hayat sönük ve ölgündür. Güneş köylünün en iyi aydınlatma vasıtasıdır. Gaz ve çıra dumanından islenen vücudunu temizleyecek yer bulamaz, mısır ve tarhana çorbasına şükrederek doyduğuna inanır Marshall yardımıyla takviye edildiği söylenen ziraai hayatımızda köylünün elinden hala sabanın düşmediği görülmektedir. 14 Mayıs'ta yapılacak seçimlere temas eden Berkman kırmızı karnelerin lüzumundan bahsederek bütün vatandaşlar bu kartları muhtarlardan almak zorunda olduklarını belirtmiştir. DP'nin iktidara geçtiği takdirde yapması icap eden memleket meselelerine temas ederek zafer kalbinde Allah korkusu vatan ve millet sevgisi taşıyanlarıdır diyerek sözlerini bitirmiştir. Son olarak söz alan Tevfik İleri "Başta Atatürk olmak üzere bu muazzez vatan için canını vermiş, kanını vermiş, toprağa gömülmüş bütün Türklere Tanrı'dan rahmet. Hangi partiden olursa olsun bu milletin refahı için bu milletin iyi günler görmesi için çalışmış ve çalışacak olanlara selam ve saygı. Hangi partiden olursa olsun kendine verilen vazifeyi iyiye kullanmayan, suiistimal ederek bu millete hıyanet eden, bu milletin alın terinden kesesini, işkembesini dolduran ve dolduracak olanlara lanet olsun. Ey sevgili Samsunlular 17 sene evvel milliyetçi vatanperver bir gençliğe bayraktarlık eden, reislik eden ben bugün bu davaya vatanperver idealist bir münevver olarak katıldım. Seçim kanununun her namzede vermiş olduğu haklardan istifade ederek huzurunuzda millet için düşündüklerimi söylemek, sizin sevgi ve itimadınızı kazanmak, sizden davalarınızın müdafaası için vekâletinizi istemek üzere buraya geldim. 17 senedir bu millet davalarını el koymuş ve söylemiş bir arkadaşınızım. Halk Partisi beni tanır, bilir fakat bana söz söylemek imkânını bahşetmez. Çünkü maalesef dar bir kadro ile doğru ve iyi söze tahammül edemedi ve edemiyor. Misal mi istersiniz? Halk Partisi içinde nice temiz arkadaşlar ve arkadaşlarım var, bir zamanlar bir 35'ler meydana geldi. Bunlar Halk Partisi içinde iyiyi müdafaa etmek istiyorlardı. Ne oldu? İşte Nihat Erim, işte Kemal Satır, Vedat Dicleli, İsmail Rüştü Aksal bunlara vekillik verildi. Ve susturulmak

istendi. En son Halk Partisi'nde olduğu gibi hepimizin sevgisini kazanmış bir Sinan Tekelioğlu var, ne oldu? Seçimde Halk Partisi dışında kaldı. Ben bu hüviyetimle ancak DP listesinde yer alabildim ve ancak o bana doğruyu söylemek imkânını verdi. İtimat ve vekâletinizi kazanırsam onun saflarında şeref duyarak vazifeye devama karar verdim. Karakterimiz, imanımız, andımız şu, bu millet için daima esas olan iyi ve doğru neyse biz onun yolundayız. Hiçbir tesir, hiçbir baskı, hiçbir otorite bu milletin aleyhine bizi hiçbir zaman ne konuşturabilecek, ne susturabilecektir. Bir büyük davanın arifesindeyiz, biz de bu davada vazife almış evlatlarıyız. Bu dava nedir. Benden evvelkiler muhtelif yönlerden önünüze serdiler. Sabrınızı suiistimal etmeden ben de biraz temas edeceğim... Tarihin bahşettiği değil tarihi yapan ve yazan bir milletin evlatlarıyız. Biz şunun veya bunun idaresinde değil, biz dünya milletlerini idare etmek için Tanrı'nın özene bezene yarattığı bir milletiz. Biz sadrazamların yelek cebinde başka milletlerin krallarını taşıyan bir milletiz. Ama şöyle böyle üç yüz seneden beri bu millet bahtsızlıklar ile karşı karşıya kaldı. Düşkün insanlar elinde bu millet 300 senedir adım adım geriledi. En felaketli an düşmanın dört taraftan bu vatani sardı, korkunç anı bilirsiniz. Bu büyük felaketi o zaman bile kızı karısı, el ele vererek karşı koydu ve düşmanları denize döktü. Biz o günleri acı ile fakat o zamanki çalışmaları hasretle anarız. Eğer bir vatanın haremine sokulan mukaddes adımıza, bayrağımıza el uzatan düşmanı denize dökmek için çalıştığımız gibi bugüne kadar aynı çalışmış olsaydık dünya önüne bambaşka bir millet olarak çıkardık. Amma bu hareket, o sevgi, o vatanperverlik zamanla soğudu, arkadaşlarımın dediği gibi bütün bir millet bu davanın kahramanı iken, bu milletin büyük bir kısmı bu mücadele için hayatını vermiş iken, bazıları bunun kahramanlık patentini almak istediler. İyi çalışmadılar. Kendilerini zafere ulaştıran milleti unuttur oldular. 1950 yılındayız. Dünyanın ahvali süratle değişiyor. Eskiden üç beş senede büyük değişiklik olmazken, bugün üç beş gün içinde büyük hadiseler oluyor. Dünyanın sonu da yaklaşıyor. Biz bu yaklaşmakta olan sonda çok geri vaziyetteyiz. Hepiniz içindesiniz köy diyebilecek tek bir köyümüz yok. Yol demek için bin şahit ister, tek bir köy yolumuz yok, pek az köyde

sağlık evimiz var, analarımız çocuklarının göbeğini kendi kesiyor. Doktor yok. Kara sabanla toprak sürüyoruz. Yağmur fazla olursa sel oluyor, bizi süpürüyor, elimizde böğrümüzde kalıyor. Yağmazsa kuraklıktan çölden fark edilmiyor. Araplardan bile buğday istiyoruz. Çalışmadık, çalıştırmadık, tembel oturduk, birimiz söyledi öbürümüz alkışladı. Tenkide yer vermedik, tenkit edeni dokuz köyden kovduk, biz böyle söylediğimiz zaman, “evet amma onlar zengin biz fakiriz” diyorlar... Bu vatan benim ve senin değil. Sadece bizim de değil bu vatan bizden sonra gelecek evlat ve torunlarımızın da vatanıdır. Bizden sonra yaşayacak olanların hakkı var. Bu vatan bizim olmadığı gibi sadece bizden sonrakilerin de değildir. Bin senedir toprağa karışmış toprak olmuş ecdadımızın da hakkı var. Binaenaleyh şöyle böyle diyemeyiz. Her Türk daha kuvvetli, zengin olmanın yollarını aramakla, üzerine düşen vazifeyi yapmakla mükelleftir. Bir davamız var; bir millet davamız; bu dava milleti kuvvetli ve kudretli yapmak davası, şundan ve bundan korkmayacak kadar hatta milletimizi şunun veya bunun korkacağı kadar kuvvetli yapmak davasıdır. Mademki dava var, şu halde mahkemelerde olduğu gibi avukat da lazım. İşte milletvekili milletin avukatıdır. Bugüne kadar yapılmadı. Çünkü tek bir parti vardır. Tek Parti'nin sesi çıkmaz, tek el gibi murakabesiz bir parti işleyemez. Adaleti ile meşhur dünyada adaleti üstüne adalet görülmeyen büyük İslam halifesi hutbede şöyle bir şey sormuş. Demiş ki ey cemaat ben kazara adaletten şaşar, yanlış işler yaparsam, ne yaparsınız, boynunuzu eğer misiniz? Cemaatten bir bedevi kalkıp demiş ki ya Ömer sen şayet adaletten ayrılırsan, haksızlığa düşersen seni şu hançerimle deşerim. Hazreti Ömer Allaha şükretmiş. Adaletten şaşarsam beni doğru yola sevk edecek insanlar varmış, demiş. Bir parti ne kadar iyi olursa olsun şayet karşısında kontrol olmazsa memlekete layık olduğu hizmeti yapamaz. Bugün partiler çoğalmıştır. Bu partiler millet davası için ortaya atılmışlardır. Dava yalnız millet davasıdır. Böyle inanıyoruz böyle bileceğiz... Halk Partisinin icraatını tenkit vazifemizdir. Yarın iktidara geçerse CHP bizi tenkit edecektir. Muhalefeti iyi yapabilmesi için Demokrat Parti'nin kuvvetli olmasını, bu memleket için lüzumlu ve faydeli buluyorsak yarın iktidara geçerse Halk

Partisi'nin de murakabe için kuvvetli ve dimdik ayakta kalmasını istiyoruz. Halk Partisi çözülrse bu millet daha 30 sene ileri gidemez, dava yalnız memleket davasıdır. Düne kadar Türk milletine vekâlet edenler gökten zembille iner gibi geldi. 5-10 kişinin emri ve kumandası ile seçilenler Türk milletinin semtine uğramadılar. Derdini dinlemediler. Biz onun için geri kaldık. Zaman zaman nutuklar dinliyoruz sanki biz bu vatanın çocukları değiliz, sanki biz vatanımızı bilmiyoruz. Bize diyorlar ki bu vatani biz cennet yaptık. Aç da kalsak, çıplak ve yalınayak da kalsak, bu toprak bu vatan zaten bizim cennetimizdir. Fakat bu işin hissi tarafı. Amerika'ya, Avrupa'ya bol bol seyahat yapıp da memlekete dönünce bu cennet vatani yaptık diyenler, ya bizimle alay ediyorlar, ya bu vatani tanımazlar yahut cenneti bilmezler. Ben, bu millete, yaptıklarımıza nankörlük ediyorlar diyen, bir büyük devlet adamı ile bir seyahatimde bir köy odasında buluştum. İsmi lazım değil. Samimi bir anında, 20 küsur sene milletvekilliği ve devlet hizmetini yapmış bu zat, o güne kadar köy ve köy yolunu bilmeyen bu vatandaş cip otomobilini köy yolunda yürütememiş, inmiş, itmiş, omuz vermiş, tabi sıkıntı çekmiş. Bana: Tevfik eğer valiler 20 senedir biraz daha çalışmış olsa idiler çok iş yaparlardı dedi. Evet, vali, milletvekili, ben, biz daha çok çalışsaydık, çok şeyler yapardık. Vali nasıl çalışsın ki, onu şehirlerde yaptıkları ile takdir ettik. Bir bina bir havuz gördük. Tebrik ettik ve onu terfi ettirdik. O da bir köye gitmedi ki bir köy çeşmesi yaptırsın. Onun için vali çalışmadı ve ben de ona kabahat bulmadım. Ben kabahati bu millete vekâlet edenlere buluyorum. Efendi bu millettir, herkes onun hadimidir.””¹⁵⁵

DP'nin il bazında yaptığı mitingi irdeleyecek olursak ilk konuşan kişi vekil adayı Hadi Uzer olmuştur. Uzer 1946 seçimlerinden bahisle yapılan haksızlıkları ve yolsuzlukları gündeme getirmiş ve CHP'nin seçimi usulsüzlüklerle kazandığını belirtmiştir. Akabinde konuşmasına iktidarı kazanacaklarından bahisle hizmet için geldiklerini söylemiştir. Vekil adayı İsmail Işın konuşmuş ve konuşmasının tamamında CHP'nin yaptığı yolsuzluklardan bahsetmiştir. Kürsüye gelen Muhittin Özkefeli ise konuşmasına Türk tarihindeki şanlı zaferlerden ve Türklerin ihtişamlı tarihinden kesitlerle başlamış konuyu Milli Mücadeleye getirmiştir. CHP'lilerin DP

¹⁵⁵Demokrat Canik, 29 Nisan 1950, S. 10, s. 1.

kazanması halinde ülkeye Moskof yağacak sözlerine cevap olarak bu millet elinde silah yokken yalın ayak Moskof'la mücadele etmiştir demiştir. Akabinde Milli Mücadeleyi kendi hesabına yazmak isteyen CHP'ye bunun imkânsız olduğunu halkın malının bir guruba yahut bir zümreye ait olmayacağını söylemiştir. Son konuşmacı olarak kürsüye gelen Tevfik İleri¹⁵⁶ mitingin hem en uzun hemde en can alıcı konuşmasını yapmıştır. Diğer konuşmacıların değindiği her başlığa değinmiş ilaveten CHP'nin eleştirilmediği için bugün ülkenin bu durumda olduğundan bahsetmiştir. Hz. Ömer'in hikâyesini anlatmış ve akabinde yolsuzluk, yoksulluk ve ekonomik konularla konuşmasını sonlandırmıştır. DP'nin il geneli yaptığı büyük miting sonrası Bayar'ın katılımıyla gerçekleştirdiği son ilçe mitingi Bafra'da yapılmış ve Canik gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“Demokrat Parti genel başkanı Celal Bayar şehrimizde: Celal Bayar'ı karşılamaya gidiyoruz. Pazartesi gecesini saat 20.00 Bafra'dan Celal Bayar'ı almak için kırmızı beyaz kurdelelerle camlarına beyaz üzerine kırmızı DP yazılı levhalarla 30 taksiden mürekkep bir kafile ile yola çıktık. Halkta müthiş bir heyecan var bütün Bafralılar çoluklu çocuklu kadınlı erkekli herkes yollara dökülmüş. Saat 23.00 nihayet DP başkanı Bafra'ya geldi. Alkışlar alkışlar alkışların sonu gelmiyor ki halk Celal Bayar'ı omuzları üzerine almış DP ilçe idare kurulu binasına doğru getiriyor. Celal Bayar saat 23.15'te balkona çıkarak halkı selamladı ve seçim kanunu hakkında kısa bir konuşma yaptı 14 Mayıs'ta DP milletin mukadderatını tayin edecektir. Hazırız ve şiddetli alkışlar. Bu konuşmadan sonra Celal Bayar halkın omuzları üzerinde şehir kulübüne getirilmiş ve saat 01.00'e kadar partililerle hasbi halde bulunmuştur. Sat tam birde Bafra'dan Samsun'a hareket etmek üzere yola çıkılmış ve saat tam 02.00'de Samsun'a varılmıştır.”¹⁵⁷

¹⁵⁶Tevfik İleri: 1911 Tarihinde Rize'nin Hemşin ilçesinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğretimini İstanbul'da tamamladı. 1933 Tarihinde Yüksek Mühendis Mektebi(İTÜ) bitirdi. 1950 tarihinde DP Samsun vekilliğine seçildi. Ulaştırma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Meclis Reisi Vekilliği, Devlet Bakanlığı, Başbakan Yardımcılığı, Bayındırlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakan Yardımcılığı gibi önemli görevlerde devletine hizmette bulundu.1960 İhtilal'ı sonrası yassı adaya götürüldü ve isnat edilen suçlar neticesinde müebbet hapse mahkûm edildi.1961tarihinde kanserden öldü. İyi bir hatip olan Tevfik İleri muhafazakâr bir düşünce yapısına sahip olup çevresinde daha çok milliyetçi yapısıyla tanınmıştır.(TDVİA, C,22. s.88).

¹⁵⁷ Canik, 3 Mayıs 1950, S. 11, s. 1-2.

DP'nin bu Bafra mitinginin ardından son seçim mitingi Bayar'ın Samsun'a gelmesi ve konuşma yapmasıyla son bulmuştur. DP'nin Samsun'daki yayın organı olan Canik gazetesine Bayar'ın mitingi şu şekilde yansımıştır.

“2 Mayıs 1960 Salı. DP başkanı Celal Bayar saat tam 11.00'de DP bahçesine gelerek bir konuşma yapacağını hoparlörlerle ilan ediyor. DP bahçesi ağzına kadar dolmuş ağaçların üzeri duvarların üstünde dış sokaklarda iğne atılsa yere düşmeyecek kadar kalabalık var. DP binasının salonu kadınlara tahsis edilmiş Celal Bayar'ı bekliyoruz evet Celal Bayar'ı bekliyoruz. Çünkü Demokrat Parti kazanırsa rüşvetin kalkacağına adam kayırma siyasetinin yok olacağına işsizliğe bir çarenin behemal bulunacağına iktisadi durumun düzeleceğine köylünün suratına kan geleceğine inanıyoruz. Anti demokratik kanunların kaldırılacağına zerre kadar şüphemiz yoktur. Celal Bayar kürsüde halkın heyecanı son raddeye gelmişti. Coşkun tezahürler arasında Celal Bayar kürsüye gelerek halkı selamladı bazılarımızın kalbinde endişe uyanmaktadır. Acaba 1946'daki gibi reylerimiz çalınacak mıdır reylerimizi kullanırken maddi ve manevi tazyike maruz kalacak mıyız. Seçim kanunu bazı eksikleri olmakla beraber yeni bir kanundur bu kanunun nasıl bir kanun olduğunu bilir rey seçim selametini en önde bir mücadele bilmiştir. Şimdi o kanunun muntazam bir şekilde tatbik edilmesiyle meşgulüz adli murakabe ve idari cihazla birlikte seçimlerde emniyet olmalıdır. İşitiyoruz seçmen kartları dağıtılırken yemin olmak suretiyle çirkin hakaretlerde bulunuluyormuş. Seçim meselesinde buna cesaret ederlerse seçime karşı ihanet etmiş olurlar bize kaç rey vereceksiniz diye manevi baskı yapıyorlarmış bu düşük oyunlarında milli davada rolü olmamasını istiyoruz. Geçmişteki hataları unuttuk fakat istikbali emniyet altına almak istedik fakat hala bu gibi işleri yaparlarsa bilmelidirler ki hesap günü yakındır memlekette huzurun devamının istemekten başka bir şey dilemiyoruz ve bu suretle hareket herkesin hakkıdır. Harici tehlikeden bahseden Bayar bütün insanıyet bütün beşeriyet harici tehlikeyi büyük bir titizlikle takip ediyor demiştir. Bundan sonra Celal Bayar işçi meseleleri üzerinde durmuş ve grev hakkı üzerinde mutalada bulunmuştur. Pahalılığın alıp yürüdüğünü söyleyen Bayar buna behamel

bir çarenin bulunması lazımdır demiştir. Son olarak 14 Mayıs'ta DP milletinin mukadderatını tayin edecektir hazır mısınız demiş ve on binlerce ağızdan çıkan şu kelimelerle Celal Bayar'a cevap verilmiştir. Hazırız. Hazırız.”¹⁵⁸

Bayar'ın Samsun genelini kapsayan mitingini değerlendirecek olursak: Bayar rüşvet, adam kayırma, işsizlik, anti demokratik kanunlara, seçim kanununa, işçilerin grev hakkına ve pahalılık konularına değinmiştir. Yeni Sabah gazetesi ise Bayar'ın Samsun konuşmasını manşetten vermiş ve Bayar hesap vakti yakın diyor demiştir. Ve konuşmanın içeriği, olarak Canik gazetesinde verilen konuşmanın özetinden bahsetmiştir. DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesinde ise Bayar'ın Samsun mitingiyle ilgili manşette büyük bir resme yer verilmiş ancak Samsun'daki konuşmasından çok kısa birkaç cümleyle bahsedilmiş ve özet bilgi şeklinde geçilmiş olup şunlar aktarılmıştır.

“Geceyi Samsun'da geçiren Bayar bu sabah DP binasının önünde toplanan binlerce halka bir hitabede bulunmuş ve bilhassa işçi meseleleri üzerinde durarak DP'nin bu husustaki görüşlerini izah etmiştir. Bayar işçinin bugünkü vaziyetinde iktidarın vasiyeti altında bulunduğunu hâlbuki bütün medeni memleketlerde işçilerin kendi mukadderatlarını ellerine aldıklarını belirterek DP'nin işçiye grev hakkı tanıdığını bildirmiş Türk işçisinin bu hakkı hiçbir zaman kötüye kullanmayacağına emin olduğunu söylemiştir.”¹⁵⁹

Samsun'daki ve aslında tüm yurttaki seçimin muhteviyatını özetleyen Cumhuriyet gazetesinin 7 Mayıs 1950 tarihindeki sayısında Şehabettin Uzunkaya'nın “*Samsunda Herkes Kendi Atını Nallatmakla Meşgul*” isimli yazısını buraya ilave etmek seçim sürecini halkın, partilerin yaptıkları çalışmalara bakış açısını ve partilerin çalışmalarını özetlemek olacaktır.

“Samsun müthiş bir gün yaşadı. Uçaklar Cumhuriyet Meydanı üzerinde gösteriler yapıyor hoparlörler halkı Cumhuriyet Meydanına davet ediyor. Davullu zurnalı kafiler Cumhuriyet Meydanına geliyor Çarşamba treni Cumhuriyet Meydanına adam taşıyordu. Cumhuriyet Meydanında CHP'nin mitingi var hem de Sinop'tan hususi surette

¹⁵⁸ Canik, 3 Mayıs 1950, S. 11, s. 1-2.

¹⁵⁹ Zafer, 2 Mayıs 1950, S. 367, s.1-6.

celbedilen hatip Cevdet Kerim İncedayı'nın iştirakiyle Cumhuriyet meydanına binlerce insan toplanmıştı. Bu sırada demokrat ve halkçı ahbablara rastladım her biri muharrir bey diye beni çevirdi vaziyeti gördün mü hakikati gazeteye yaz. Hakikatin ne olduğunu sordum halkçılar bugün meydanda demokratların mitinginde olduğundan daha fazla kalabalıklar. Demokratlar bizim toplantı çok daha kalabalık dediler. Birde bii tarafa sorayım dedim ve bende yanımdan geçen bir köylüye demokratlarla halkçıların iddaalarını naklettim. Kendi düşüncesini sordum ne diyeyim beyim dedi herkes kendi atını nallatıyor. Evet, Karadeniz'de şu seçim hengâmesini anlatabilmek için bundan daha mükemmel bir tarif bulunamazdı. Daha geçen gün ateşli demokrat hatiplerinin iktidarın 25 yıllık icraatlarını var kuvvetleri ile tenkit ettikleri aynı semanın altında bu defa onlardan daha ateşsiz olmayan Halk Partili hatipler iktidarın yirmi beş yıllık icraatını gırtlaklarının bütün takati ile müdafaa ettiler. Sovyet radyoları aylardan beri CHP'yi ve İnönü'yü kötülüyor DP'lilerde aynı şeyi yapıyor o halde CHP'ye oy vermemek Rusları memnun etmektir. Oyunuzu İnönü'ye ve onun şerefli partisine veriniz. Hâlbuki bundan birkaç gün evvel aynı Samsun'da bir başka hatip başka yollardan geçerek başka neticeye varıyor. Oyunuzu milli iradenin tam tecellisini sağlayacak olan DP'ye veriniz diye haykırıyordu. Köylü vatandaş ne güzel ifade etti. Herkes kendi atını nallatıyor.”¹⁶⁰

Tüm yurttta olduğu şekliyle Samsun'da da seçimler sakin geçmiştir. Oy verme sırasında bekleyen yaşlı bir nineye sorulmuş seçime meraklısın galiba o da evet meraklıyım istediğim kişiler beni yönetsin demiştir. Yine bir sandık başında dövünen bir kadına ne oldu diye sorulduğunda yanlışlıkla boş attığını tekrar kullanmak istediğini memurların izin vermediğini söylemiştir. O esnada koşarak gelen iki kişi eşlerinin yeni doğum yaptığını memurların iştirakiyle oy kullanmak istediklerini söyleseler de kabul olunmamış ve gelen kişiler üzgün dönmüştür. Adliyede ufak tefek seçmen eksiklik şikâyetleri ve itirazlar olsa da Samsun'da seçim sakin ve sükûnet halinde geçmiştir.¹⁶¹ Akşam ilerleyen saatlerde seçimi kazandığını anlayan

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 7 Mayıs 1950, S. 9245, s. 3.

¹⁶¹ Canik, 17 Mayıs 1950, S. 15, s. 2.

DP'liler merkez caminde mevlit okutmuş ve 30 kurban kesmişlerdir.¹⁶² Samsun sonuçlarına göre 10 milletvekilliğinin hepsini DP kazanmış ve CHP'yi Samsunda mağlup etmiştir. CHP Samsun idare kurulu 20 Mayıs 1950 tarihinde Samsun gazetesinde bir tebliğ yayınlamış ve şunları söylemiştir.

*“Partimizin 4 Mayıs günü yapılan milletvekilleri seçimi büyük bir nezaket ve olgunlıkla başarmıştı. Bu seçimde inanarak oylarını kullanan seçmenlerinize ve idaaalist partili vatandaşlarımızın il ve bütün ilçelerimizde gösterdikleri faaliyetten ve bağlılıklarından dolayı en derin saygı ve şükranlarımı arz ederim. İktidarın el değiştirmesinden doğan boşluğu bundan böyle muhalefet safında inanmış bir kitle halinde doldurarak memleket ve milletin hizmetine devam edeceğiz”.*¹⁶³

Ve böylece 1950 seçim çalışmaları ve seçim neticelenmiş Samsun tercihini yapmıştır.1950 Samsun seçim istatistikleri şu şekildedir.

A.Alınan oy sayısı

B.Oy Oranı

C.Milletvekili Sayısı

Tablo:8 1950 Samsun seçim istatistikleri

Kayıtlı Seçmen	185845
Oy Kullanan	179173
Katılım Oranı %	96.4
Geçeli Oy	-
Vekil Sayısı	10
CHP (A)	71678
CHP (B) %	41.9
CHP (C)	
DP (A)	98336
DP (B) %	57.5
DP (C)	10 ¹⁶⁴

¹⁶² Cumhuriyet, 17 Mayıs 1950, S. 289, s. 2.

¹⁶³ Cumhuriyet, 20 Mayıs 1950, S. 290, s. 1.

¹⁶⁴<https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, Erş Trh.15.12.2019,saat 17.31

2.3. 1954 Seçimleri

2.3.1. Genel Durum

1950 seçimlerini kazanan DP ülkeyi yeni bir yarışın başlangıç noktasına getirmiş ve dünyadaki değişen düzenle birlikte Türkiye’de değişmiş yeni bir iktidarla ülke yenilenmişti. II. Dünya Savaşı’ndan çıkan dünya kutuplaşmış ve bu kutbun batı tarafında yer almayı seçen Türkiye Kore’ye asker yollamış ve Nato’ya üye olmuştur. Bu Batı tercihi ülkeye kredi sağlamış ve DP’nin ilk döneminin rahat geçmesini sağlamıştır. Bu yakınlaşma neticesinde DP’de 100 milyon dolar civarında bir kredi ile ülkeye yatırımlar yapmış, fabrikalar açmış, kırsal nüfusu rahatlatmak ve tarımı canlandırmak için köylüye ekipman ve tarım desteği yapılmıştır. İç yatırımcıdan ziyade yabancı teşvikiyle dış yatırım da desteklenmiş ülke temelleri sağlam politikalara dayanmayan ama anlık ve geçici ekonomik hamlelerle rahat bir nefes almıştır.¹⁶⁵ Bu refah ve özgürlük içeren uygulamalar altında geçen zaman içerisinde DP yaklaşan genel seçimlere ufaktan hazırlıklar yapmaya başlamış ve koltuğunu sağlamlaştırmak için ne kadar propaganda yapmak lazımsa bir o kadar da rakibi zayıflatmak gerekliliğinin farkına varmıştır. DP önce ana muhalefete hücum etmiş ve 5830 sayılı kanun ile Halkevlerini kapatmış akabinde 6195 sayılı kanun ile CHP mallarına el koymuş ve CHP yayın organı Ulus’u kapatarak CHP’nin basındaki sesini kesmiştir. Bu uygulamadan sonra başa gelmesinde ciddi payı olan basına yönelmiş ve 6334 sayılı kanunla basın da işlenen suçların cezası artırılmış, gazetelere ispat hakkı verilmemiştir. Bundan başka pek bir etkisi olmasa da dönemin muhalefet partisi olan MP irtica faaliyetler bahanesiyle kapatılmış, etkisizde olsa bir muhalefetten kurtulun muştur. Ancak kapanan Ulus’un yerine Yeni Ulus Gazetesi’nin açılması, kapanan MP yerine CMP’nin kurulması muhalefetin basındaki eski gücünü ve meclisteki muhalif gücünü aynı oranda sağlamamıştır. Bu uygulamalarla basın ve muhalefeti zayıflatan DP her ne kadar siyasette etkin iki önemli faktör olan basın ve muhalefete aba altından sopa gösterse de halkın gözünü boyamak için memurlar 3 maaş ikramiye, işçiye bayram ikramiyesi ve emekliye zam şeklinde jestlerle imza atmıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken DP gurubu seçimi 2 Mayıs Pazar günü yapma konusunda anlaşmıştır. 12 Mart 1954’deki meclis oturumunda oylanmış ve kabul edilmiştir. Seçim tarihi netleşince ittifak arayışına

¹⁶⁵ Küçük. a.g.t. s.118-119.

girişen MÇP CHP'nin kapısını çalmış ve anlaşma teklifinde bulunmuştur. Bu ittifak girişimi Menderes tarafından “*Telaşları nedendir neden suya düşmüş gibi birbirlerine sarılıyorlar, bu tek başlarına DP ile karşılaşamayacaklarının ifadesidir*” şeklinde yorumlamıştır. CHP'li bazılarınca da tepki ile karşılanmıştır. Kamuoyunda ise biri laik biri irticacı nasıl olacak şeklinde yorumlanmış ve İsmet Paşa bu girişimi şu sözlerle değerlendirmiştir. “*Ötekiler ilkesiz gerici bunlar ise ilkeli*”. Ancak ortak seçim teklifi üzerinde anlaşma sağlanamayıp ittifak girişimi başarısız olmuştur.¹⁶⁶ CHP'nin seçim çalışmalarında bahsettiği ve üzerinde durduğu genel konular şunlardır. İktidarın partizanlığı, radyoyu kendi çıkarına kullanması, basına baskı ve ekonomik konular üzerinde durmuştur. İlaveten özellikle dış sermayeyi teşvik kanunu ve İnönü'ye sataşılması konusudur. CHP'nin mallarının hazineye devri ve mağdur parti durumu ise değindiği başka başlıklardan bir kaçıdır. CHP iktidarda olmayışının zorluğunu 1954 seçimlerinde iktidarın baskısı hem mallarının devri hem de ekonomik yardım konusunda yaşamış ve bu olumsuzluklar çevresinde fazla miting yapamayan CHP 1954 seçim sürecini olumsuz geçirmiştir.¹⁶⁷ İnönü'nün Malatya'dan nisanda başlattığı miting toplantılarındaki rotası şu şekilde oldu. “*Adapazarı, İstanbul, Balıkesir, Gaziantep, Adana, Kayseri, Sivas, Samsun, Manisa, Mersin, İskenderun*”. DP ise seçim sürecinde 1950 öncesi ile iktidarlarındaki dönemi kıyaslama, yapılan ekonomik yatırımlar, fabrikalar, barajlar, çiftçiye verilen destek, Arapça ezan ve mili irade ekseninde söylemlerde bulunmuştur. Bayar temel atma törenlerinde adeta miting tarzı konuşmalar yaparak DP propagandası yapmış ve şu illerde toplantılar yapmıştır. “*Kayseri, Samsun, Bandırma, Bursa, İzmit, Adapazarı, Diyarbakır, Adana, İstanbul, Mersin*”. Bayar'ın bu programına karşılık konuşmasıyla halkın sevgisini kazanan Menderes Karadeniz'de seçim turu düzenlemiş ve şu illerde miting yapmıştır. “*Rize, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, İzmir, Ankara*.”¹⁶⁸Bu yoğun propaganda süreci neticelenmiş ve nihayet seçim günü gelmiştir. Halk 2 Mayıs 1954 günü sandık başına gitmiş ve oy kullanımını gerçekleştirmiştir. Seçim neticesinde bir sürpriz olmayarak DP 503, CHP 31, MÇP 4 ve iki de bağımsız vekil dağılımıyla sonuçlanmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Batmaz, a.g.t., s.169-174.

¹⁶⁷ Küçük, a.g.t., s.127-129.

¹⁶⁸ Batmaz, a.g.t., s.179-183.

¹⁶⁹ Duman, a.g.e., *Beyaz Devrimden 28 Şubat'a Canik-Samsun'da Seçimler ve Siyaset (1950-200)*, s. 72.

2.3.2.1954 Seçimler ve Samsun

Seçim kararının alınması ve partilerin illere seçim çalışmalarıyla ilgili yazılarını yollamasıyla hareketlenen Samsun şehri 1954 seçimleri boyunca hareketleri günlere sahne olmuştur. İlk iş olarak partiler il kongre toplantıları yapmış ve bu toplantıları ilçe kongre ve toplantıları takip etmiştir. Bu yoğun süreci seçmen kütüklerinin belirlenmesi ve il seçim kurulunun ve ilçe seçim kurullarının oluşması takip etmiştir. Partiler sonra adaylık belirleme sürecine girmiş ve listeler oluşturulmuştur. CHP Samsun'da seçim süresince yazılı broşürlerde genelde şiir kullanmış, DP ise yazılı metin ve düz yazılar kullanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda partilerin miting programları başlamıştır. Demokrat Canik gazetesine yansıyan miting haberlerine göre:

“Bafra’da yapılan DP mitingi çok muazzam oldu. İlk defa CHP’lilerin toplantısı vardı CHP hatipleri iktidarı şiddetle tenkit ettiler. Son olarak eski Sinop mebusu Servet Somuncuoğlu konuşuyordu bu esnada DP’lilerde meydana geldiler fakat nasıl bir kuvvet bilinemez meydana bir kaynaşma bir gürültü koptu bu anda Tevfik İleri, Muhittin Özkefeli halkın omuzlarında meydana geldiler. Artık meydanadaki hoparlörlerin sesi duyulmaz olmuştu bu esnada konuşmakta olan CHP hatibi Servet Somuncuoğlu halkı sükûnete davet ettiyse de meydanadaki uğultu ve gürültüden başka bir şey duyulmadı. Bunun üzerine Tevfik İleri kürsüye geldi. Alkış ve yaşa nidalarıyla ortalık çınladı. Tevfik İleri sayın vatandaşlar CHP’nin mitinginin bitmesine 20 dk daha vardır söz sırası onlarıdır konuşsunlar bizde dinleyelim dedi ve erken geldiklerinden dolayı özür dileyerek kürsüden indi. Servet Somuncuoğlu konuşmasına devam etse de sesler ve uğultular olmuş konuşamayacağını anlamış ve mitingi bırakarak partiye gitmiştir. DP mitinge devam etmiş ve Bafra CHP mitingi başarısız DP mitingi zafer olmuştur.”¹⁷⁰

Bu olay Bafra Gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“Miting devam ederken DP’liler alana omuzlarda girdiler. Bir kaç DP bayrağının CHP’li parti bayrakları ile bir Türk bayrağına takılması neticesinde kazaen yere düşmüş ve bu keyfiyet muhalif parti tarafından

¹⁷⁰ Demokrat Ahali, 17 Nisan 1954, S. 29, s. 1.

kasten bayrak yırtma gibi hadisenin büyütülmesi şeklinde istismar edilmiş ise de bir kasıt olmadığı anlaşılmış ve olay anında polis teşkilatının kaymakam Ertuğrul Saraçbaşı'nın almış oldukları tertibat sayesinde müessif hadise olmamıştır. Diğer taraftan söz hürriyetine tecavüz edildiği iddiası ile muhalif partinin seçim kuruluna müracaatı üzerine adli makamlar tahkikata el koymuştur. Zabıtamızın miting alanında göstermiş olduğu ilgi ve tertibinden dolayı tebrik ederiz.”¹⁷¹

Bafra'daki bu olay ise Cumhuriyet Gazetesine şu şekilde yansımıştır.”

“Bugün burada CHP ile DP'liler arasında müessif bir hadise cereyan etmiştir. Vakıa şudur. Aynı gün aynı yerde birer açık hava toplantısı yapmak üzere müracaat eden CHP ve DP'liler kanuni formaliteyi ihmal etmiştir. Evvela CHP'nin sonrada DP'nin konuşmasına müsaade edilmiştir. Bunun üzerine CHP'lilerde toplantılarına başlamışlardır. Fakat mitingin en hararetli bir zamanında ve henüz toplantının kanuni müddetinin hitamına 20 dk kala DP'liler kamyonlarla miting sahasına geldikleri ve sabık milletvekili Teyfik İleriyi omuzlarında taşıyarak toplantıyı bölmüşlerdir.”¹⁷²

Hakikat Demokrasidedir gazetesine ise Bafra mitingi şu şekilde yansımıştır:

“Demokrat Parti Bafra mitingi. DP'nin geçen perşembe günü Bafra Cumhuriyet alanında tertip ettiği miting 5000 müteceviz bir vatandaş topluluğunun huzurunda yapıldı. İlk konuşmayı Kore Gazilerinden Cemal Genç yaptı. Cemal Genç Kore'deki askerlerimizin yaptıkları ecdatlarına yakışır kahramanlıkla ve müttefik komutanların tugayımız hakkındaki övünç dolu sözlerinden bahsetti. Kâşif Başkaya heyecanlı konuşmasında muhalefetin bugün takip ettiği sakin politikayı veciz bir lisanla şiddetle tenkit etti. Bilahare DP mebus adaylarından Ömer Guriş konuşmasında DP iktidarının bu memlekete yaptığı hizmetleri etraflı bir şekilde izah etti. Samsun mebusu Hadi Uzer CHP'nin hazineden aldığı gayri meşru paraları rakamlarla izah etti. Adaylardan Nazmi Ozan Türk milletini refaha kavuşturacak partinin DP olduğunu tarihi misallerle anlattı. Mebus adaylarından Ekrem Anıt gayet heyecanlı bir konuşma

¹⁷¹ Bafra, 19 Nisan 1954, S. 201, s.1.

¹⁷² Cumhuriyet, 16 Nisan 1954, S. 10674, s. 1.

yaptı ve ezcümle dedi ki: CHP teessüf etmiş bu millete en büyük fenalıkları ikaa etmiş bir partidir. 2 Mayıs seçimleri bu müflis ocağı tarihe gömecektir. Son olarak konuşan Samsun mebusu Tevfik İleri kıymetli bir hatip olduğunu bir kez daha gösterdi. Bir saati geçen konuşmasında CHP muhalefetine bugünkü durumunu gayet mükemmel bütün halkın tasvipleriyle karşılanan bir şekilde izah etti. Şahsı hakkındaki adi iftiraları bir bir çürüttü. Şayet gayri menkul sahibi olduğunu muhalefet ispat ederse hemen hibe edeceğini söyledi. Bu suretle Tevfik İleri mert dürüst bir vatan çocuğu olduğunu ispat etti. Halk mitingi büyük heyecanla sonuna kadar takip etti muhalefet icap eden cevabı aldı.”¹⁷³

Bafra mitingini ele alacak olursak Cemal Genç Kore’ye giden kahraman askerlerimizden ve başarılarından bahsetmiştir. Kâşif Başkaya sözlerine muhalefeti eleştirerek başlamış ve konuşması boyunca bu eleştirisi sürmüştür. Ömer Güriş DP’nin yaptığı hizmetlerden bahsederek, konuşmasında yapılan yatırımlardan halka sunulan hizmetlerden ve yapılacak yatırımlardan bahsederek konuşmasını sonlandırmıştır. Hadi Uzer CHP’nin gayri meşru yollardan hazineden para çaldığı ithafıyla başladığı sözlerini CHP’nin haksız kazançlarını anlatarak sürdürmüştür. Nazmi Ozan DP’nin memlekete faydasından yaptıkları yatırımlardan bahisle ülkeyi kalkındıran ve daha da kalkındıracak olan partinin DP olduğundan bahsetmiştir. Ekrem Anıt ülkedeki tüm fenalıkların müsebbibi olarak CHP’yi göstermiş ve konuşmasının sonuna kadar CHP’nin ülkeye yaptığı haksızlıklardan bahsetmiştir. Son konuşmayı Tevfik İleri yapmış ve kendisine gayrimenkulleri var diye atılan iftiralara cevap vermiş ve CHP zihniyetini eleştirerek sözlerini tamamlamıştır.

Havza toplantısı ise Demokrat Canik gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“Demokrat Parti Havza’da büyük bir açık hava toplantısı yaptı. Tevfik İleri dedi ki: Halk Partisi iktidarı müddetince ızdırap çektirilen bu millet şimdi DP iktidarı tarafından 4 senede Allah’ın inayeti ve sizlerin yardımı ile refaha kavuşmuştur. Demokrat Parti Havza’da büyük bir açık hava toplantısı yapmıştır. Büyük Millet Meclisi 2. Reisi Tevfik İleri beraberindeki mebuslarımız Muhittin Özkefeli, Hadi Uzer, DP vilayet idare heyeti reisi Nurettin Ceridoğlu, DP mebus adayları Rami Ozan

¹⁷³ Hakikat Demokrasidedir, 28 Nisan 1954, S. 20. s.1.

Gümüőüođlu, Ekrem Anıt, Hamdi Tekay, Abdullah Keleşoğlu, “Genç Demokratlar” teşkilatından Kayhan Üstün ile arkadaşları bu toplantıya iştirak etmişlerdir. Büyük bir halk kitlesinin katıldığı ve Cumhuriyet Meydanında yapılan açık hava toplantısında sırasıyla Kayhan Üstün, Hadi Uzer, Ekrem Anıt, Tefik İleri, mühim seçim nutuklarını söylemişlerdir. Millet huzurunda hesap vermekle şeref duyduğunu belirten Tefik İleri DP iktidarının başarılarını anlatmıştır. İleri ezcümle demiştir ki Halk Partisi iktidarı müddetince ızdırap çektilen bu millet DP iktidarının 4 senede Allah’ın inayeti ve sizin yardımınız ile refaha kari gelmeyecek ve getirmeyeceğinizden vicdanımız rahat bulunmaktadır.”¹⁷⁴

Alaçam ve Çarşamba mitingleri ise “Hakikat Demokrasidedir” gazetesinde şu şekilde geçmektedir.

“DP’nin Alaçam ve Çarşamba mitingleri çok muazzam ve heyecanlı oldu. DP dün Alaçam ve Çarşamba’da iki miting yapmıştır. Alaçam mitinginde 5 bin kişi hazır bulunmuştur. Bu mitingde DP Samsun vekili adaylarından Muhittin Özkefeli, Rami Ozan Gümüőüođlu, Hadi Uzer, Ömer Guriş ve ayrıca Kâşif Başkaya konuşmuştur. Hatipler DP’nin bütün memlekete şamil icraatlarını izah etmişler ve muhalefetin tuttuğu fena yolu misalleriyle anlatmışlardır. Alaçam mitingleri heyecanlı gösterilere sahne olmuş ve halk hatipleri dakikalarca alkışlamıştır. Miting intizam ve sükunet içinde sona ermiştir. Çarşamba mitingi 8 bin kişi önünde yapılmış ve mebus adaylarından Tefik İleri, Ekrem Anıt gayet heyecanlı hitabeleriyle Demokrat Parti’nin müspet icratını izah etmişlerdir.”¹⁷⁵

Bundan başka Terme Tekkeköy ve Vezirköprü mitingleri ise Demokrat Canik gazetesine şu şekilde yansımıştır.

“DP dün Vezirköprü, Terme, Tekkeköy’de birer açık hava toplantısı yaptı. Demokrat Parti dün Vezirköprü, Terme, Tekkeköy’de birer büyük açık hava toplantıları yapmıştır. Terme kazasındaki toplantı T.B.M.M Reis Vekili Tefik İleri mebus adayımız Abdullah Keleşoğlu katılımlarıyla

¹⁷⁴ Demokrat Canik, 15 Nisan 1954, s. 2.

¹⁷⁵ Hakikat Demokrasidedir, 15 Nisan 1954, S. 18, s.1.

yapılmıştır. Tekkeköy'deki toplantıda mebusumuz Muhittin Özkefeli, Niyazi Hamuroğlu, Ali Kerim katılımlarıyla yapılmış olup Vezirköprü kazamızdaki toplantıda mebuslarımız Muhittin Özkefeli, Hadi Uzer, Ferit Tüzel çok kıymetli konuşmalar yapmışlardır. Her üç yerdeki toplantı halkın büyük alakasıyla olmuştur.”¹⁷⁶

Muhalefetin Samsun genel mitingi İnönü'nün katılımıyla gerçekleşmiş ve CHP yayın organı Yeni Ulus'a şu şekilde yansımıştır.

“İnönü'nün Samsun'a gelişi büyük bir coşkunluğa ve bir bayram havasının başlamasına sebep oldu. Bugün sabahtan akşama kadar Samsun'da yağmur yağdı fakat binlerce insan şemsiyelerle İnönü'nün konuşacağı Cumhuriyet Meydanına taşındı. İnönü'nün konuşmak için meydana gelmesinden önce CHP'liler ellerinde yüze yakın döviz ve bayrakla geldiler. Yağmur bir ara dindi İnönü zorla kalabalığın arasından kürsüye çıktı dakikalarca devam eden tezahürattan sonra saat 17.00 de 60 bine yakın Samsunluya hitaben şu konuşmayı yaptı. Samsunlular aziz hemşerilerim dün başbakan burada konuştu. Siyaset anlayışı ahlak seviyesi bu derecede olan bir insanla münakaşa etmek arzu olunmayan bir şeydir. Başbakan dün uzun sövme nutkunda memleket meselelerinden hemen hiç bahsetmemiştir. Bahsettiği memleket meselelerine konuşmasında ayırdığı yer birkaç cümleden ibaretti. Meseleleri bahseder görölmüş bahsettiklerini de tarif etmiştir. Şimdi size bu meseleleri arz edeceğim. Evvela bizim seçim mücadelesinde esas aldığımız mevzulardan bahsedeceğim. Biz vatandaş karşısına seçim mevzu olarak vergilerle çıkıyoruz, vergilerde ıslahat yapacağız diyoruz. Vergileri ve usullerini ağır buluyoruz. Bizim ele alacağımız meselelerden biri de muamele vergisidir. Muamele vergisi bu güne kadar ıslah edilmemiştir. Hayvanlar vergisi tamamen kaldırılmalıdır bunlar önemli mevzulardır. Başbakan bunlardan hiç bahsetmemiştir. İnönü bundan sonra gelir vergisi ve tatbikatı üzerindeki görüşlerini izah eti. Cezaların bir defaya mahsus affedilmesi için teklif yapacağını CHP iktidarı zamanında çiftçi borçlarının uzun vadeli taksitlerle ödenmesi sağlanacağını söyledi. Küçük arazi sahiplerine müşterek zirai makineler

¹⁷⁶ Demokrat Canik, 27 Nisan 1954, S. 691, s. 2.

verileceğini belirtti ve devamla şöyle dedi. Bunlar hakkında başbakan size bir şey söyledimi hayır söylemedi sesleri söyleyemez bu adamın ciddi memleket meseleleri ile alakası yoktur. DP büyük bir siyasi partidir ama bu memleketin talihsizliği birinci iktidar değişikliğinde ahlaktan ve ciddi mesuliyet hissinden mahrum bir insanın başına geçmesidir. Ticaret hayatımız hazin bir haldedir. Niçin bu seviyeye düşmüştür. Ticari hayat itibara dayanır. Samsun bir ticaret merkezidir bunu bilir ticaret yapan vatandaşlar hem kendilerine hemde memlekete faydalı olmaya çalışırlar. Bu hükümet hususi ile başbakan tüccarın ve memleketin ticari itibarını tahrif etmiştir. İki defa yalan söyleyen bir tüccar bir daha ticaret hayatına çıkamaz. Hatırlarsınız bu başbakan tekrar tekrar yalanlarla memleketin ticari itibarını bu hale düşürdü. Zaman zaman Ankara'ya yabancı devlet adamları gelirler günlerce konuşurlar nezaket tebliği yapılır altından bir şey çıkmaz. Sonra yabancı gazeteler borçlarımızı ticaret açığımızı yazar. Bundan sonrada bu başbakan yabancılara baka baka borcumuz yoktur hesabımız tamamdır der. Artık şimdi borcumuz yoktur hikayesinde sona erdi daha diyemiyor. Çünkü itirazlar şikâyetler nezaket kaidelerini aştı. Yabancı devlet reisleri Türkiye'nin ticari vaziyetini meclislerinde konuşurlar. Türkiye'nin ticari itibarı hiçbir zaman bu başbakanın zamanında olduğu kadar düşmemiştir. Pahalılık mevzu. Bu memleket 1947'ye kadar kendi mütevazı kaynakları ile idare edildi. Ondan sonra yabancı yardımlar başladı. Ama bu yardımlar her zaman devam etmez siz memleketin idaresini taşıma su ile değil daimi su ile döndürmenin yolunu bulun. Bugün çaresiz bir haldedir. Çare bulmak için ne vereceğini bilmiyor. Bunun neticesi ilk önce pahalılıktır ama bu başbakan pahalılık diye bir mevzu kabul etmiyor. Vatandaş inim inim iniyor ona sorarsanız refah artmıştır da beklide kendi refahı artmıştır. Bu adamın vücudunda kafasında alnında sızlayacak en küçük bir damar yoktur. Genel başkan bundan sonra yabancı sermaye ve petrol konularına temas ile şöyle dedi. Bu kanunlar darlık kanunlarıdır iflas politikasının neticesinden kurtulmak için çıkarılmıştır. Bizim iddiamız bu memleketin ziraatına yabancı sermayenin girmesi yanlıştır. Cevap olarak diyor ki her yerde aynı şeyleri söylüyor. Tekrar ediyor elbette söylerim

bir insan bir fikir için yalnız yabancı sermaye kanunu için söyleyerek ömrünü tüketse yeridir. Kaldırımdan bir iftira torbası ile gelen siyaset adamları böyle mühim mevzuları kavrayamaz. Diyor ki Hollanda büyük inekler getirecek böylece inek beslemeyi öğretecek tohumlar ıslah edilecek âlemin hiç işi kalmadı da Türklerin tohumunu düzeltelim hayvanlarını büyük yapalım diye mi buraya gelecek. Bunlar saçma şeyler bunlar bizde eskidende vardı zorla çıkardık memlekette girdikten sonra bir daha çıkartılması baş belasıdır. Bizdeki kapitülasyonlar nutuk olarak verilmiştir. Üç yüz senede zor çıkardık elli senedir. Memleket hizmetinde askeri ve siyasi sahada çok çeşitli çok güç ve büyük vazifeler başında bulundum. Muharebe meydanında askerimin önünden düşmanın kaçtığını gördüm. Siyaset meydanında boyun eğildiğini gördüm. Bütün bu işler içinde İsmet Paşa'yı tarif eden bir yabancı bu adam Türkiye'de kapitülosyanların kaldırılmasını imza etmiş olan adamdır der. Türkiye'de kapitülasyonların kaldırılması bütün şarktan kalkmasına başlangıç olmuştur. Bir cahil bir kendini bilmez vazife ciddiyetinden nasibi olmayan bir başbakanın memleket meselelerini bu hale getirmesine asla müsaade etmem. Bu adam bilgisizliğinden yaptıklarını ne bela getireceğini bilmiyor. Çünkü konuşmasında istersem bugün meclisi toplar bir kanun çıkartırım diyor. Bunu bir kabile şeyhi bile söyleyemez yaparsın kanunu çıkartırsın ama seni de millet mahkûm eder. Başbakan çünkü uzun konuşmasında saydığım memleket meselelerine iki dakikalık yer ayırmıştır. İftira tertipçiliği arkadaşlar iktidara geldikleri günden beri başbakanın iç politikada mevzu iktihâs ettiği iki unsur vardır. Birinci iftira tertipçiliğidir muhalefet liderinin kendisine ailesine iftira tertip eder iftira tertipçisidir. Bizzat kendi iftiracıların başına geçer tertip eder beraber konuşurlar. Bakınız kendi partisindeki namuslu iyi insanları atmaya insan kötüsü olan mahlûkları etrafına almaya başlamıştır. İkinci yalan propagandaya ehemmiyet verir. Radyo ile beslenme gazeteler ile yalan söyler hele radyodaki yalanlar bu memleketin yüzünü kızartacak kadar acıdır. Genel başkan bundan sonra radyonun yalan neşriyatına misal verdi. Partizan idare üzerinde durdu emniyetsizlikten bahsetti şunları söyledi. Bakın ben 1950 den önce buraya geldiğim zaman siyasi

partilere eşit muamele yapmanızı hangi partiden olursanız olun kardeş gibi geçinmenizi söyledim. Şimdi onlar dolaştıkları yerde sırtınızdaki kamçı lekeleri duruyor diyor ve düşmanlık telkin ediyorlar. Dün husumet andını içenler bugün seçimleri yaparken vatandaşlar arasında düşmanlık yaratmak istiyorlar. Aramızdaki farka bakın. Halkevlerini kapamakla övünmeye çalışıyor. Siyaset hayatının en kötü nasibi bir mektep kapamaktır. Kitap kapamaktır. Kütüphane kapamaktır Halk Evleri kütüphaneleri ile birlikte kapanmıştır. Bu adam ışıktan korkan karanlık adamıdır. Dış emniyet üzerine de görüşlerini izah eden İnönü ordunun eksiklikleri vardır diyor en zengin devletlerin bile ordusunun eksikliği olur. Ordu daima eksikliğini hissettiren bir kuvvettir. Arkadaşlar memleketin dış emniyeti serseri bir zihniyetin tasarrufuna kalmıştır. Samsunlular Türk milleti bütün bu hilekarlıkların cevabını mayısta şerefle verecektir. Hepinize reylerinizde isabet ve başarı dilerim.”¹⁷⁷

İsmet Paşa'nın 1954 Samsun konuşmasını ele alacak olursak muhalefetin lideri sözlerine Menderes'in siyasi ve ahlaki seviyesizliğinden bahisle başlamıştır. Devamında kendisinden önce miting yapan Menderes'in konuşması boyunca memleket meselelerine çok az zaman ayırıp geriye kalan sürede önemsiz konulardan bahsettiğinden şikâyet etmiştir. İsmet Paşa sözü partisinin seçim mevzularından birisi olan vergi sorununa getirerek demiştir ki, vergi mevzu önemli bir mevzudur seçilirsek gelir vergisini bir defaya has silebiliriz. Çiftçi kesime hitaben ise borçlarını uzun vadede taksit yapabileceklerini söylemiştir. Tarımdan sonra Samsun şehrinin önemli bir ticaret şehri olduğundan ve ticarete itibarın öneminden bahsetmiştir. Ticari hayatı bitirdiler bunu da halkın birbirine olan itibarını bitirerek yaptılar demiştir. Devletin ulusal bazdaki imajına değinen İnönü başka ülkelere borcumuz yok dendiğinden ve bunun gerçeği yansıtmadığından bahsetmiştir. Borçların sebebinin yabancı kredi olduğunu vurgulamış devamında ise krediler alınıncaya kadar kendi yağımızda kavrulmaktaydık, şimdi ise borçlu ve sıkıntılı bir süreçteyiz demiştir. Pahallık konusuna değinen İnönü halkın refaha kavuştuğunu savunanlar gerçeği görmemektedir demiştir. Hükümetin basına ve radyoya haksız baskı ve uygulamalarından bahisle sözlerini bitirmiş ve halkı selamlamıştır.

¹⁷⁷ Yeni Ulus, 26 Nisan 1954, S. 132, s. 1-3.

İnönü'nün nutku Ulus gazetesinden başka Bafra gazetesine sadece küçük bir köşede kendine yer bulmuş ve CHP mitingi isimli başlıkla kısa bilgiyle geçiştirilmiştir.¹⁷⁸ Bundan başka Demokrat Canik gazetesinde ise şu şekilde yazılmıştır. “*Samsun mitinginde konuşan eski reisi cumhur 1954 seçiminde şahsen seçilme şansını kaybetti ve artık mebus olarak ölmeyecek onu şimdiden tebşir ederim*”¹⁷⁹Akşam gazetesine ise İnönü'den Samsunda uzun bir nutuk söyledi şeklinde yansımıştır.¹⁸⁰İnönü'nün bu nutkundan başka gerek yerel gerek ulusal gazetelerde CHP'nin Bafra haricindeki ilçe miting haberlerine rastlanmamıştır. İnönü'den önce Samsun'da konuşan Başbakan Menderes'in konuşması gerek yerel gerek ulusal olmak üzere elimizdeki çoğu gazetede haber şeklinde yer almıştır. Akşam gazetesinde konuşma metninin tamamı yer almış olup o metni yazarak tekrara düşmemek için diğer gazetelerde haberin başlığından bahsetmek doğru olsa gerektir. Akşam gazetesine göre Menderesin Samsun nutku şu şekildedir.

“Menderes'in İnönü'nün nutuklarına cevabı, ben şanlı ordumuzun milletimizin aziz varlığı ve medarı iftihar olduğunu İnönü'den on kat daha ziyade eden vatan evladıyım. İnönü memleketi harbe sokmamakla övünüyor hâlbuki 1940 da Fransa düşmeden on gün evvel bizi harbe sokuyordu. Ve bu husustaki hazırlıklarda tamamlanmıştı. Başbakan Adnan Menderes dün cumhuriyet meydanında CHP genel başkanı İnönü'nün Kayseri ve Sivas nutuklarına cevap mahiyetini taşıyan bir konuşma yapmıştır. Menderes İnönü'nün sözlerini iftira ve tecavüz bühtanı olarak vasıflandırmış ve şunları söylemiştir. Şanlı ordumuz - Benim Erzurum nutkumda şanlı ve kahraman ordumuz hakkında söylediklerimin bir kısmını ele alıyor ve benim hakkımda ordumuza tecavüz etti, diyor. Ben, şanlı ordumuzun milletimizin en aziz varlığı ve medarı iftihar olduğunu kendisinden on kat daha ziyade takdir eden bir vatan evladıyım. Erzurum'da ordumuz hakkında söylediklerimin heyeti umumiye sinin mesuliyetini bugün ve bundan on sene, yirmi sene sonra yine aynıyle üzerime alırım. Ordumuz hakkındaki cümlelerimi teker teker ele alalım: Aynen diyorum ki, Memleketimiz bugün şanlı ve şerefli

¹⁷⁸ Bafra, 26 Nisan 1954 S. 202, s.1.

¹⁷⁹ Demokrat Canik, 27 Nisan 1951, S. 691, s.1.

¹⁸⁰ Akşam 26 Nisan, 1954, S. 17775, s.1-2.

ordusuna bütün imanıyla güvenmektedir: Bu mu tecaviüz? Yine diyorum ki, Ordumuzun kudreti 1950'ye nazaran bugün en az iki misli yüksektir. Bu yalan mı? Devam ediyorum: Onların devrinde Türk ordusunun zamanına göre bir iptidailiği vardı. Buda yalan mı? Beygirinin, katırının yuları yoktu, bir tümeni bir yerden başka bir yere nakletmek çok zor bir işti. Ordumuz, onun zamanında bu hale gelmişti. Herkesin malumu olan bu hakikati, edep ve terbiye ile bu derece üstü kapalı olarak anlatmak istemişim. Sözlerime devam ediyorum: En yüksek mevki işgal edenlerden başlayarak kendilerinde kademe kademe bir bozguncu ruhun yayılma neticesinde, bizzat Türk milleti kendi iradesi hakkında endişeler saplanmıştı. Biz sizi harbe sokmadık, harp çok korkunç bir şeydi, onu başaramazdık gibi devamlı sözlerle bozguncu bir ruh halini yaydılar, milleti harpten korkutmaya kalktılar. Benim işaret ettiğim, işte bu idi. İnönü, 1940 ta Türkiye'yi harbe sokuyordu Menderes, bundan sonra İnönü'nün milleti harbe sokmadığı hususunda ileri sürdüğü noktaya da temas etmiş ve şimdiye kadar sustuğum bu hakikate, kendisinin ısrarlı propagandaları üzerine işte bugün ortaya koyuyorum. Halk Partisinin zabıtlarını ortaya çıkarsın ve eğer imkân görüyorsa tekzip etsin. 1940'ta Fransa düşmeden beş on gün evvel bizi harbe sokuyordu. Bunun için de her türlü hazırlıklar tamamlanmış, nutuklar hazırlanmış, bazı mebuslar evvelden hazırlanmış olan bu nutukları söylemek üzere memleketin muhtelif vilayetlerine yola çıkarılmıştı. Bu meyanda bana da Eskişehir'e gitmek vazifesini vermişti. Türkiye harbe girecek ve o gün memleketin dört köşesinde evvelden hazırlanmış olan bu nutuklar söylenecekti. Tam bu sırada Fransa düştü, Türkiye de harbe girmekten bu suretle kurtuldu. Ondan sonra da eğer Türkiye yine harbe girmedi ise, harbin mantığı bu tarafa gelmediği için girmedi. Eğer gelse idi ve bu iki muharip taraftan birinin menfaatine uygun düşse idi, İsmet Paşa, bu memleketi harbe sokmaktan koruyabilecek adam değildi. Biz harbin yolunun dışında idik ve dışında kaldık. Hakikat işte budur. Fakat onlar, artık övünülecek bir şeyleri kalmadığı için, biz siz harbe sokmadık, diye övünmekte ve böylece bir bozguncu ruh haleti içinde bulunmakta idiler. Başbakan, bu sözlerinden sonra, Kore Harbine iştirak kararımızın isabetinden

bahsetmiş ve ordumuzun en üstün neticeler alabilecek bir kuvvet olduğu sabit oldu demiştir. Muhalefet liderinin diğer sözlerine cevap başbakan bundan sonra Halk Partisinin haksız iktisap edilen mallarının müsaderesi mevzuunda da bir kaç söz söylemiş, İnönü'nün nutuklarındaki bazı hususlara cevap vermeğe devam etmiş ve İnönü; biz 1920 den 1954'e kadar zorbalarla mücadele ettik, diyor. Asıl siyaset zorbası, memlekete bir ölüm sükûtu getirmiş, milletin reylerini çalıp kendisini haksız yere mebus ve Reisicumhur yaptırmış olan kendisidir. Atatürk'ün gölgesinde işbaşına geçtikten sonra bu memleketi bildiğiniz hale getirip bırakmıştır. Ona göre, etrafımızda cellâtlar varmış. Kendisinden soruyorum, eğer zerre kadar haysiyeti varsa bunların kim olduğunu söylesin. Yine ona göre Af Kanununu biz kendimiz için çıkarmışız. Hâlbuki bu kanunu çıkarırken tek niyetimiz, bir devri sabık yaratmamaktı. . Biz 1950'de ne cürüm işledik ki o kanunlardan istifade edecektik? Af kanunu çıkıncaya kadar olan devrede her türlü rezaleti yapanlar kendileri idi. 1920'den beri memleket davaları ile uğraşıyorum. Benim mesleğimden yetişen adamlar ölümden korkmaz diyor. Onu ölümlerle kim tehdit etmiştir? Ya kendi mesleğinden yetişmeyen Türkler, ölümden korkarlar mı? Yabancı sermayeler başbakan bu sözlerini müteakiben, yabancı sermaye mevzuuna da temas ederek izahlarda bulunmuş ve şöyle demiştir: Yine diyor ki bizim iktidar, gül gibi topraklarımıza Afrika kabilelerinin kovduğu yabancı sermayeyi getirmek istiyor. Yani bizi Mau Mau'lara benzetiyor. Biz Mau Mau muyuz? Oradaki yabancı sermaye bizdeki gibi değildir. Bundan sonra Menderes: İnönü'ye cevabını şöyle bitirmiştir: Nihayet onun iddiasına göre biz bu kanunları giderayak çıkarmışız. Acaba gideceğimizi nereden biliyor? Gece karanlıkta kalan çocukların korkularını gizlemek için şarkı söylemeleri gibi konuşuyor. Bizim iktidardan gidip gitmeyeceğimiz önümüzdeki seçimlerin neticesi, Türk milletinin takdirine kalmıştır. Onu, Türk milletinden başka kimse bilemez. Başvekil seyahatine devam ederek Havza'dan geçtiği sırada, Samsun'a gelmek üzere olan İnönü'yü karşılamaya çıkan Cumhuriyet Halk Partililerin ellerindeki bazı dövizlere gözü ilişmiş, bunların birinde: Demokrasiyi yok eden Menderes

seni istemiyoruz. İbaresini görünce otomobilden inmiş ve bir dama çıkararak: Reylerinizi kime verirseniz verin, yalnız Allah'ın size doğru yolu göstermesini temenni ederim. Memleket için hayır, Menderes'te ise Menderes, başkasında ise başkası kazansın, demiştir. Başbakan, bundan sonra yoluna devam etmiş, Merzifon'a gelmiş, buradan da uçakla İzmir'e gitmiştir. Menderes, dün gece saat yirmi bire doğru İzmir'e varmıştır. Bugün tertip edilecek büyük toplantıda önemli bir konuşma yapacaktır. Başbakan yarın Ankara'ya dönecek, oradan bilahare Çankırı ve Kastamonu'ya giderek halkla temaslarda bulunacaktır.”¹⁸¹

Menderes'in konuşmasına kısaca göz atacak olursak, İnönü'nün Sivas ve Kayseri nutuklarına cevap vermeğe çalışmıştır. Paşanın nutuklarında değindiği ve ülkeyi savaşa sokmadık sözlerine karşın Menderes Samsun nutkunda cevap vermiştir. İnönü'nün dediğinin aksine savaş kararının alındığından ülke savaşa girecekken Fransa'nın düşmesi sonucu geri adım atıldığından bahsetmiştir. Devamında ise savaş bizi içine alacak bir duruma gelmedi yoksa İnönü bizi savaştan koruyacak kabiliyette değildir demiştir. Atatürk'ün gölgesinde iş yaptığını sonraki süreçteki başarısızlıklarını dile getirmiştir. Daha çok İnönü'ye sataşma şeklinde geçen mitingde yapacakları icraatlara pek yer ayırmayan Menderes halkın sevinç gösterileri arasında Samsun'dan ayrılmıştır.

Akşam gazetesinden başka Menderes'in Samsun ziyareti gazeteler şu şekilde yansımıştır:

Ahali: Başvekil Menderes bugün yapılacak DP mitinginde konuşacak.¹⁸²

Demokrat Canik: Başbakan Sayın Adnan Menderes dün 30 bin Samsun'luya hitap etti.¹⁸³

Hakikat Demokrasidedir: Başvekilimiz Menderes Samsun'da.¹⁸⁴

Cumhuriyet: Menderes İnönü'nün sözlerine dün Samsun'da cevap verdi.¹⁸⁵

Hürriyet: Menderes Havza'da dama çıkararak konuştu.¹⁸⁶

¹⁸¹ Akşam, 25 Nisan 1954, S. 12774, s. 1-2.

¹⁸² Ahali, 24 Nisan 1954, S. 50, s. 1.

¹⁸³ Demokrat Canik, 25 Nisan 1954, S. 689, s. 1.

¹⁸⁴ Hakikat Demokrasidedir, 28 Nisan 1954, S. 20, s. 1.

¹⁸⁵ Cumhuriyet, 25 Nisan 1954, S. 10553, s. 1.

¹⁸⁶ Hürriyet, 25 Nisan 1955, S. 2165, s. 1.

Milliyet: Başvekil Samsun'da CHP başkanına cevap verdi.¹⁸⁷

Zafer: Menderes'in Samsun nutku.¹⁸⁸

Partilerin seçim çalışmaları Samsun'da bu şekilde cereyan etmiş ve nihayetinde seçim yapılmıştır. Seçimler 2 Mayıs Pazar günü olgunluk içinde gerçekleştirilmiş ve DP 1954 seçimlerinden güçlenerek çıkmıştır. Bu gücü meclisteki sandalye dağılımına şu şekilde yansımıştır. DP 503 vekil, CHP 31 vekil, CMP 5 vekil ve bağımsız 2 olmak üzere toplam 541 vekil şeklinde bir meclis dağılımı partiler arasında gerçekleşmiştir.¹⁸⁹ Samsun'da ise yurt genelinde olduğu gibi seçimlerin geçmiş ve il genelinde DP zafer kazanarak 12 vekilliği de kazanmıştır. Seçim neticesi akabinde şehirde fener alayı oluşturulup caddelerde gezdirilmiş parti merkezi bayram yerine dönmüş ve genç demokratlar ise Samsun büyük camiiinde bir mevlit okutarak seçim sevincine ortak olmuşlardır.¹⁹⁰1954 seçim çalışmaları ve seçim neticelenmiş Samsun tercihini yapmıştır.1954 Samsun seçim istatistikleri şu şekildedir.

A. Alınan oy sayısı

B. Oy Oranı

C. Milletvekili Sayısı

Tablo:9 1954 Samsun seçim istatistikleri

Kayıtlı Seçmen	223983
Oy Kullanan	202298
Katılım Oranı %	90.3
Geçeli Oy	-
Vekil Sayısı	12
CHP (A)	75329
CHP (B) %	37.5
CHP (C)	
DP (A)	121098
DP (B) %	60.3
DP (C)	12 ¹⁹¹

¹⁸⁷ Milliyet, 25 Nisan 1955, S. 492, s. 1.

¹⁸⁸ Zafer, 25 Nisan 1954, S. 1944, s. 1.

¹⁸⁹ Batmaz, *a.g.t.*, s. 189.

¹⁹⁰ Ahali, 5 Mayıs 1954, S. 46, s. 1.

¹⁹¹<https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>, Erş Trh.15.12.2019, saat 17.31

2.4. 1957 Seçimi

2.4.1. Genel Durum

1954 seçimleri geride kalmış DP ülkeyi ikinci kez yönetme gücüyle görevlendirilmiştir. 1954 seçimleri sonunda CHP seçimlerde kullanılan çoğunluk sisteminden zarar görmüş ve nispi seçim sistemini benimsediğini açıklamıştır. Bunun uygulanması için de DP'ye baskı yapmaya başlamıştır. DP ise nispi temsil sisteminin demokratik gibi gözüktüğünü aslında hayli zararlarının olduğundan bahsetmiş ve işine pek gelmeyen bu seçim sisteminin üstünü örtmüştür. Yine DP'nin 1954 seçimi esnasında bir ortak girişimde toplanmaya çalışan muhalefeti görmesi bu girişimlerin ilerde tekrar nüksetmemesi ve muhalefetin birleşip DP karşısında hatırı sayılır bir güç olmaması için seçim sisteminde yaptığı şu değişiklikle bunu engellemiştir. 1954 seçimlerinde herhangi bir bölgeden yahut bir partiden aday olan kişi başka bir seçim döneminde bağımsız aday yahut başka partiden aday olamaz şeklindeki 35. madde ile tek çatıda toplanmayı hedefleyen muhalefetin önünü tıkamış olmaktadır. Ülke genelinde fiyat artışı ve hoşnutsuzların başlaması ise erken seçim haberlerini gündeme getirdi. Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar açılış için gittikleri illerdeki konuşmalarında seçim sinyallerini verdiler. Önce parti idare kurulunda alınan seçim kararı ardından meclise taşındı ve yapılan tartışma ve konuşmalar neticesinde 1958 de yapılması planlanan seçimler 7 ay öne çekilerek 27 Ekim 1957 de yapılması kararlaştırıldı.¹⁹² Seçim kararının Resmi Gazetede yayınlanmasının ardından seçim çalışmalarına girişen partiler aday belirleme sürecinde yoğun mesai harcadıktan sonra miting programları oluşturmuş ve halkla temasa geçmiştir. 1954 yılına nazaran daha heyecanlı ve beklentisi büyük olan taraf CHP kesimiydi. Çünkü 1954 yılından buyana gidişat değişmiş ekonomik bunalımlar yaşanmış Menderes'in parti içindeki bölünmeler neticesinde bozulan parti düzeni ve asabiyeti keyfi uygulamalara sebebiyet vermiştir. Kırşehir'in ilçe yapılması seçim öncesi parti birleşmelerine karşın değiştirilen seçim yasası, basına, yürüyüş ve gösterilere karşı alınan kanunsal tedbirler bunun açıkça göstergesiydi. CHP hükümetin aksine daha çok miting yapmış ve miting programını da dolayısıyla daha erken başlatmıştır. CHP seçim sürecinde miting ve broşürlerde hukuk devleti, basın ve kişisel özgürlük, adam kayırmaca, kredi, işçi hakları, tarım, nispi seçim sistemi, ispat hakkı, gibi söylemleri

¹⁹² Batmaz, *a.g.t.*, s.226.

kullanmış ve gündeme taşımıştır.¹⁹³ CHP bu şekilde bir seçim süreci yürütürken DP ise gerek partideki huzursuzluklar gerekse son yıllardaki sıkıntılardan dolayı 1957 seçimlerine pek iştahla girmemiştir. CHP'ye nazaran daha az miting yapmış ve seçim çalışmalarına neredeyse İnönü'den bir ay geç başlamıştır. Broşürlerde ve mitinglerde ise genel çerçeve olarak başa geldikten itibaren yapılanlardan bahsedilip rey isterken nispi temsil sisteminden ise zararlı bir şekilde bahsetmiştir. Bu çalışmalar neticesinde süren seçim çalışmaları neticelenmiş ve 27 Ekim 1957 Pazar günü ülke genelinde seçim yapılmış ve DP üçüncü kez tek başına iktidar olmuştur. Ancak dikkat çeken ise seçime katılım oranı olmuştur. %76'lık bir katılımı 1954 seçimlerine nazaran 12 derecelik bir katılım oranında düşüklük yaşanmıştır. Vekil dağılımı şu şekilde olmuştur. DP 424 sandalye, CHP 178 sandalye, CMP 4 sandalye ve HP ise 4 sandalye olarak meclisteki yerlerini almışlardır.¹⁹⁴

2.4.2. 1957 Seçimleri ve Samsun

Daha seçim kararı alınmadan çıkan söylentiler neticesinde il teşkilatları ufaktan seçim çalışmalarına başlamış bulunmaktaydı. Samsun'da da durum aynı şekilde cereyan etmekteydi. Bu şekilde başlayan 1957 seçim süreci Samsun'da seçimlerin söylentilerin haklı çıkması ve erkene alınması neticesinde daha hız kazandı ve seçmen kütükleri oluşturuldu. Parti teşkilatları yaptıkları toplantıları sıklaştırdı ve her gün yapar oldu. Partilerin giriştiği bir dizi seçim çalışmalarının başında adaylık belirleme ve akabinde yapılan yoklama oldu. Bu süreci Samsun'da yapılacak mitinglerin tertibi ve programları aldı. Ülke çapındaki genel durum aynı şekilde Samsun'da da nüksetti ve seçime hızlı ve heyecanlı giren CHP oldu. Gerek yerel gerek ulusal gazetelerde yapılan incelemelerde CHP'nin Samsun ilçe ve beldelerinde miting yaptığı haberine rastlanmamıştır. Samsun genelindeki büyük mitingini ise CHP İnönü'nün katılımı ile 14 Ekim de Cumhuriyet Meydanında yapmış ve yapılan miting yerel basına şu şekilde yansımıştır. Haber gazetesi İnönü'nün mitingini şu şekilde haber yapmıştır. "*İnönü dün çok mülayim konuştu. İnönü'nün konuşması her sınıf vatandaşa üzerinde iyi tesir bıraktı genel başkan iktisadi vaziyetten rejim meselesinden serbest seçimlerden bahsetti.*"¹⁹⁵ CHP'nin Samsun'daki yayın organı olan Samsun gazetesi ise İnönü'nün şehre gelişini manşet haber yapmış ve şunları

¹⁹³ Duman, a.g.e.,(Beyaz Devrimden 28 Şubata Canik-Samsun'da Seçimler ve Siyaset(1950-200)), s. 92-93.

¹⁹⁴ Küçük, a.g.t., s. 169.

¹⁹⁵ Haber, 15 Ekim 1957, S. 6, s. 1.

söylemiştir. *“İsmet İnönü şehrimize geldi. Genel başkanı Giresun’dan itibaren on binlerce vatandaşı yollarda karşıladı. Kurbanlar kesilmiştir. Gece 21.00’de şehrimize gelmesiyle sokaklara sığılmaz olmuştur.”* Sözleri ile İnönü’nün gelişini duyuran Samsun gazetesi ertesi günkü haberinde ise İnönü’nün Samsun mitingini şu başlıkla duyurmuştur. *“İsmet İnönü dün Cumhuriyet Meydanında çok mülayim konuştu. Dün Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı İnönü cumhuriyet alanında açık hava toplantısının da bir konuşma yapmıştır. İnönü’den evvel konuşan CHP Samsun adayı Cumhuriyet gazetesi muhabirlerinden Şahap Balcıoğlu çok heyecanlı bir konuşma yapmış ve iktidarı şiddetle tenkit etmiştir. Saat 12.30 da açık bir jip içerisinde gelen İnönü Meydanı dolduran on binden fazla vatandaşa hitap etmiş ve alkış tufanı içinde sözlerini bitirmiştir.”*¹⁹⁶Yine Samsun’un yerel gazetelerinden olan Yeni Selamet gazetesine İnönü’nün Samsun mitingi şu şekliyle yansımıştır. *Bu miting hakikaten efendice olmuş bir taarruz olmamış ve yapılan mitinglerin en sakini budur.*¹⁹⁷Bu üç gazete hariç hiçbir yerel gazete İnönü’nün Samsun mitinginden bahsetmemiş ve ağırlık olarak diğer gazeteler DP miting ve haberlerine yer vermiştir. Yerel gazeteler İnönü’nün konuşmasının geneline yer vermeyip sadece konu başlıklarından bahsetmesinden ötürü İnönü’nün konuşmasını ulusal gazetelerden yazmanın uygun olacağını düşünmekteyiz. İnönü’nün Samsun mitingi ulusal basına ise şu şekilde yansımıştır. *Akşam gazetesi: 2 liderde mutedil konuştu. Samsun’da İnönü kanuna riayet etmek lazım dedi.*¹⁹⁸

Cumhuriyet gazetesi ise İnönü’nün Samsun ziyareti ve mitingini şu şekilde aktarmıştır.

“İnönü Menderes’e Samsun’da cevap verdi. Cumhuriyet Gazetesi Muhabiri Feyyaz Tokar İsmet İnönü’nün Samsun mitingiyle ilgili gazeteye bildirdiği haber “Bu sabah saat 09.00’da kalkan İnönü hafif bir kahvaltıyı müteakip saat 11.00’de başlayan Halk Partisi mitingine iştirak ederek siyasi konuşmalarından dördüncüsünü yaptı ve Adnan Menderes’in dün Trabzon’da verdiği nutku cevaplandırdı. Halk Partisi mitingi saat 11.00’de başlamıştı. İlk konuşmayı Halk Partisi’nin Samsun adaylarından Şahap Balcıoğlu yaptı ve Demokrat Parti iktidarının dini

¹⁹⁶ Samsun, 14 Ekim 1957, S. 2571.

¹⁹⁷ Yeni Selamet, 15 Ekim 1957, S. 1487.

¹⁹⁸ Akşam, 15 Ekim 1957, S. 14915.

politikaya alet ettiğine dair çeşitli misaller verip mahalli mertleere temas eden heyecanlı bir hitabede bulundu. Bu sırada miting meydanı dolmuş bulunuyordu. İnönü'nün meydana gelişi büyük bir tezahürata yol açtı ve alkışlar arasında kürsüye çıkan Halk Partisi Genel Başkanı: Aziz ve sevgili hemşerilerim. Sizi sevgi ve saygı ile selamlarım. Dedikten sonra şöyle devam etti: Bu seçimle tek dereceli seçimlerin dördüncüsünü yapacağız. Bu seçimde seçmen vatandaş mesuliyetini tartacak bir olgunluğa gelmiştir. Artık anlaşılmıştır ki, seçimle iktidarı kaybetmiş bir partinin işbaşında kalmasına imkân yoktur. Memleket sıkıntıya girerken selamet tedbirleri alınmazsa bundan C.H.P'li, C.M.P'li, Hürriyet Partili, D.P'li ve partisiz vatandaşlar aynı derecede zarar görecektir. Bugün ciddi olarak bir iktisadi buhran vardır. Buna geçim derdi veya hayat pahalılığı denilebilir. Bu sıkıntılardan birden deniz fırtınasından, sel felaketinden gelmemiştir. Yanlış tedbirlerden doğmuştur. Son bir iki senenim gayri müsait havaları hariç bu yedi sene zarfında tam bir bolluk devresi yaşadık. Biz konuşurken rakam vermediğimizden, rakamdan çekindiğimizden bahsederler. Son bir sene devaminca Türkiye'de 800 milyon dolara yakın para girmiştir. Bu kadar para giren memlekette bolluk olması lazımdır. Vaziyet aksidir. Dışarıdan elde edilen imkânlar bir heyetin, bir şahsın malikisi değildir. Bunda bütün vatandaşların hissesi vardır. Onun için her vatandaşın hesap sormak hakkıdır. Bu iktisadi buhran adım adım geldi. Evvela iktisadi buhrandan bahsetmek sert mukabele gördü ve nihayet kanuni tedbirlere bağlandı. Şimdi iktisadi kalkınmanın geçici sıkıntıları içindeyiz denilmektedir. Bu da evvelkiler gibi bir cevap değildir. Hesaplı bir iktisadi yola girmek lazımdır. İktidara gelirse ilk yapacağımız şey iktisaden memleketin vaziyetini bir hesaba bağlamak, bunun hesabını memlekete, millete ilan etmektir ve başlanılan işleri bitirmektir. Hiçbir akıllı idare başlanılan işi yarım bırakmaz. Cemiyetimizdeki orta halli aileler gitgide sönmektedir. Kısa bir müddet sonra çok zengin olmak üzere iki zümre teşekkül edecektir. Hayat pahalılığı Milli Koruma ile narh koymakla halledilemez. İki üç gün içinde hallolduğu zannedilir. Bizim iktidarın iktisadi politikasının gayesi köylüyü kalkındırmak değildir. Köylü sefaletle doğru gitmektedir.

“Bundan sonra seçimlerin neden öne alındığını evvel ki nutuklarında olduğu gibi izah eden Halk Partisi Genel Başkanı şöyle devam etti: Demokrat Parti idarecileri bu iş için uzun boylu münakaşa etmişler ve bu seneyi daha hayırlı bulmuşlardır. Zira gelecek senenin şartlarının daha ağır olacağını kabul etmişlerdir. İnönü daha sonra imar hareketlerine temasla dedi ki: İmar iyidir, iktidarların vazifesidir ve zevklidir. Fakat imkân ister, para ister. Bu yol 60 santim eksik olmalıdır diye bu gece rüyada görün ve ertesi gün tatbik edin! Bu böyle olunca Samsun’da ki işçi kuru fasulyeyi 5 liraya yer. İktisadi sıkıntıları vatandaşa açıkça söylemek lazımdır. Hoşa gider, gitmez. Bilâhare İnönü mevzuu ilaç sıkıntısına intikal ettirdi ve dedi ki: İlaça 1950’dekinden daha fazla döviz verildiğini söylüyorlar ve sıhate verilen ehemmiyetin derecesini göstermek istiyorlar. Tıp her gün ilerlemekte, yeni ilaçlar, yeni sıhhi tedbirler ortaya çıkmaktadır. Bunların masraflarını pek tabii karşılamak mecburiyetindeyiz. Esas mesele şimdi bir doktor, bir hastaya ilaç yazınca bu ilaç bulunuyor mu? Hastalık akıl istemez.. İlaç ister İsmet İnönü müteakiben rejim meselelerini geçti ve Başvekilin Trabzon’da dün şahsını hedef tutan nutkuna cevap vererek şöyle devam etti. Rejim davası sırası ile işbaşına gelmiş iktidarın murakabesi meselesidir. Büyük Millet Meclisi’nden vatandaşa kadar bu murakabeye herkes hak sahibi olmalıdır. Rejim meselesi müstakil idare meselesidir. Devletin en büyük adamının vatandaşa birlikte hâkim karşısına geçip kanuna riayet ve itaat etmesidir. Rejimin esas unsurları bunlardır. Serbest seçim, basında, mecliste murakabe, müstakil hâkim. Bu olmazsa, bu eksikliği hayatımızın her köşesinde hissederiz. Serbest seçim son kanunlarla kuşa dönmüştür. Türlü kanunlar murakabeyi imkânsız hale, vatandaşı eşitsiz duruma getirmiştir. Bu mevzuda misal vereceğini söyleyen İnönü devamla dedi ki: Seçim kanununa göre partiler siyasi mitinglerini kura ile tespit edilen zamanlarda yaparlar. Nitekim dün Trabzon’da da kura çekilip partilerin saatleri tespit edilmiştir. Bu arada Başvekil Hürriyet Partisi’nin saatini istemiş ve kendisine yarım saatlik bir mühlet verilmiştir. Yarım saatin hitamında Hürriyet Partisinin hatipleri konuşmalarına başlamışlar, Başvekilde meydanı bırakarak ayrılmıştır. Buraya kadar olan kısmı

güzel. Fakat sonra belediyeye gidip seçim nutku söylüyor. Hani seçim kanununa göre kura çekilecek ve çıkan zamanda konuşulacaktı? Başbakan Trabzon'da Seçim Kanunu'na aykırı konuşuyor. Bunu gazete yazamıyor. İşte rejim davası buradadır. Aynı konuşması gece radyoda yayınlanıyor. Hâlbuki Seçim Kanununa göre siyasi partilerin radyoda konuşması kaldırılmıştı. Başbakan tarafından bu kanunların açıktan dışına çıkabilmesi bir hukuk devleti meselesi, bir rejim davasıdır. Hür basın bununla meşgul olabilmelidir. Bizde iktidarın isnadına radyoda cevap verebilmeliyiz. Cevabı men edilen isnatlar ancak söyleneni mahcup eder. Bununla adam kazanamaz. Adam bununla aşınır. İnönü bundan sonra, iktidara gelirse ilk işimiz siyasi mahkûmları tahliye etmek olacaktır dedi ve adli teminat meselesine işaret ederek şöyle devam etti: Keskin ağır ceza mahkemesi bir karar verdi ve lağvedildi. Bir mahkeme verdiği karar için böyle bir muameleye tabi tutulmamalıdır. Biraz evvelde işaret ettiğim gibi biz seçimi kazanırsak ilk yapacağımız iş siyasi mahkûmları, Cumhuriyetçi Millet Partisi başkanını tahliye olacaktır. Hükümet Kırşehir meselesi gibi Bölükbaşı meselesini de halledememiştir. Vatandaşların birbirinden farklı şeyler söylemeleri fitne değildir. Adnan Menderes'in dünkü demecine bu şekilde cevaplar veren İnönü bundan sonra Seçim Kanunu ile ilgili hususlara geçti. Seçim Kanunu'nun adam akıllı daraltılması dolayısıyla partiler arasındaki işbirliğinin fiili safhaya dökülemediğine işaret etti ve vatandaşların seçimden evvelki son üç gün zarfında bilhassa dikkatli olmalarına temasla şöyle dedi: Seçim Kanunu'nun son üç günlük propaganda yasağı, fırsat bulan partizanların para dağıtmalarına yol açmaktadır. Partilerin seçimlerde sarf edecekleri paranın kontrol altına alınması lazımdır. Tekrar ediyorum, basın ve siyasi suçlular tasfiye edilecektir. Basın hürriyeti ciddi olarak konulacaktır. Kapalı basın açılınca biriktirdiklerini söyler. O devri geçirmek için kendine güvenen insan lazımdır. İktidarı alırsak 6-7 ay zarfında yeni basın kanunu, müstakil mahkemeye ve çiftçi borçları halledilecektir. Halk Partisi Genel Başkanı, sendikaların kapatılmaları hadiselerine de temas ederek, işçilerden sakınmamak lazımdır. Bunlar medeni teşekküllerdir dedi ve dinin

politikaya alet edilmesi mevzuuna da girerek şöyle devam etti: Başvekil ve Dâhiliye Vekili ile yaptığım bir konuşma sırasında dinin siyasete alet edilmeyeceğini söylemişlerdi. Sizde dini hissiyatın siyasete alet edilmesine müsaade etmeyin. Türkler kendi iç meselelerini kendi tedbirleri ile halletmeye alıştırlar. Bunu reyleri ile bir daha göstereceklerdir. Sağ olun, var olun aziz Samsunlular. Allahaismarladık. Allah hepinizi muvaffak etsin. İnönü bugün Samsun konuşmasını (Allah muvaffak etsin) cümlesi ile bitirdi. Karadeniz seyahatinin başlangıcından itibaren İnönü'ye "Allah'ın adını "sık sık tekrarlaması şiddetle rica edildi. Fakat o her defasında "Konuşmalarımın sonunu Allahaismarladık la bitiriyorum ya "diyerek ilave etti. "Üstümü ararsanız bir sürü muska falan bulursunuz. Annem ve karım yola çıkarken doldururlar. Fakat 30 senedir dini politikaya karıştırmadım, karıştırmayacağım. D.P'nin dini politikanın tam içine soktuğuna dair Samsun'da Paşa'ya çeşitli hadiseler anlatıldı ve C.H.P'nin dinsizler partisi olduğuna dair çıkarılan çeşitli rivayetler intikal ettirildi. Anlaşılan İnönü partisinin dinsiz olmadığını çok sıkı tuttuğu prensibine rağmen "Allah muvafık etsin" cümlesi ile izah lüzumunu hissetti. Konuşmasını müteakip İnönü meydan mitingine geldiği açık jip ile halkın tezahüratı arasında misafir bulunduğu eve döndü ve yemeğe müteakip partililerin arzusu üzerine hüviyet varakalarını imzalayan İnönü kısa bir istirahata müteakip Samsun'dan uçakla Ankara'ya döndü."199

İsmet Paşa'nın Cumhuriyet Gazetesi'ne yansıyan konuşmasını kısaca değerlendirecek olursak, ekonomik sorunlardan başlamış ve hükümeti ağır şekilde iş bilmezlik ile itham etmiştir. Ardından ilaç sektörüne değinen İnönü daha fazla yatırım yapılması gerektiğini, dışarıya verilen ilaç parasındaki artışın tıp alanında yaşanan gelişmelere eş değer olduğunu ve bunların mitingde konuşulmasının yanlışlığını vurgulamıştır. Akabinde Trabzon'daki konuşma esnasında yaşanan gerginliğe örnekle basına yapılan baskıyı gözler önüne sermiş ve baskıcı kanunlardan dert yanmıştır. Başa geldiğinde ilk yapacağı şeyin siyasi suçluları salacağı olduğunu söyleyen İnönü DP'yi dini siyasete alet etmekle itham ederek sözlerine son vermiştir.

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 15 Ekim 1957, S. 11932.

Hürriyet Gazetesi ise İnönü'nün Samsun mitinginden şu şekilde bahsetmiştir. *Darlık içinde iken İstanbul ve Ankara'nın imarına 100 milyon sarf edilmez.*²⁰⁰ CHP'nin yayın organı olan Ulus Gazetesi'ne Samsun mitingi diğer gazetelere nazaran daha etkili yansımış ve şu şekilde haber yapılmıştır.

“CHP Genel Başkanı İnönü dün 20 bin Samsunluya hitap etti. Köylü haksız bir sefaletle doğru gitmektedir. Bugünkü iktisadi durumdan hesap sormağa hakkımız vardır. Pahalılık süratle artmaktadır, darlık varken hiçbir memleket imar işlerine geçmez rüya ile yollar indirilip, yükseltilmez. Samsun, (Özel surette giden Mücahit Beser bildiriyor) C.H.P. Genel Başkanı İsmet İnönü, bugün Samsun'da yapmış olduğu beşinci konuşma ile Karadeniz turunu tamamlamıştır. İnönü 20.000 kişiyi bulan bir topluluk önünde yaptığı bir konuşmada, şunları söylemiştir: Dışarıdan 800 milyon dolara yakın iktisadi yardım gördük. Buna rağmen bugün paramız çok düşük derecededir. Niçin paramızın değeri gittikçe düşmektedir? Bu inme, bu kıymetten düşme. Ele geçen imkânın israf edilmesinden meydana gelmiştir. Her vatandaşın bunun hesabını sormağa hakkı vardır. Çünkü bu yardımlar bir şahsa yahut iktidara, değil bütün memlekete yapılmıştır, Her vatandaş ayrı ayrı hesap sormağa haldir. Birdenbire değil, adım adım, derece derece gelen bugünkü iktisadi buhrandan bahsetmek, bir kusur haline getirilmiştir. Para değerinin düştüğünden bahsedenler, resmi ithamlara maruz bırakılmıştır. Hatta haklarında kanuni takibat bile yapılmıştır. Bütün bu tedbirler, kar etmemiştir. Böyle tedbirlerin, susturma tedbirlerinin esasen bir faydası yoktur, olamaz. Şimdi de, ne yapacağımızı kararlaştırıp söyleyemiyoruz, ona feryat etmekteyim. Mesele basittir. Memleketi içinde bulunduğu şartlardan alınarak hazırlanacak bir planla idarenin el değiştirmesi icap eder. Bunu her fırsatta söylüyoruz, bir türlü anlatamıyoruz Bu gece bir ilham gelecek, bu hafta bu yola gidecekler. Öbür hafta, öteki yola gidecekler. Böyle hesap kalkınma olmaz. Bir defa, memleketin iktisadi vaziyetini, olduğu gibi bir hesaba bağlayıp, millete ilan etmek elzemdir. Hesaplı iktisadi yola gitmek, bizim ilk işlerimizdendir. Arzumuz, başlanan işleri muhakkak tamamlamaktır.

²⁰⁰ Hürriyet, 15 Ekim 1957, S. 3397.

Yarım kalan işler tamamlanacaktır. Kalkınmadan maksat. Büyük çoğunluğun, adalet içinde kalkınmasıdır. Kalkınmada da, mahrumiyette de, hatta yoklukta da müsavat şarttır. Yoksa bir sıkıntıyı sadece az kazançlılara orta kazançlılara, işçiye ve köylüye yüklemek yanlıştır. Orta halli aileler gittikçe sönmektedir. Bundan memlekete fayda gelmez, zarar gelir, çok zarar gelir. Hayat pahalılığı davası, iki üç günlük milli korunma kanunları ile narhlarla halledilemez. Köylü, gittikçe haksız bir sefaletle doğru ilerlemektedir. Bu işleri biraz daha ciddi olarak ele almak gerekir. Aranızdakilerin çoğu bilir. Sekiz sene devam eden Birinci Cihan Harbinden çıktuktan sonra İstiklâl Harbini geçirdik. 16 senede bütün dünyanın itibar ettiği bir devlet olarak meydana çıktık. Dışarıdan yardım almadık. Az yapmışız fakat uz yapmışız. Az zamanda çok iş yapmak iyidir. Fakat hesaplı yapmak lazımdır, şarttır. Sadece, alınan tedbirler yanlıştır. Bu sene erken seçim yapılmasının sebebi de, iktidarın gelecek sene daha fazla darlık olacağını bilmesinden ileri gelmekte ve kazanabilmek için her türlü tedbir alınmıştır. 6-7 ay içinde basın hürriyeti sağlanabilir, müstakil mahkemeler konulabilir, çiftçi borçları tasfiye edilebilir, işçilerin vaziyeti ıslah edilebilir. İşçi teşkilâtlarından sakınılmamalıdır. Bunlar lüzumlu teşekküllerdir. Basın hürriyetinin ciddi olarak konulması şarttır. Ancak, bunu bu günkü iktidar yapamaz. İktidar için bu, gün geçtikçe daha zor olacaktır. Çünkü kapalı basın açılınca bütün biriktirdiklerini söyler. O devri atlatmak için de kendine güvenen babayiğit insan ister. Demek ki, bütün mesuliyet, seçmene düşmektedir. Çalışmalarımızı, türlü propagandalarla zehirlemek istiyorlar. Bunlar hakikate uymamaktadır. Başvekil ve Dâhiliye Vekili, hususi bir konuşmamızda bana dinin siyasete alet edilmeyeceğini söylemişlerdi. Sizler de dinin siyasete alet edilmesine müsaade etmeyiniz. Türkler, kendi iç meselelerini kendileri halledebilirler. Bunu bütün dünyaya reyleri ile gösterecekler, ispat edeceklerdir. Allahısmarladık Samsunlular.”²⁰¹

Ulus Gazetesi'ne yansıyan konuşmada İnönü orta halli ailelerin yok olmaya yüz tuttuğundan zenginin çok zengin, fakirin çok fakir bir durumda olduğundan bahsetmiştir. Sözlerine devamla bunun çok tehlikeli olduğundan orta sınıfın

²⁰¹ Ulus, 15 Ekim 1957, S.12435.

kaybolmasının sebebinin ekonominin kötü gitmesine bağlamıştır. Dışarıdan alınan yardımlara sözü getiren İnönü dünya savaşı verdik onca yokluk ve zorluğa karşın yeni bir devlet kurduk belki az yaptık ama uz yaptık dışarıdan yardım almadan birçok şeyi başardık demiş ve sözlerini noktalamıştır.

Yeni Sabah Gazetesi ise İnönü'nün Samsun mitinginden şu şekilde bahsetmiştir. *İnönü Karadeniz turunu bitirdi. Muhalefet lideri sıkıntılar yanlış sakat tedbirlerden doğdu dedi.* Yeni sabah gazetesi ile İnönü'nün Samsun miting programını bitirmiş olmaktadır. İnönü 1957 Samsun konuşmasında genel olarak ülkedeki ekonomik sıkıntıların yapılan gereksiz harcama ve alınan yanlış tedbirlerden doğduğuna değinmiş hükümetin bolluk yıllarında gerekli hamleleri yapmadığından ve enflasyonun bugün bu yüzden bu halde olduğundan ve paranın değerinin düştüğünü belirtmiştir. Seçim sistemine değinen İnönü nispi sistemi savunmuş ve köylünün ekonomik sıkıntılarında bahsederek hükümeti bu konular üzerinden eleştirmiştir.

DP'nin Samsun seçim çalışmaları ise yerel basına şu şekilde yansımıştır.

“Bafra gazetesi başvekil Adnan Menderes Bafra ve Samsun'da büyük tezahüratla karşılandı. Sayın Başvekilimizin konuşacağı cumhuriyet alanını halk tamamen doldurmuş bulunmaktaydı. Havanın kararmış olmasına rağmen, kadın, erkek, yaşlı genç her tabakadan halk sabırsızlanıyor ve bir an önce Başvekilimizin konuşmasını bekliyordu. Havai fişekler ve davul zurna sesleri arasında misafirlerimiz muvasalat ettiler. Doğruca Şafak Oteline gidildi. Menderes balkona çıktığı zaman: Yaşa Varol! Sesleri ile zaman zaman dakikalarca alkışlandı. Halkta heyecan son haddine varmıştı. Ancak Samsun'dan Bafra'ya gelinceye kadar, muhtelif yerlerde mola vermek mecburiyeti ve konuşmalar Başvekilimizi oldukça yormuş olacakki halktan beş dakika müddet istedi müddet sona eripte balkona çıktığı zaman, alkışlar arasında Teyfik İleri ilk olarak 1950 senesinin yine böyle bir akşam vaktiydi, Celal Bayar'la Sinop'tan Bafra'ya gelmiş ve yine sizlerle böyle karşı karşıya kalmıştık. Seçimler yapılmadığı halde, daha o zaman Sayın Bayar seçimleri bizim kazandığımızı müjdelemişti. Zira o, bu ilhamı sizden, bugünkü gibi o günkü kalabalıktan almıştı, diye söze başlayan Maarif Vekili, daha sonra Demokrat Parti'nin yaptığı sayısız işlerden, limanlardan, fabrikalardan, barajlardan bahsetti. C.H.P. devrinde bu işlerin hep yüzüstü bırakıldığını söyledi. Konuşması arasında Başbakanın milletini düşündüğünü ve onun için her türlü çareye başvurduğunu da sık sık tebarüz ettiren Teyfik İleri: (Reylerinizi kullanırken, Türk Milletine en hayırlı bir şekilde kullanın!)

diye sözünü bitirdikten sonra, Adnan Menderes mikrofonu geldi ve aşağıda özetini koyduğumuz konuşmasını yaptı: *Bafralılar, kıymetli ve aziz arkadaşlarım. Kaç defa sevgili memleketinize gelmeğe niyet ettim. Her defasında bir mani çıktı, beni bu şereften mahrum etti. Bu yüzden kendimi sizlere karşı mahcup hissediyordum. Ancak, bana bu gün burada şahsıma karşı göstermiş olduğunuz yakın alâka ile beni affetmenin vermiş olduğu sevinci içindeyim ve teessürümü yenmiş vaziyetteyim. Aziz Bafralılar, bu güne kadar yaptığım tahkikat neticesinde Bafra tütününün lâıyk olduğu kıymete satılmadığını müşahede ettim. Bafra çiftçisinin tütününü değeri fiyatına satamaması beni oldukça üzdü. Bunu telâfi etmek için önümüzdeki kampanyalar da tütününüzü, sizin iâşe kazancınızı temin edecek bir seviyeye çıkartacağımıza söz veriyorum. Sizlere bir müjdem daha var. Muhalefetin büyük meseleler diye ortaya attığı şeylerden biride, köylünün Ziraat Bankasına olan borcudur. Bu borçları yarın sabah halledeceğim. Yeni kredilerinizi beklemeden alacaksınız. Bütün Karadeniz çocukları, sizler gibi bizlere karşı göstermiş oldukları yakın itimat ve sevgiyi muhalifler burada olsalar da, görseler. Onlar da bu düşündüklerinden vazgeçerlerdi. Altınları ne yaptınız diye soruyorlar. Biz iktidar devir aldığımız zaman 10 ton kadar altın bırakmışlardı. Biz sade bunun 8 tonunu geçenlerde açtığımız Gazi Fişek ve Silah fabrikası için tediye karşılığı olarak ayırdık. Geri kalan bir sürü iş için sarf edilen parayı siz düşünün. Bizim şu son 8 senede yaptığımız işler, onların bir asırda yapacakları işlerle başa baş gider. Yaptıklarımız saymakla okumakla bitmez. Milyonluk işler, bizim için günlük işler arasına girdi. Allah bana 4-5 sene sonra tekrar sizlerle karşı karşıya getirmek kismetimi verir de o gün sizlere nasıl bir yükseliş kayıt ettiğimizi teker teker açıklarım. D.P. hepinize refah bir hayat vaat ediyor. Siz bizimle oldukça bizim yapmayacağımız iş yoktur. Bu gün Samsun'da 40-50 bin kişiye hitap ettim. Yarın gazeteler bu muazzam kalabalıktan bahsetmeyerek en çok 5 bin kişi konuşmayı dinledi, diyecekler. Aziz Bafralılar, hepinizi sevgi ile kucaklarım. Allah yakında yine hepimizi karşı karşıya getirsin.*"²⁰²

Menderes'in Bafra'da yaptığı konuşmanın genelindeki bahis tütün fiyatlarının düşük oluşu ve çiftçinin Ziraat Bankasından alamadığı krediye kolaylık sağlanmasıydı. Bunun yanında muhalefete ise dönemlerinde az iş yaptılar şimdi bizim yaptıklarımızı kıskanıyorlar şeklinde sözlerle cevap vermiştir. Demokrat Canik Gazetesi ise DP'nin

²⁰² Bafra, 17 Ekim 1957, S. 422.

Çarşamba mitinginden şu şekilde bahsetmiştir. *DP Çarşamba mitingi çok alakalı oldu. Hatiplerin konuşması tezahüratla sıklıkla kesildi.*²⁰³Bu iki gazete hariç yerel ve ulusal gazetelerde DP'nin herhangi bir ilçe veya belde seçim haberi bulunmamaktadır. DP'nin Samsun mitingi ise yerel basına şu şekilde yansımıştır.

“Bafra gazetesi. Başvekil Adnan Menderes Bafra ve Samsun'da büyük tezahüratla karşılandı. Trabzon sahil yolu ile Samsun ve Bafra'ya gelen Sayın Başvekilimiz Adnan Menderes'i civar kasaba ve köylerden gelen binlerce halk tarafından coşkun tezahüratla karşılanmıştır. Yanında vekillerden; Şemi Ergin, Hasan Polatkan, Teyfik İleri, Sıtkı Yırcalı ve Cemil Bengü olduğu halde parkın arkasındaki meydanı dolduran partili vatandaşların omzunda kürsüye gelen Başvekil, halka yaşa, Varol sesleri arasında sevgi ve sempati ile alanı dolduranlara mukabele etmiştir ilk önce mikrofondaki söz alan Teyfik İleri: iktidara geldikleri günden beri yapılan icraatı 1950'den evvelki zamanla kıyas etmiş ve rakamlara dayanarak her sahadaki yükselmeyi belirtmiştir. Sözlerine devamla: 1949'da okul adedi 12511 iken bugün 19762, öğrenci adedi 1460458 iken bugün 2131148'dir. Her okul sayısında büyük bir rakam artışı vardır. Eskiden köy okullarına zorla gönderilen çocuklar bugün isteyerek ortaokullara gitmektedir. Size bir müjde vereyim. Başvekilimiz bize söz verdiler. İstanbul - Hopa sahil yolu tamamen yapılacak aradaki uzun mesafe kısılacaktır. Bugün burada et ve balık kombinasyonunun 10 milyon liraya mal olacak temeli, Başvekilimizin uğurlu elleriyle atılıyor. Senede binlerce hayvanın kesim ve satım işi buradan sağlanacaktır. Menderes bu seçimde Türk milletinin huzuruna bir elinde mala diğer elinde makas ile çıkıyor. Malasıyla yeni tesislerin temelini atıyor, makasıyla da 7 yıl zarfında yapılan eserleri açılışında kurdelelerini kesiyor demiştir. Müteakiben mikrofonta gelen Sıtkı Yırcalı da, eskiye nazara dışarıdan gelen ve yurt içinde istihsal edilen ihtiyaç maddelerinin ne kadar yüksek olduğunu rakamlarla belirtmiştir. Yırcalı'dan sonra: Hasan Polatkan'ın konuşmasını müteakip mikrofondaki kalabalık kitleye hitap eden başvekil, aşağıdaki konuşmayı yapmıştır. Sevgili ve aziz Samsunlular: Ben ilk defa Samsun'a geldiğim zaman Samsunluların D. P. ye olan sevgi ve

²⁰³ Demokrat Canik, 11 Ekim 1957, S. 1707.

sempatisini gördüm. O zaman anladım ki Samsun D. DP'nin kalesidir. Ondan sonra müteaddit defalar yine geldim. Hiçbir zaman bize olan itimadınızı esirgemediniz. Ben kendimi sizin ailenizden bir fert olarak hissediyorum. Tütün mahsulünüze lazım kıymeti vereceğiz. Samsun yakın bir zamanda büyük bir ticaret şehri olacaktır. Dolaştığım bu cennet sahil, dünyanın en büyük turistik yeri olmaya layıktır. İnönü diyor ki: CHP'si DP iktidarını düşürmeğe karar verdi. Ben Karadeniz'in mert evlatlarının gözünde böyle bir karar göremedim. Seçim masraflarını çok yapıyorsunuz diyorlar, bizim masraflarımız peyk partilerin masraflarından daha azdır. Yarın DP iktidara geldiği zaman size bugün kapısını çalmakta olduğumuz refah âleminin kapısını açacaktır. Memleket baştan aşağı imar edilecektir. Artık her işimizi kendimiz yapacak duruma geldik. Her türlü maddeyi kendimiz imal edeceğiz. 8 senede yaptıklarımız bundan sonra 2 senede yapılacaktır. Çünkü hazırlık devreniz bitmiştir. İskenderun'da 3,5 milyon tonluk ham petrol rafinerisinin temelini atmaya gidiyorum Sizlerin elektrik derdi üzerindeyiz. Samsun ucuz elektriğe kavuşmadıkça refaha kavuşamaz. Huzurunuzdan ayrılırken hepinizi en derin muhabbetle kucaklarım. Diyerek sözlerini bitirmiştir. Yol boyunca Başvekil, yasa Varol sesleri arasında istikbal edilmişlerdir.”²⁰⁴

Demokrat Parti'nin Bafra Gazetesi'ne yansıyan Samsun konuşmasına bakacak olursak söze başlayan Tefik İleri rakamlar vererek ilkokul sayısındaki ve öğrenci artışındaki oranları göstermiştir. Konuşmasının devamında başbakanın söz aldığını ve İstanbul-Hopa yolunun yapılacağını ve mesafenin kısılacağını söylemiştir. Akabinde Samsun'da et balık kombinasının temellerinin atılacağını ve yüzlerce hayvanın kesimiyle ticaretin canlanacağını söylemiştir. Sonra mikrofonu gelen Menderes Samsun sahillerinden bahisle sahillerin cennet gibi yapılacağından bahsetmiş ve sözünü Samsun'a ucuz elektrik sözü ve tütün fiyatlarına gereken iyileştirmenin yapılacağını söyleyerek son vermiştir.

Demokrat Canik Gazetesi Samsun mitinginden şu sözleriyle bahsetmiştir. *Sayın* “Menderes sen hoş geldin. Asil Türk evladı senin büyük yurt hizmetlerin çok kısa zamanda büyük Türk milletini muasır medeniyetlerin üstüne çıkaracak ve bu namın

²⁰⁴ Bafra, 17 Ekim 1957, S. 422.

*tarih sayfalarına altın harflerle yazılacaktır.*²⁰⁵Demokrat Sesi gazetesi ise şu şekilde yazıştır. *Başvekil Menderes Samsun'da 60.000 kişi huzurunda tarihi nutkunu irad etti.*²⁰⁶ Kalender gazetesi haberinde ise şöyle yer aldı DP'nin Samsun mitingi. *Başvekil Menderes Samsun'da 60.000 kişi huzurunda nutkunu irad etti. Samsun insan denizi ile çalkalandı.*²⁰⁷

CHP'nin Samsun'daki yayın organı olan Samsun gazetesinde ise mitinge şöyle yer verildi.

“Başvekil Samsunlulara hitap etti. Evvelki akşam geç vakit gelen Başvekil Adnan Menderes dün vali konağında biraz meşgul olduktan sonra saat 11.00'de DP'nin tertip etmiş olduğu büyük mitinge geldi. Vali konağının önüne çıkan Menderes, Polatkan, Teyfik İleri, Yırcalı'yı halk çılgınca alkışlıyorlardı. Saat 11.00'de Park iskelesi meydanında toplandı. Geniş saha hınca hiç dolmuştu. Evvela Teyfik İleri söz alarak Halk Partisi devrinde mektep yaptırmanın halk için bir ızdırıp olduğunu söylemiş maarif sahasında yapılanları ve yapılacakları zikretmiş ve rakamlar vererek sözlerini şöyle bitirmiştir. Ne zaman liman desek muhalefet kahve diyor, ne zaman fabrika desek, muhalefet süpürge diyor. Ya süpürgeler yakın zamanda bunları muhalefetten de süpürecektir. Müteakiben kürsüye gelen Yırcalı muhalefetin mütemadiyen buhrandan bahsettiğini söyleyerek 27 Ekimden sonra hakikaten reyleriniz onlar için bir buhran yaratacaktır, dedi. Maliye vekili Polatkan'da bütçe hakkında mukayeseli rakamlar verdikten sonra CHP'nin en çok rakamdan korktuğunu belirtmiş mal bulunmadığı iddialarına temas ederek bunun satın alma kudretinin artmış olduğundan ileri geldiğini söylemiştir. Bundan sonra alkışlar arasında söze başlayan Trabzon hadisesinden bahseden başvekil bazı gazetecilerin bu hadiseyi yanlış aksettirdiklerini, kendisinin belediyeye gittikten sonra orada halkın yarısı değil bir avuç insan kaldığını, haberi yanlış aksettiren gazeteleri suçlandırmak lazım geldiğini bu hareketin bir nevi dolandırıcılık olduğunu ve bunu teşhis etmedikçe bu gözle bakacağını söylemiştir. Bundan sonra nispi seçim

²⁰⁵ Demokrat Canik, 16 Ekim 1957, S. 1711.

²⁰⁶ Demokrat Sesi, 20 Ekim 1957, S. 407.

²⁰⁷ Kalender, 19 Ekim 1957, S. 431-322.

usulüne temas eden başvekil iktidarı kazandı da şimdide bu usule gidiyor. Teşbihte hata olmaz, aç tavuk kendini darı ambarında görür. Menderes DP'nin iktidara geldiği takdirde neler yapacağını zikrederek demiştir ki: DP refah âleminin kapılarını arkasına kadar açacaktır. Gelecek seneden sonra her gün bir eser vereceğiz. Şimdi üç günde bir eser veriyoruz. Bunun için hazırlıklarımız mevcut imkânlarımız eldedir. Menderes sözlerini yurdumuz da yapılacak yeni büyük barajlar ve petrol şirketlerinden ve Kıbrıs davasından bahisle son vermiştir. Menderes mitingden sonra Motasyonda temeli atılacak olan et ve balık kombinasına giderek temelini atmıştır. Başvekil Bafra ve Sinop'a hareket etmiştir.”²⁰⁸

Samsun postası gazetesi ise şu şekilde haber yapmıştır.

“Başvekil Samsunlulara hitap etti. Menderes DP'nin millete her gün yeni bir eser verdiğini ve Karadeniz sahillerini dünyanın cenneti haline getireceğini söylemiştir. Tevfik İleri ise muhalefeti süpürge ile süpüreceğiz dedi.”²⁰⁹

Yerel basına DP'nin Samsun mitingi ve Adnan Menderes'in konuşması bu şekilde yansımıştır. Yerel basına ilaveten baktığımız ulusal basında ise DP'nin Samsun mitingi ve Menderes'in konuşması şu şekilde nüksetmiştir. Akşam gazetesi: *Hücumlar şiddetlendi, CHP devletçilik oynuyor. Menderes 27 yılda kuramadıkları devleti 6 ayda mı kuracaklar dedi.*²¹⁰ Cumhuriyet gazetesi: *Başbakan Samsun'da tütün fiyatları yükseltilecek dedi. Şimdi 3 günde bir eser vermekteyiz gelecek seneden itibaren her gün bir eser vereceğiz.*²¹¹ Hürriyet gazetesi ise şu şekilde yazmıştır: *DP'nin Samsun mitingi 6. Gün Menderes ile İnönü çatıştılar. Nispi Temsilden bahseden İnönü için Menderes Samsun'da sordu devletçilik mi oynuyorlar?*²¹²

Milliyet gazetesine yansıyan Samsun mitingi ise şu şekildedir.

“Başvekil Samsun'da İnönü için aç tavuk kendini arpa ambarında zanneder dedi. Başvekil, İstanbul Hopa asfaltının yakında inşa edileceğini söyledi. Başvekil Adnan Menderes dün Samsun'da sert

²⁰⁸ Samsun, 18 Ekim 1957, S. 2775.

²⁰⁹ Samsun Postası, 17 Ekim 1957, S. 2263.

²¹⁰ Akşam, 16 Ekim 1957, S. 14217.

²¹¹ Cumhuriyet, 17 Ekim 1957, S. 11934.

²¹² Hürriyet, 17 Ekim 1957, S. 3399.

konuşmalarından birini daha yapmış, İnönü'ne ve basına hücumlarda bulunmuştur. Mitingin yapıldığı alana üstü açık bir jeeple gelen Başvekil, zorlukla kürsüye kadar ilerlemiş ve halkın tezahüratına mukabelede bulunmuştur. Diğer vilayetlerde olduğu gibi ilk konuşmayı Sıtkı Yırcalı yapmış. Onu Maarif Vekili Tevfik İleri ve Maliye Vekili Hasan Polatkan takip etmiştir. Alkışlar arasında mikrofon başına gelen Başvekil Menderes. Basın Meselesi; Menderes sözlerini basın kanununa intikal ettirmiş ve basın mensuplarının efkârı umumi yenin temsilcileri olduklarını unutarak siyasi mülahazalarla hadiseleri tahrif ettiklerini söylemiştir. Bu düşüncelerini misallerle izaha çalışan Başvekil, Trabzon'daki hâdiseye temas etmiş ve şöyle demiştir: Karadeniz'de yapmakta olduğum seyahatte yanıma bazı gazetelerin mümessillerini de aldım. Bunlar bana gittiğim yerde arkadaşlık ediyorlardı. Trabzon'da ilk miting yapacağım meydanda tesadüfen, bizden ayrılan Hürriyet Partililer miting yapmakta idiler. Kürsüde bizden ayrılma bir şahıs konuşuyordu. Belki de hayatında ilk defa söz söylüyordu bu adam. CHP'liler için çalışıyor, bizi sabote ediyordu. Zira kendi partisinin bir tek mebusluk dahi çıkaramayacağını bildiriyordu. Başvekil, 50 dakika süren nutkunda. Kalkınma mevzuları üzerinde durmuş. DP'nin muhalifler gibi safсата ile vakit geçirmediğini belirtmiş, Allah kısmet ederse, tekrar iktidara gelirsek refah âleminin kapuların Türkiye'ye açacağız. Her gün yeni bir eser meydana getireceğiz demiştir. Bundan sonra İsmet İnönü'nün Samsun'da yaptığı konuşmaya temas eden Başvekil, İsmet Paşa demokrasiyi altı ayda kuracakmış. Nasıl? Anayasayı değiştirerek yerine Nispi Temsil usulünü koyarak, tıpkı Fransa'daki gibi. Yani Paşa bu seçimlerde üçte iki mebus kazanarak geçip bu işi yapacakmış. Aç tavuk, tabii mazur görülsün, kendini arpa ambarında sanır. Nispi Temsil usulünün birtakım artıkların toplanarak iktidarı alması olduğunu söyleyen Başvekil, bu usulün Fransa'da dahi revaçta olmadığını, on seneden beri o kudretli Fransa'yı kemirdiğini, kabine buhranları yarattığını ve üçüncü sınıf bir devlet haline getirdiğini iddia etmiştir. Bu arada Kıbrıs meselesine de temas eden Başvekil, DP'nin azimli politikasından vazgeçmediğini, orada yaşayan

arkadaşlarımızın haklarının korunacağını söylemiştir. Başvekil, Samsunluların reylerini iyi kullanmasını, kendilerine hizmet edeceklerine inandıkları kimseye rey vermeleri tavsiyesinde bulunmuş. Hepinizi muhabbetle kucaklarım, Allah sizden razı olsun Samsunlular diyerek sözlerini bitirmiştir.”²¹³

DP'nin Samsun mitingini haberini vereceğimiz son ulusal gazete olan aynı zamanda DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesi vermiş ve şu şekilde haber yapmıştır.

“Başvekil kavuşan on binlerce Samsunlu dün tarihin en canlı günlerinden birini daha yaşadı. İnönü devletçilik oynamaktadır. İktidara gelirlerse altı ay iş başında kalacaklar, sözde devleti yeni baştan kurup dağılacaklarmış. 27 sene oturmuşlar. Devleti kuramamışlar da, şimdi altı ayda kuracaklar, siyasi buhranı, iktisadi buhranı kaldıracaklarmış. Muhalefet tarafından düşünülen bu gibi oyunlara bu memleketin tahammülü var mıdır? Nispi Seçim yurt için bir felakettir. Adnan Menderes dedi ki: Demokrat Parti'nin milletin, itimadına dayanan kuvvetini tahrip etmek için, İnönü'nün sekiz senedir kullandığı vasıtalar kâr etmemiştir. Bir de Nispi Seçimi denemek istiyor. Başvekil Adnan Menderes. Burada on binlerce Samsunluya hitaben bir nutuk söylemiştir: Toplantı yerine gitmek üzere ellerinde bayraklarla birlikte Vali Konağı önünde kalabalık gruplar halinde geçen halk ve partililer, burada Başvekil büyük tezahürat yapmış ve Adnan Menderes bu muhabbet gösterilerine mukabele de bulunmuştur. Başvekil saat 11.00'de Atatürk parkına geldiğinde alanı hınca hınç doldurmuş olan Samsunlular, hükümet reisini burada da dakikalarca süren alkışlar, yaşa, Varol Menderes, avazeleriyle karşılamışlardır. Tezahüratın dinmesini müteakip ilk sözü Maarif Vekili Tevfik İleri almıştır. Tevfik İleri, bugün Türkiye'de cereyan etmekte olan mucizevî hamlelerin yalnız maarif sahasında sağladığı büyük inkişafı gösteren mukayeseli rakamları zikrettikten sonra dev adımları ile ilerleyen Türkiye'de muhalefetin iktidarı çok iş yaptığı için tenkit etmekle ne derece garip bir vaziyete düşmüş olduğuna işaretle demiştir ki: Dünyanın hiçbir yerinde muhalefet, bir iktidarı, çok iş yaptığı için tenkit etmez. Vaktiyle aramızda bulunmuş eski bir iktisat

²¹³ Milliyet, 17 Ekim 1957, S. 2669.

vekili, meclis kürsüsüne çıkarak bu barajları yapıyorsunuz ama istihsal edeceğiniz elektriği nerede kullanacaksınız diye sormak garabetinde bulunmuştu. Bize ayağınızı yorganınıza göre uzatınız dediler, yapılan işleri Türk milletine çok gördüler. Yahut da bu eserlerin hiçbirini göremediler. Bu millet ayağını hangi yorgana göre uzatsın? Bize yorgan teslim ettiler mi ki, ayağımızı yorganımıza göre uzatalım? Biz ayağımızı uzatıp ona göre yorgan yapacağız. Demokrat iktidarın birinci vazifesi işte budur. İktidarımız, seçimler arifesinde, Türk milletinin huzuruna bir elinde mala, bir elinde makas, öyle çıkıyor. Mala ile refah getirecek tesislerin temellerini atıyor, makasla da ikmal edilip ortaya çıkan eserlerin kurdelelerini keserek onları Türk milletinin hizmetine arz ediyor. Muhalefet ise, bir eline bir tutam ıspanak, öteki eline bir süpürge veya bir fincan kahve almış bunları istismar ederek Türk milletinin reyini şaşırtacağını zannetmektedir. Biz ne zaman liman versek O, ıspanak diyor, biz ne zaman baraj versek o, kahve diyor. Biz ne zaman çimento fabrikası, şeker fabrikası göstersek o, süpürge diyor. Bana öyle geliyor ki sevgili Samsunlular, bu süpürge onların talihlerini değiştirerek ve bu gibi işler onları muhalefetten de süpürecektir. Tevfik İleri'yi takiben Maliye Vekili Hasan Polatkan ve Bal kesir mebusu Sıtkı Yırcalı da Samsunlulara hitap etmişlerdir. Daha sonra Başvekil Adnan Menderes. Meydanı göz alabildiğine dolduran muazzam kitlenin alkışları arasında, kürsüdeki mikrofonu yaklaştırmış ve çoksun alkışlarla sık sık kesilen bir nutuk söylemiştir. Başvekilin nutku, Başvekil Samsun nutkunda söyle demiştir: Sevgili, aziz Samsunlular, sizlere teşekkürlerimi söyle ifade edeyim: muhalefette iken Samsun'a ilk geldiğim zaman, Samsun'u Demokrat Parti etrafında bir kale halinde görmüştüm. Samsunluların Demokrat Partiye olan bağlılıkları, hürriyete, adalete ve hakkaniyete olan aşk ve şevklerinin bir timsalini temsil etmekte idi. Samsunlular, hürriyetlerinin ve haklarının tahakkukunu, korunmasını Demokrat Parti'nin kuvvetlenmesinde buldular. Vazifeye başladıktan sonra da her gelişimimizde engin itimadınızı, derin ve samimi muhabbetinizi bizden hiçbir zaman esirgemediniz. Bugün de kendimi sizin evinizde ailenizin bir ferdi gibi hissediyorum. Kalbimin bütün şükranlarını takdim ederim.

Samsun'un meselesi Başvekil, evvela Samsun'u ilgilendiren meselelere temasla tütünlerin değer pahası ile satılması için hükümetçe halen yapılmakta olan yardımların dışında, gereken diğer tedbirlerin de derhal alınacağını söylemiş ve demiştir ki: Her nerede ki, müstahsil mahsulünden haklı denilebilecek bir kâr elde edemezse, hükümet ona, yalnız istihsalini devam ettirmek değil, hatta arttırmak için gerekli yardımı vazife sayar. Başvekil Demokrat iktidarın Türk işçileri için birçok içtimai ıslahat tedbirleri aldığını süratle büyüyen ve bir ticaret şehri olduğu kadar bir iş şehri karakterini de almakta bulunan Samsun'da da işçilerin bu tedbirlerden gittikçe artan bir ölçüde faydalanmaya devam edeceklerini söylemiştir. Adnan Menderes Karadeniz sahillerinin emsalsiz güzelliklerinden bahsederek, bu güzelliklere hayran ve tutkun olduğunu, bu sahil bölgesinin dünyanın en meşhur turistik bölgelerinden biri haline gelmeye namzet bulunduğunu, bu büyük nimetten istifade için gereken her türlü teşebbüse girişileceğini ifade etmiştir. İstanbul'dan başlayarak Hopa'ya uzanacak bir asfalt yolun süratle inşa edileceğini bütün Karadeniz sahili boyunca turistik otel vesair tesislerin bir plana bağlanarak en kısa zamanda meydana getirilmesine çalışılacağını ifade ettikten sonra Başvekil konuşmasına şöyle devam etmiştir: Bütün bunları kısa bir zamanda tahakkuk ettirince Türkiye'nin bambaşka bir manzara aldığını görerek hepimiz sevineceğiz. Birçok tabii güzellikleri, tarihi ve turistik imkânlarıyla da Türkiye dünyaya açılmakta ve dünya Türkiye'ye teveccüh etmektedir. Bu meyanda İstanbul'un paçavralar içinde sâri kalan o ceylan güzelliği de paçavralardan kurtarılarak layık olduğu tertemiz kıyafetine kavuşturulunca, bütün dünya ile beraber biz de ona bir kere daha hayran kalacağız. Güzellik demeti Başvekil yalnız İstanbul'un değil fakat memleketin her köşesinin aynı titizlikle işlendiğini ve bütün memleketin yer yer süslenerek çeşitli güzelliklerden müteşekkil bir demet meydana getirilmekte olduğunu sözlerine ilave etmiştir. Başvekil, diğer memleket meselelerine geçmeden evvel Rize'den başlayarak Samsun'a kadar bu seyahati boyunca iktidar hükümetin reisine emsalsiz bir muhabbet göstermiş olan bütün Karadeniz çocuklarına bu vefalı, vatanperver

memleket evlatlarına minnettarlığını bir kere daha ifade ile şöyle demiştir: Burada da şu manzaranız şu muhteşem topluluğunuz vatana bağlılığınızın bir ifadesidir. Memleket hizmetinde sizlerle birlikte çalışan insanları, bir vatan muhabbet ve heyecanı içinde karşılıyorsunuz. Eğer bizler müşterek bir çatı altında ve büyük bir mabet içinde birleşiyorsak bu mabedin adı vatan ve bizi bir birimize bağlayan heyecan ve sevgi de vatan aşkıdır. Başvekil bundan sonra günün işlerine ve meselelerine sözünü intikal ettirmiş ve demiştir ki: İsmet Paşa Türk milleti, Demokrat Partiyi iktidardan düşürmeye karar verdi, demiş. Türk milletinin bu kararını, acaba Karadeniz'deki şu yeni bitirdiği seyahatinde mi öğrendi? Ben Karadeniz çocuklarının gözlerinde ve kalplerinde böyle bir kararın izlerine rastlamadığımı söylersem, beni ileri konuşmuş addetmeyin. Çehrelerinizin ifadesi de gösteriyor ki İsmet Paşa'nın bu sözü asla doğru değildi. Vatandaşın rey muhteremdir ve henüz Türk milletinin vicdanında yazılı ve saklıdır. O kararını bu ayın 27'sinde, en temiz bir seçim sonunda ortaya koyacaktır. O tarihten evvel Türk milleti şuna karar verdi, buna karar verdi tarzında konuşmak yalnız milletin gayretine değil Gayretullaha Allahın gayretine de dokunur. Trabzon'daki hadise Başvekil daha sonra sözü gazetelere getirmiş ve Trabzon'da cereyan etmiş olan bir hadisenin bazı gazetelere nasıl aksettiğine işaretlemiştir ki: Trabzon'u ziyaret ettiğimiz zaman, konuşmak üzere gittiğimiz meydana, memleket işlerini mesul başvekilten dinlemek isteyen vatandaşların büyük bir şevkle toplanmış olduğunu gördük. Orada da muhteşem, heybetli bir manzara karşısındaydık. O kadar muhteşem ve heyecanlı bir kitle halinde ki. Sevgili Trabzonlulara şükranlarımı buradan bir kere daha yollamak isterim. Meydanın bir başka tarafında da bir mikrofon ve etrafında bir avuç insan Hürriyet Partisinin vaktiyle bizim saflarımızda bulunmuş ve hiçbir zaman konuşmamış bir sözcüsü oradan konuşmaya başladı. Maksat Halk Partisi nam hesabına sabotaj. Çünkü onunda partisinin de bir tek rey bir tek mebusluk alacağı yok. Bütün gayretleri sadece bize kötülük etmek ve vaktiyle en ağır ithamlarda buldukları Halk Partisine yardım edip onu kazandırmak. Yani düpedüz sabotaj... Hoparlörün uzakta olmasına rağmen ses dağılıp karıştığı için

konuşmanın imkânı yoktu. Usulen kanuni haklarıdır diye biz de belediyeye gitmeğe karar verdik. Ve hürriyet yok diyerek hürriyetin suiistimalini bir lanet halkası gibi iktidarın boğazına geçirip onu boğmak isteyenleri rahat rahat konuşmalarına bıraktık Meydanı dolduran vatandaşlar da bizi takip ettiler. Ve biraz sonra belediye önünde toplandılar. Hürriyet Partisinin mitinginde bir avuç insan kaldı. Hadise bu. Fakat bakıyorsunuz bazı gazeteler Başvekil belediyeye gitti halkın yarısı meydanda Hürriyet Partisi mitinginde kaldı diye yazıyorlar. Bütün Trabzon halkı şahittir ki bu tamamıyla yalandır. Bu gazeteler, mutlaka yalan haberler vermek mecburiyetinde olduklarına mı kanidirler? Bu seyahatimizde gazetelerin temsilcileri de yanımızdadırlar. Bize arkadaşlık etmektedirler vicdanlarına hitap ederek kendilerinden sorunuz, muhakkak ki onlar hakikati olduğu gibi bildirmişlerdir. Fakat partililik bazı gazetelerde hakikati başka suretle tam tersine aksettirecek bir dereceye varmıştır maksatları, hâdiseyi İstanbul'da ve başka vilayetlerde oturan vatandaşlara yanlış aksettirmek böylelikle de Demokrat Partiyi milletin itibarından mahrum göstermektir. Şimdi o gazetecilere hitap ediyorum: Gazeteciliğin bir haysiyeti ve şerefi vardır. Gazeteleri, tenkit ve fikir hürriyetine dayanarak istediklerini elbette yazar, dilediği tenkidi yapar ama hadiseyi olduğundan başka türlü aksettirmek meslek haysiyetine sığmaz, bu türlü hareket, zeytinyağı diye pamuk yağı, sadeyağ diye don yağı satmak gibi umumi eskâra karşı bir tahsis teşebbüsü mahiyeti alır. Fakat Türk eskârı umumiye sinin bunu tefrik ve temyiz etmekte asla gecikmediğini hemen belirtmek isterim. İthamlara cevap Başvekil daha sonra muhalefetin Demokrat Partiyeye itham ettiği plansızlık ithamlarına temas edeceğini söyleyerek demiştir ki: Muhaliflerimiz bize, az yaptınız demiyor çok yaptınız da diyemiyorlar plansız hareket ettiniz deyip işin içinden sıyrılmak istiyorlar. Bu ithamı yaparken de hangi işi plansız yaptığımızı söylemiyorlar. Bunları soralım: Limanlar mı plânsız yapılmıştır, barajlar mı, silolar mı, şeker ve çimento fabrikaları mı hangisi gene soralım: 27 sene iktidarda kalan Halk Partisi hangi işleri hangi planla yapmıştır? Onlar bize bir plân devretmediler. Acaba bir planları vardır da hangi çekmecede kilitli kaldı? Söylesinler.

DP'nin plan görüşü; Demokrat Parti'nin plan görüşü ise daha ilk hükümet programında yer almıştır. Bu programda aynen şöyle diyoruz: iktisadi canlanmamız için devlet bütçesinden envestisman mahiyetinde ayrılacak tahsisatı memleketimizin tabii şartları göz önünde bulundurularak vücuda getirilecek bir plana bağlamak görülüyor ki demokrat iktidar, bütün işler için umumi bir plan hazırlayacağını söylememiş fakat devlet bütçesinden yapılacak yatırımların memleketin tabii şartlarına göre bir plana bağlanacağını ifade etmiştir. Bu prensip tatbik olunmuştur. Bütün yatırım işlerimiz uzun programlara bağlanmıştır. Nafia işlerimiz, su işlerimiz, demir yollarımız ve mümasili faaliyetlerimiz için senesi zarfında tatbik edilecek programlar mevcut olduğu gibi müteakip senelerde yapılacak işler de plân ve programa bağlanacaktır. Şunu da ifade edeyim ki. Demokrat Parti'nin sözde plânsız hareket ettiğini ifade eden muhaliflerimiz, biz iktidara geldiğimiz zaman şöyle bir plan tatbik edeceğiz de demiyorlar. Doğrusunu isterseniz onların plan program teraneleri de siyasi buhran, iktisadi buhran iddiaları gibi laftan ibarettir. Bütün bunlar İsmet Paşa'nın iktidardan düştüğü günden itibaren Demokrat Parti iktidarına karşı açtığı ve her gün devam ettirmeye çalıştığı soğuk harbin çeşitli tezahürlerinden başka bir şey değildir. Aziz Samsunlular huzurunuzdan ayrılırken hepimizi tek tek kucaklarım ve Allah'ın Türk milletine muin olmasını temenni ederim.”²¹⁴

DP 1957 Samsun nutkunu değerlendirecek olursak kürsüye ilk gelen Tevfik İleri olmuş ve sözlerine şu şekilde başlamıştır. Dünyanın neresinde çok iş yaptığı için hükümet muhalefet tarafından suçlanmaktadır sadece bizim ülkemizde. Zamanında başta olup iş yapmayanlar beceremeyenler şimdi yapılan işleri eleştirmekte çok iş yapıldığı gerekçesiyle ekonominin kötüye gittiğinden bahsetmektedir. Biz barajlar yaptığımız vakit bir vekil çıkıp bunca elektriği ne yapacaksınız demiştir. Bunlar bu kafada kişiler. Barajı kötüleyememiş onca elektrik ne yapılacak demiştir. Muhalefetin hükümetin ayağını yorganına göre uzatması gerektiğini söylemesine İleri bize yorgan mı verdiniz ki ayağımızı uzatalım bu sizin iş yönteminiz biz ayağımızı uzatacağız ona göre yorgan yapacağız demiştir. Bakın başvekil bir elinde

²¹⁴ Zafer.17 Ekim 1957.S.2925.

mala bir elinde makas dolanıyor. Makas ile önceki icraatların açılışını yapıyor mala ile ise yeni icraatların temellerini atıyor. Biz baraj diyoruz bunlar ispanak diyor biz yol diyoruz bunlar süpürge diyor biz icraat diyoruz onlar gaddarca eleştiriyor diyerek sözlerine son vermiştir. Sonra mikrofona gelen Menderes halkı saygı ve sevgileriyle selamladıktan sonra daha önceki ziyaretlerinde olduğu gibi yine hayli kalabalık olduğundan bahisle Samsun'un DP'nin kalesi olduğunu söylemiştir. Konuşmasının devamında işçi haklarına değinen Menderes Karadeniz sahillerinden bahsetmiş ve yapılacak yatırımlardan söz etmiştir. Sözü İsmet İnönü'ye getiren Menderes bizi iktidardan indirecekmış Karadeniz'in evlatları, hani nerde ben gözlerinizde tam aksini görüyorum şeklinde muhalefeti eleştiren Menderes İnönü devletçilik oynamaktadır demiştir. Konuyu Trabzon'daki mevzu ya getiren Menderes olayı anlatmış ve muhalefetin gerçekleri değil yalanları gündeme taşıdığından söz etmiştir. Muhalefetin isnat ettiği plansız iş yapıyorlar şeklindeki sözlere Menderes şöyle yorum getirmiştir. Biz iş yapıyoruz onlar iş yapıyorsunuz diyemiyor, yapmıyorsunuz da diyemiyor hele çok iş yapıyorsunuz demeye dilleri varmıyor ve diyorlar ki plansız iş yapıyorsunuz. Baraj yapmak fabrika açmak yol yapmak mı plansız. Sözlerini Samsunlulara teşekkür ve sevgi cümleleriyle sonlandıran Menderes bu mitingle partisinin Samsun seçim çalışmasını neticelendirmiştir. Bu şekilde partilerin Samsun'da yaptıkları seçim çalışmaları son bulmuş ve yurt genelinde olduğu şekliyle DP Samsun'da da seçimi kazanmış ve üçüncü kez iktidar partisi olmuştur.. 1957 seçim çalışmaları ve seçim neticelenmiş Samsun tercihini yapmıştır.1957 Samsun seçim istatistikleri şu şekildedir.

A. Alınan oy sayısı

B. Oy Oranı

C. Milletvekili Sayısı

Tablo:10 1957 Samsun seçim istatistikleri

Kayıtlı Seçmen	276008
Oy Kullanan	212366
Katılım Oranı %	76.9
Geçeli Oy	-
Vekil Sayısı	14
CHP (A)	94774
CHP (B) %	44.7
CHP (C)	
DP (A)	102213
DP (B) %	48.3
DP (C)	14 ²¹⁵

²¹⁵<https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>. Erş Trh.15.12.2019,saat 17.31

SONUÇ

7 Ocak 1946 tarihinde kurulmasıyla birlikte Türk demokrasi tarihinde yeni bir dönem başlatan Demokrat Parti, toplamda dört seçim yaşamıştır. İlk seçim deneyiminde muhalefet partisi olarak siyasi hayatına başlamıştır. 1950 yılında ikinci kez seçmen karşısına çıkan Demokrat Parti bu defa muhalefet konumundan iktidar partisi konumuna geçmiştir. 1954 yılındaki seçimler ise Demokrat Parti'nin siyasi sahnedeki varlığı boyunca en parlak dönemini oluşturmuştur. 1957 yılı seçimleri ise iktidar partisi konumunu korumakla beraber siyasi olarak kan kaybettiği ve Demokrat Parti'nin Türk siyasi hayatında katıldığı son seçimi olmuştur.

Seçim denince akla gelen ve bir seçimin olmazsa olmazı diyebileceğimiz mitingler halkla siyasilerin seçim sürecindeki en yakın temaslarını oluşturmaktadır. Mitingler, partiler için seçim öncesi yapıldığı bölgede mitinge katılan kişi sayısı ve seçim sonrasında aldığı oy oranıyla kıyas yapma imkânı vermektedir. Miting öncesi mitingin yapılacağı il veya beldenin parti teşkilatı il bazında ve kırsal alanda halkın sıkıntı yaşadığı konuları, tarımsal ya da sanayi alanındaki eksikleri tespit ederdi. Konuşmacıdan yaşanan sorunlara çözüm, ekonomik refah için yatırım yapılacak konulara değinilmesi istenerek oy verecek vatandaşı ikna etmeleri istenirdi. Samsun bazında partilerin seçim süreçlerindeki miting çalışmalarına bakacak olursak gerek DP gerekse CHP'nin, DP'nin Türk siyasi hayatında varlığını sürdürdüğü dört seçimde rekabet içinde seçim süreci yaşamışlardır. İl merkezinde zaman zaman parti liderlerinin katılımlarıyla büyük mitingler, ilçelerde ise vekil ve bakanların katılımlarıyla daha küçük mitingler tertiplemişlerdir.

DP'nin 1946 seçimlerindeki Samsun miting çalışmasını ve konuşmasını DP Samsun il teşkilat başkanı olan Şefik Avni Özudoğru yapmıştır. Parti liderlerinden ne Celal Bayar ne de Adnan Menderes 1946 mitingine katılım yapmamışlardır. 1950 seçimlerinde parti genel başkanı Bayar Samsun seçim bölgesinde bulunmuş ve il merkeziyle birlikte birkaç ilçede konuşmalar yapmıştır. 1954 ve 1957 seçimlerinde ise Bayar cumhurbaşkanı olduğu için miting çalışmalarına katılmayıp parti genel başkanlığına seçilen Menderes faal şekilde il ve ilçeler bazında konuşmalar yapmıştır. CHP'nin 1946 ve 1950 seçimlerindeki Samsun miting çalışmalarına genel başkan İsmet İnönü katılmayıp vekiller ve eski bakanlar miting çalışması ve konuşmaları gerçekleştirmişlerdir. İsmet Paşa ise 1954 ve 1957 seçimlerinde Samsun'a gelerek konuşmalarını icra etmiştir.

DP mitinglerine genel anlamda baktığımızda muhalefetteyken ki söylemleri ile iktidar yıllarındaki söylemleri arasında fark olduğunu görmekteyiz. Bu farktan bahsedecek olursak muhalefetteki DP sorumlu olmamanın verdiği rahatlıktan ve halktaki aynı iktidar bıkkınlığı neticesinde oluşan fikriyattan beslenerek hükümete karşı acımasız bir muhalefet tutumu izlemiştir. CHP'nin günah keçisi, her şeyin sorumlusu, yokluk çekilmesinin baş müsebbibi olarak algılanması, yolsuzluk ve dikta yönetimi gibi olumsuzlukların kaynağı gibi görülmesi halkı başka partiye yöneltmiş ve böylece muhalefetteki DP halktan yoğun destek görmüştür.

DP'nin gördüğü bu yoğun destek hükümete saldırma, eleştirme ve o yöndeki söylemlerinin artmasındaki ana etken diyebiliriz. Bu etkenler neticesinde Samsun'da konuşan gerek vekiller gerekse partililer CHP'yi sefaletin sorumlusu ve dikta yönetimi benimsemelerini eleştirmişlerdir. Bu söylemlere CHP ise saldırı, karalama ve gerçeklerin yansıtılmadığı şeklinde karşılık vermiş ve kendini savunmuştur. Muhalefetten iktidar koltuğuna geçen DP'nin mitinglerdeki söylemleri muhalefetteki söylemleri ile değişmiş CHP'yi dikta yönetimi olmakla suçlayan DP aynı uygulamaları yapmasına rağmen mitinglerde bunların hiçte öyle olmadığını izaha çalışmıştır. Kendileriyle uğraşıldığını ve ülkede yapılan çalışmalar neticesinde kıskanıldıklarını dile getirmiştir. Yapılan icraatlara saldıramadıkları için partimize saldırıyorlar şeklinde savunmada bulunmuşlardır.

CHP cevap olarak mitinglerde DP'nin yaptığı hem basın hem de diğer alanlardaki kısıtlama ve zorbalıklarından bahsetmiş sanki aynısını kendisi hiç yapmamışçasına DP'ye yüklenmiş ve DP'yi suçlamıştır. DP iktidarının ikinci döneminde ise DP mitinglerde yaptıkları yatırımlardan ülke prestijinin artışından ve refaktan bahsederek oy istemiştir. CHP ise dışarıdan alınan yardımların yersiz kullanıldığından DP'nin yanlış politikalarından ve dışarıdan alınan yardımla bu gidişatın çok sürmeyeceğinden bahsetmiştir. Son seçim döneminde ise artık liderlerin miting konuşmalarını şahsileştirmek yerine ülke meseleleri hakkındaki fikirlerini yumuşak ifadelerle dile getirmeleri dikkati çekmiştir.

İsmet İnönü ve Adnan Menderes arasında mitingler esnasında karşılıklı olarak eleştiri ve sataşmalar yaşanmıştır. Bu sataşmalar mitinglerdeki siyasilerin birbirleriyle yaptıkları laf yarışının başı mıdır? Bilinmez ancak bugün dahi aynı siyaset sahneleriyle halk karşı karşıyadır. Mitinglerin amacı halka icraatlardan bahsetmek iken liderlerin atışmasına dönmekte ve asıl olan memleket faydasına

yapılacak işlerin konuşulması göz ardı edilmektedir. Bu çalışmamız sonunda şöyle bir çıkarımda bulunmamız yersiz olmaz. Demokrat Parti döneminden bu güne değin miting alanlarında yapılan konuşma içeriklerinde pek bir değişiklik olmamıştır. O zamanda da mitingler, muhteviyatı dışında ve farklı alanlarda kullanılmış bugün de aynı şey katlanarak devam etmektedir. Liderler ya da partililer gittikleri il ve halkı bir günlüğüne hatırlamış ve sonrasındaki seçim dönemine kadar göz ardı etmişlerdir. Mitinglerdeki vaatler ve verilen sözler seçim sonuna kadar koltuk altında dosyalarda taşınmış, gündemde manşette yerini bulmuştur. Seçim sonuçları açıklanıp iktidar koltuğuna oturdukları andan itibaren siyasilerin önlerinden eksiltmedikleri, ellerinden düşmeyen dosyalar raflara kaldırılmış, sıkı sıkıya kapatılmıştır. Buda siyasilerin, vatandaşı oy için mitingden mitinge hatırladığının göstergesidir.

EKLER

Ek.1 Cumhuriyet Gazetesi 12 Temmuz 1946

Ek.2 <http://bakisariskal.com/SAMSUN%20SE%C3%87%C4%B0M%20TAR%C4%B0H%C4%B0NDEN%20SAYFALAR.pdf> 15.12.2019

(Şefik Avni Özüdoğru, DP 1946 Miting Konuşması)

Ek.3<http://bakisarisakal.com/SAMSUN%20SE%C3%87%C4%B0M%20TAR%20%C4%B0H%C4%B0NDEN%20SAYFALAR.pdf>. 15.12.2019

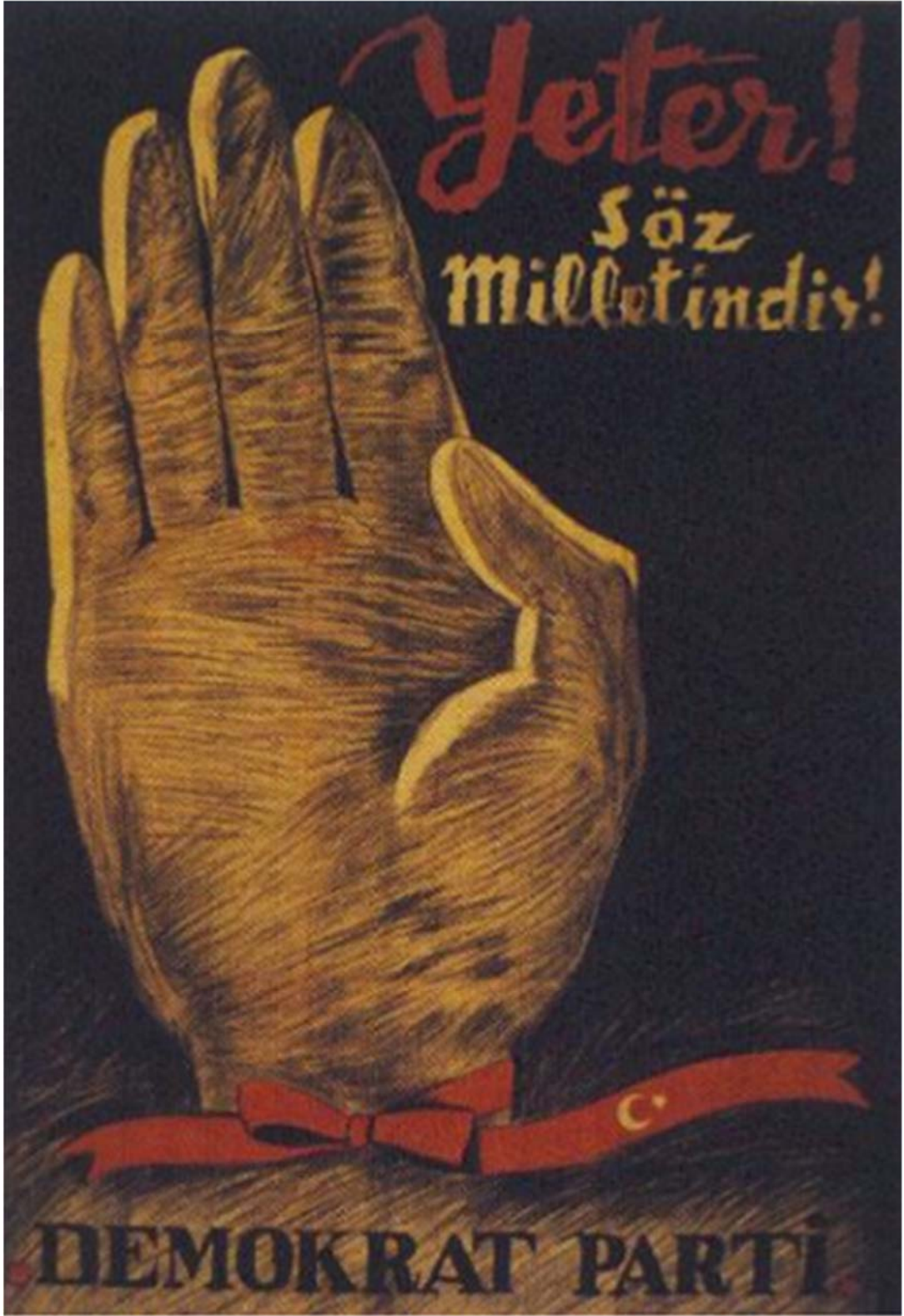
(Şefik Avni Bey Miting Meydanına Giderken)

Ek.4<http://bakisarisakal.com/SAMSUN%20SE%C3%87%C4%B0M%20TAR%20%C4%B0H%C4%B0NDEN%20SAYFALAR.pdf>. 15.12.2019

(CHP 1946 Seçim Afişi)

Ek.5<http://bakisarisakal.com/SAMSUN%20SE%C3%87%C4%B0M%20TAR%C4%B0H%C4%B0NDEN%20SAYFALAR.pdf>. 15.12.2019

(DP 1946 Seçim Afışı)

Ek 6. Zafer 4 Mayıs 1950

(Celal Bayar'ın Çarşamba Mitingi)

Devlet Hükümeti
Her gün sabahları çıkar

DEMOKRAT CANİK

Hakkın Sesi, Milletlin Sözüdür

Yıl : 2 Sayı : 689
Nisan 1954 25 Pazar

Sahibi, Yazı işlerini Fiilen idare eden
Ziya Zeren

Fiatı Her yerde
5 Koruştur.

Başvekil Sayın Adnan Menderes dün 30.000 Samsunluya Hitap etti

Balikesir Nutku

Yazan Üç yıldız
İsmet Paşanın Balikesir nutku bir faciadır. O derecede ki vatanperver bir muhalefet liderinin ağzına yakıştırılmak için lütufluz musamahası da fazla bir tahammül ister.

İsmet Paşa, hâlâ kendi yağımızla kavurulduk politikasının içindedir. Kendi yağımızla kavurulmak uğrunda, su siyasatını, ziraat siyasatını, yol siyasatını, sağlık siyasatını, «öy siyasatını» bir vana bırakarak şimendifer yükünü Balkan ve Birinci dünya harplerinden sonra, Millî Mücadelenin de yapmış tek peşle yükleterek, bütün deşetivle yıkılmışken, İsmet Paşa Balikesirde aynı verimsiz düşüncecinin mümessili sıfatıyla karşımıza çıkarak sesinin bütün kuvvetiyle haykırıyor:

-Biz bu memleketi sokakta bulmadık...

Evet Paşa hazretleri; siz bu memleketi sokakta bulmadınız, Türkiye babamızdan mevur bir çiftliklerdir.

sonu sayfa 2 de

[İmtiyaz sahibimiz Notlarından]
Demokrat Parti bu gün şehrimizde çok muhteşem bir Açık hava toplantısı yaptı. 30000 kişinin iştirak ettiği bu toplantıda «1 rasüle B.M. Meclisi Reisi vekili Tefvik İleri,

Nafia Vekili Kemal Zeytinçözü, Maliye Vekili Hasan Polatkan ve Başvekil Adnan Menderes birer mühim konuşma yapmışlardır. Dinleyicinin sık sık tasvip alkışları ile olan bu konuşmalar yağ Sonu sayfa 2 de

Almanya Temmuzda istiklaline kavuşacak

Vashington TAH Birleşik Amerika'nın Batı Almanyadaki yüksek komiseri Dr. James New York'a gelişi de yaptığı bir konuşmada Almanyanın esas istiklaline 1 Temmuzda istiklalini bulduğunu ilâve etmiştir.

Washington TAH Birleşik Amerika'nın Batı Almanyadaki yüksek komiseri Dr. James New York'a gelişi de yaptığı bir konuşmada Almanyanın esas istiklaline 1 Temmuzda istiklalini bulduğunu ilâve etmiştir.

Evlenme muayenesi için Kasabaya gidince Erkek olduğu anlaşılan kız

Paris T.H.A. Le Blanc civarında 23 yaşında bir köylü kız evlenme muayenesi için kasabaya gelmiş ve hükümet doktoruna muayene ettirilmiş.

Mustakbel gelini muayene eden hükümet doktoru kendisinin evlenmeye mani bir hastalığı olmadığını söylemiştir. Ancak, genç kızın iyi bir gelin değil mü kemmel bir güvey olabileceği bu muayene sırasında anlaşılmıştır.

Filhalika genç kız yapılan ufak bir ameliyattan sonra erkek olmuş ve evvelce evlenmek istediği delikanlının kız kardaşı ile evlenmiştir.

İnşaat Demiri İthal edilecek

Ankara TAH İktisat ve Ticaret vekâletinden verilen bir habere göre, piyasada darlığı hissedilen inşaat demiri için yeniden 10.000.000 lirahık bir tahsis yapılmıştır.

Bu tahsis evvelce yapılan 102 milyon lirahık tahsise ayrı bir tahsistir.

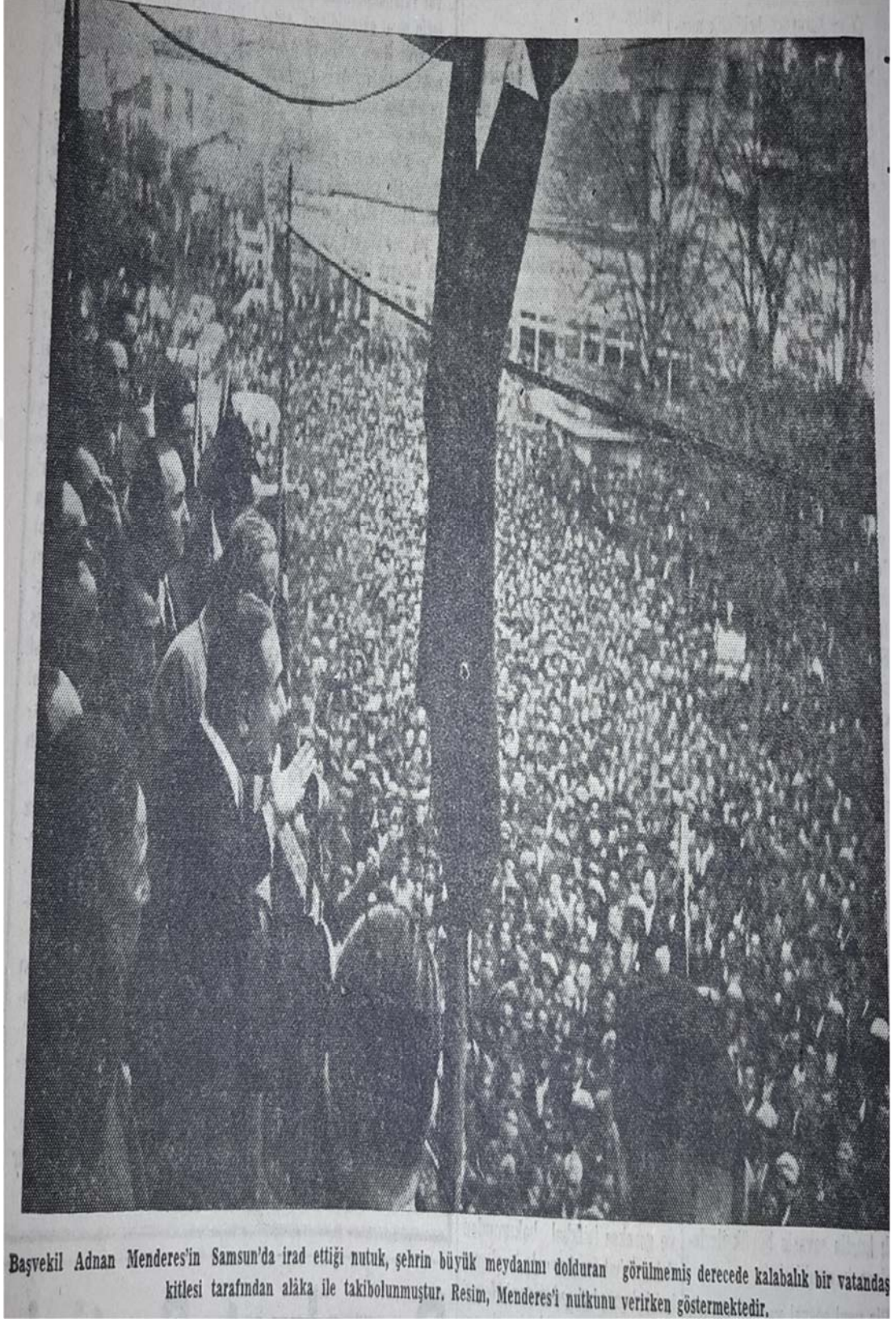
Bataklıklar kurutuluyor

Ankara TAH Ziraat Sıhhat ve İçtimai Muayene ve Tıbbi Vekâletlerinden müttesekkil, yurdda bütün Bataklıkların kuru tılması ile ilgili komisyon çalışmalarına hızla devam etmektedir.

(DP Vezirköprü- Terme-Tekkeköy Mitingleri)

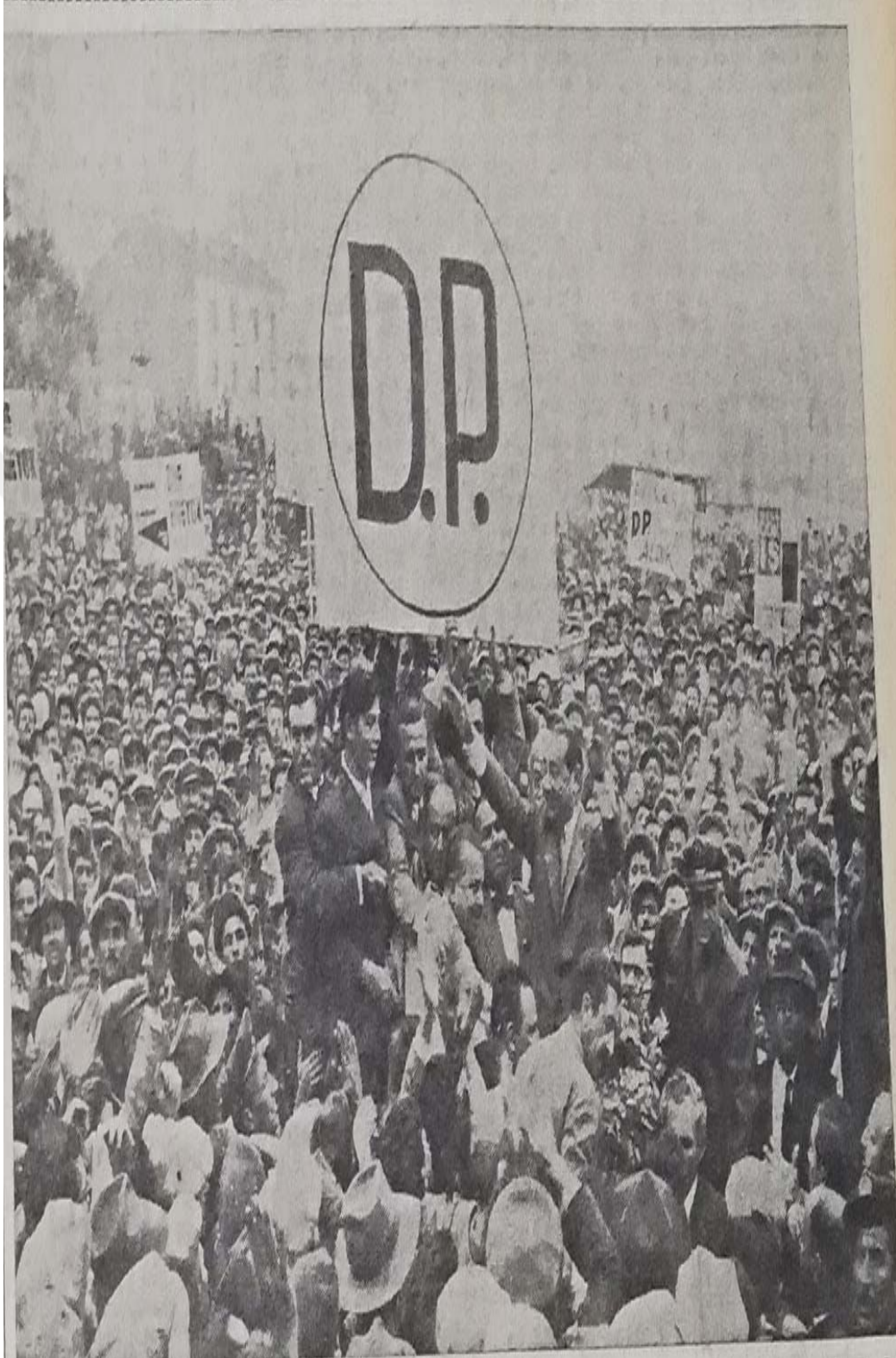
Ek.9 Zafer Gazetesi 26 Nisan 1954

Başvekil Adnan Menderes'in Samsun'da irad ettiği nutuk, şehrin büyük meydanını dolduran görülmemiş derecede kalabalık bir vatandaş kitlesi tarafından alaka ile takibolunmuştur. Resim, Menderes'i nutkunu verirken göstermektedir.

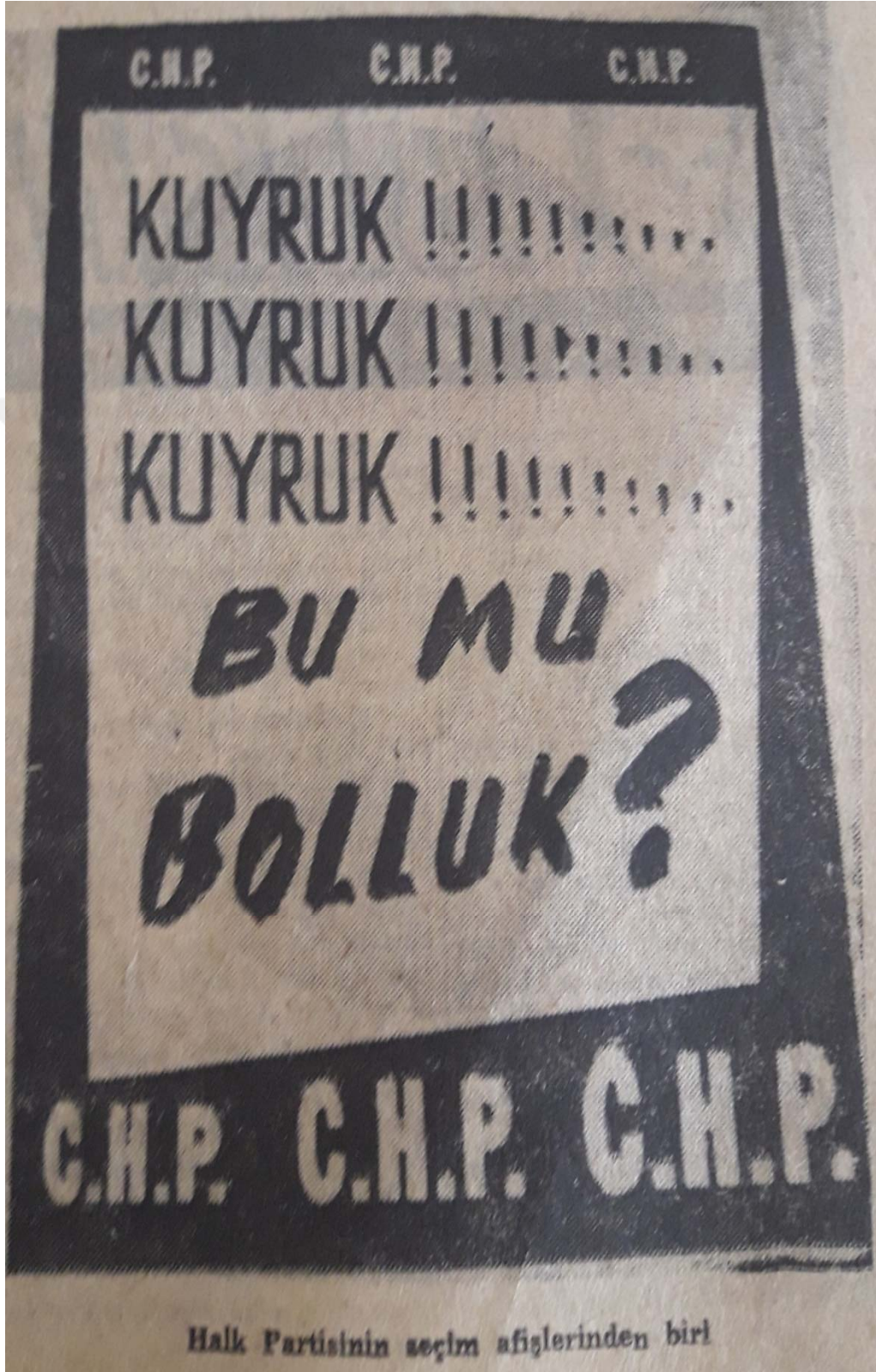
(Menderes'in Samsun Mitingi)

Ek.10 Milliyet Gazetesi 17 Ekim 1957

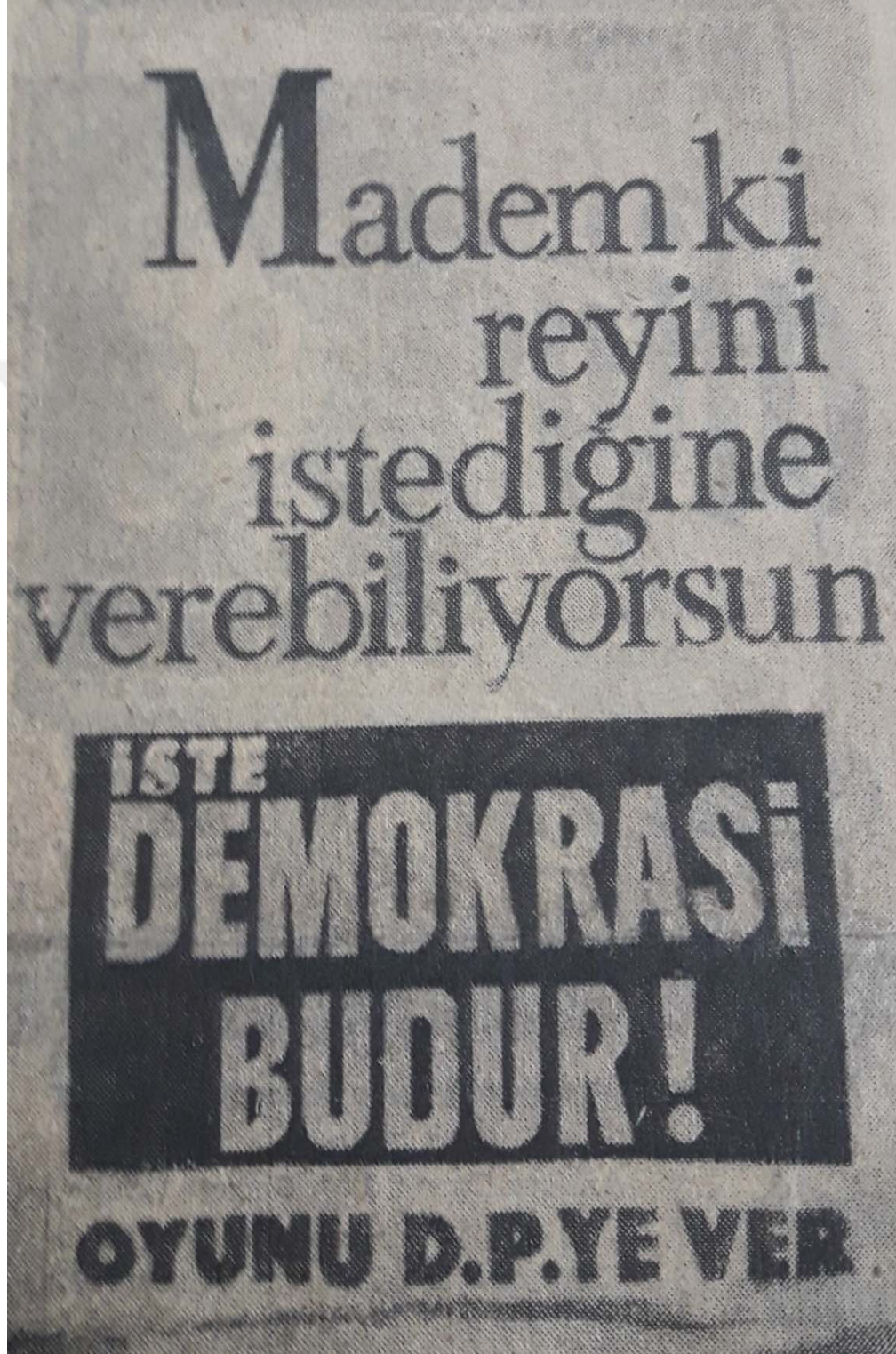

(Menderes Samsun Meydanında)

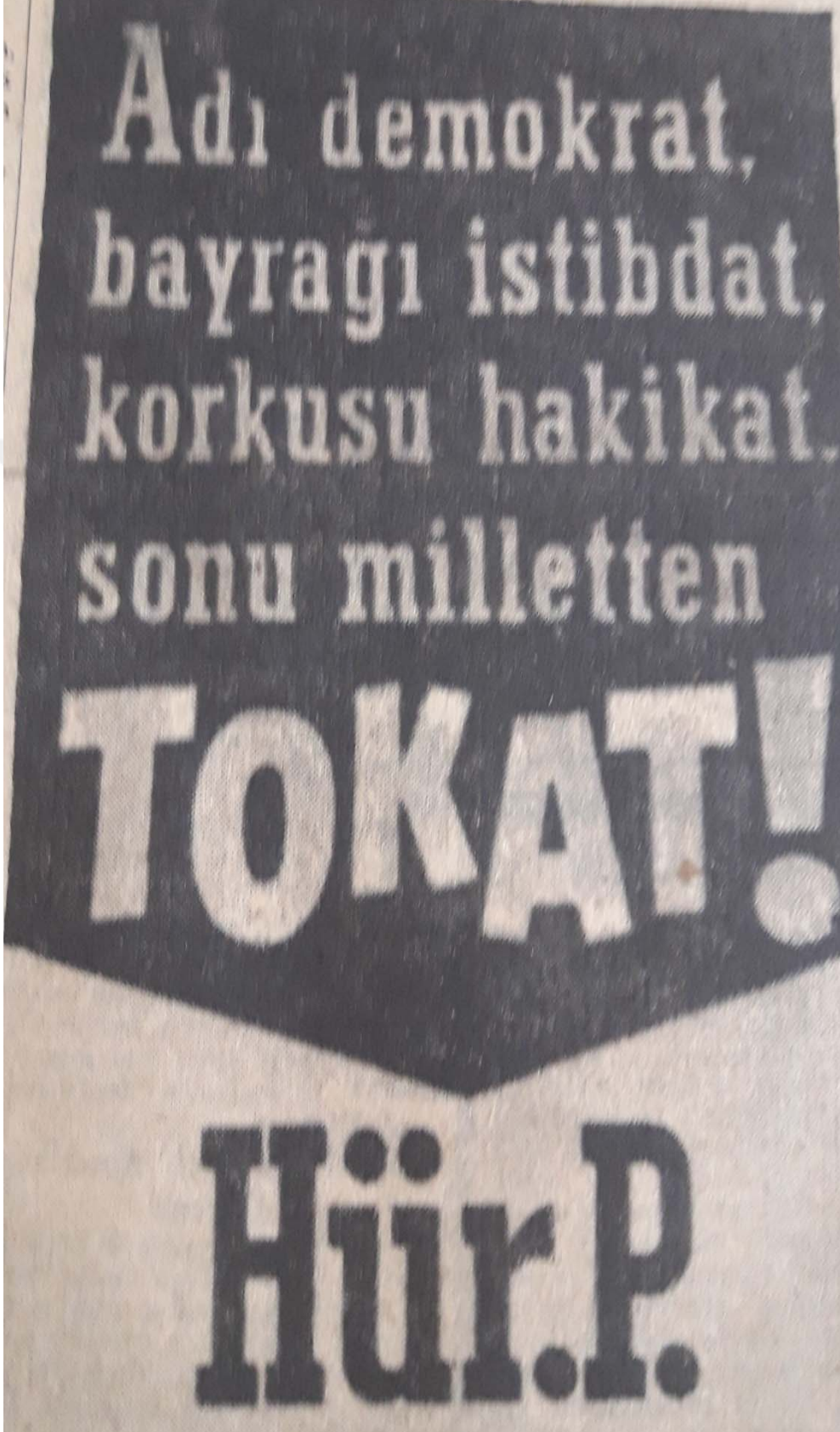
Ek.11 Cumhuriyet Gazetesi 6 Ekim 1957

(CHP 1957 Seçim Afişi)

(DP 1957 Seçim Afışı)

(HP 1957 Seçim Afışı)

Ek.14 Akşam Gazetesi 15 Ekim 1957

(İsmet İnönü Samsun Meydanında)

Ek.15 Yeni Sabah Gazetesi 15 Ekim 1957

(CHP Samsun Mitingi)

Ek.16 Yeni Sabah Gazetesi 17 Ekim 1957

(Menderes Samsunlulara Hitap Ederken)

Ek.17 Ulus 15 Ekim 1957

(CHP Samsun Mitingi)

Ek.18 Hürriyet Gazetesi 15 Ekim 1957

(İnönü Samsunlulara Hitap Ederken)

(DP Seçim Broşürlerinden Biri)

KAYNAKÇA

Kitap

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atatürk. (1989). *Söylev ve Demeçler*. Ankara: ATAM.
- Çavdar, T. (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*. Ankara: İmge Kitap Evi Yayınları.
- Dilcimen, K. (1947). *Samsun Tarihinde Önemli Olaylar 1*. Samsun: Halkevi Yayınları.
- Duman, Ö. (2015). *Meşrutiyetten Beyaz Devrime Canik -Samsunda Seçimler ve Siyaset*. Samsun, Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Duman, Ö. (2017). *Beyaz Devrimden 28 Şubata Canik, Samsunda Seçimler ve Siyaset*. Samsun, Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Emrence, C. (2006). *99Günlük Muhalefet Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğlu, C. (2014). *Demokrat Parti Tarih ve İdeolojisi*. İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.
- Kansu, M. M. (2019). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Bareber*. C. 1. Ankara. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koçak, C. (2006). *Belgelerle İktidar ve Serbest Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhun, Ö. (1949). *Samsun(Tarih Coğrafya Ekonomi)*. Samsun: Orta Okul Kooperatif Yayımları.
- Öz, M. (2013). *Samsun Araştırmaları 1. Kitap*. Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sarısakal, B. (2002). *Bir Kentin Tarihi Samsun*. Samsun: Samsun Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Sarısakal, B. (2008). *Samsunda Unutulmayan Olaylar*. Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- Sarısakal, B. (2013). *Samsun Basın Tarihi*. Samsun: Barış Gazetesi Yayınları.
- Sever, İ. (2015). *Tarihte İki Samsun*. Samsun: Samsun Valiliği Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, O. O. (2006). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Fethi Okyar'ın Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Timur, T. (2003). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toker, M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2016). *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sürelî Yayın

- Çolak, F. (2002). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Parti(1945-1940). *Türkler Ansiklopedisi*, ss. 774-782
- Donuk, A. (2011). Türklerde Moğollarda Meclis Geleneği. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, ss.1-12
- Ertem, B. (2010, Aralık). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası. *Ordu Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, ss. 71-92
- Karagöz, R. (2015). Samsun Osmanlı Hakimiyetine Ne Zaman Geçti. *Bütün Şehir Dergisi*, ss. 44-47.
- Kural, E. (1992). Cumhuriyet Döneminde Samsun'un Ekonomik Sosyal ve Kültürel Gelişmesi. *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, ss. 121-125.
- Müezzinoğlu, E. (2018). Türk Siyasal Hayatının Vakitsiz Doğan Çocuğu: Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası. *Karabük Üniversitesi Evrensel Tarih Çalışmaları Dergisi*, ss. 44-79.
- Tunç, E. Ş.-B. (2015). Demokrat Partinin Kuruluş Süreci ve DP-CHP Siyasi Mücadelesi(1945-1947). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, ss.31-69.

Makale

- Aydın, N. (2015). "Sarıkamış Harekâtında Şehit Olan Samsunlular, *Geçmişten Günümüze Samsun Canik ve Değerleri II.* , Edit: Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, No: 7 845-884.
- Dığıroğlu, F. (2014). Samsun Ticaretinin Kurumsal Teşkilatı, *Gelenekten Moderniteye Samsun (1923-1950)*, Edit: Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.231-254.
- Duman, Ö. (2014).Samsun'da Eğitim, *Gelenekten Moderniteye Samsun(1923-1950)*. Edit: Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.79-153.
- Erdoğan, H. (2017). Atatürk İlkeleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ed: İlyas Gökhan, Kayseri: Not Yayınları, 270-279.
- Duman, Ö. (2007). Samsun Basın Tarihinden Bir Kesit: "Haber Gazetesi" *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Edit: Osman Köse, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,367-384
- Ekinci, İ. (2007). "19.Yüzyılın İkinci Yarısında Samsun'da Deniz Ulaşımı, Geçmişten *Geleceğe Samsun*. Edit: Osman Köse, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 113-147.
- Bayraktar, M. S. (2007). Samsun'da Türk Mimarisinin Gelişimi, *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Edit: Osman Köse, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.399-426.
- Çamaş, N. (2013). Tütün Üretimi, Yaprak Tütün Ticareti ve Sigara Sanayinin Samsun Tarımsal ve Sosyo-Ekonomik Yaşamı Üzerindeki Rollerini, *Samsun Araştırmaları II.* Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.565-584.
- Güner, Z. (2013). Milli Mücadele Başlarken Samsun ve Havalisinde Pontus Faaliyetleri, *Samsun Araştırmaları I.* Edit: Cevdet Yılmaz, . Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. 135-148.

- Kocaoğlu, B. (2014). Samsun'da Eğlence Hayatı ve Bayramlar (1923-1950)*Gelenekten Moderniteye Samsun(1923-1950)*. Edit: Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 11-57.
- Köse, O. (2007). Onsekizinci Yüzyılın İkinci Yarısı Osmanlı-Rus Savaşlarında Karadeniz Liman Kenti Samsun, *Samsun Araştırmaları 1. Kitap*. Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 273-282.
- Köse, O. (2015). Canik'in Osmanlılara Geçişi ve Canik'te İktisadi Hayat, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*. Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 79-162.
- Tellioglu, İ. (2015). Osmanlı Hâkimiyeti 'ne Kadar Canik, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*. Edit: Cevdet Yılmaz, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları,23-76.
- Yılmaz, C. (2007). Samsun İlinde Nüfus Hareketleri, *Geçmişten Geleceğe Samsun*. Edit: Cevdet Yılmaz Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,1-28.

Tezler

- Atayakul, F. A. (2007). Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler(1950-1954-1957) . *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Batmaz, D. (2004, Eylül). Türkiye'de Çok partili Dönemde Seçimler(1946-1960). *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir.
- Benhür, Ç. (2001). Türk Demokrasi Hayatında Bir Dönüm Noktası Olarak 1950 Genel Seçimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya.
- Bulut, S. (2019). Samsunda Siyasi Hayat(1946-1960). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Nevşehir.

- Çepni, H. (2001). Samsunda Kurtuluş Savaşı ve Tek Parti İktidarı Döneminde Toplumsal ve Siyasal Değişme. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Dereköylü, A. (2017). Çok Partili Hayata Geçiş Sırasında Orduda Seçimler ve Siyaset (1946-1940). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Samsun.
- Kılıç, C. (1995). Demokrat Partinin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Küçük, M. (2013). Türk Demokrasi Hayatında Değişim Demokrat Parti Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Edirne.
- Topal, C. (2001). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Samsun'un Ekonomisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Samsun.
- Tuzcu, G. F. (2006). Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Antalya.
- Yüksel, M. (2008). Serbest Cumhuriyet Fırkasının Araştırılması. *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Niğde.

İnternet

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=n%C3%BCfus%20kayd%C4%B1.29.11.2019,20:39>.

<https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/secim.zul>

Gazeteler

Ahali 5 Mayıs 1954

Ahali 24 Nisan 1954

Akşam 16 Ekim 1957

Akşam 15 Ekim 1957

Akşam 15 Ekim 1957

Akşam 26 Nisan 1954

Akşam 25 Nisan 1954
Akşam 3 Mayıs 1950
Bafra 17 Ekim 1957
Bafra 17 Ekim 1957
Bafra 19 Nisan 1954
Bafra 26 Nisan 1954
Canik 3 Mayıs 1950
Canik 17 Mayıs 1950
Canik 26 Nisan 1950
Canik 29 Nisan 1950
Canik 3 Mayıs 1950
Canik 3 Mayıs 1950
Canik 6 Mayıs 1950
Canik 7 Nisan 1950
Cumhuriyet 12 Temmuz 1946
Cumhuriyet 12 Temmuz 1946
Cumhuriyet 21 Temmuz 1946
Cumhuriyet 25 Nisan 1954
Cumhuriyet 13 Ekim 1957
Cumhuriyet 15 Ekim 1957
Cumhuriyet 16 Nisan Cuma
Cumhuriyet 17 Mayıs 1950
Cumhuriyet 17 Temmuz 1946
Cumhuriyet 7 Mayıs 1950
Cumhuriyet 15 Ekim 1957
Cumhuriyet 15 Ekim 1957
Cumhuriyet 17 Ekim 1957
Cumhuriyet 20 Mayıs 1950
Cumhuriyet 22 Temmuz 1946
Cumhuriyet 23 Temmuz 1946
Demokrat Ahali 17 Nisan 1954
Demokrat Canik 11 Ekim 1957
Demokrat Canik 16 Ekim 1957

Demokrat Canik 15 Nisan 1954
Demokrat Canik 25 Nisan 1954
Demokrat Canik 27 Nisan 1954
Demokrat Canik 27 Nisan 1951
Demokrat Sesi 20 Ekim 1957
Haber 15 Ekim 1957
Haber 15 Ekim 1957
Hakikat Demokrasidedir 15 Nisan 1954
Hakikat Demokrasidedir 28 Nisan 1954
Hakikat Demokrasidedir 28 Nisan 1954
Hürriyet 15 Ekim 1957
Hürriyet 25 Nisan 1955
Hürriyet 17 Ekim 1957
Hürriyet 17 Ekim 1957
Kalender 19 Ekim 1957
Milliyet 25 Nisan 1955
Milliyet 17 Ekim 1957
Samsun 1 Nisan 1950
Samsun 18 Ekim 1957
Samsun Postası 17 Ekim 1957
Samsun 14 Ekim 1957
Samsun 14 Ekim 1957
Samsun 29 Mart 1950
Samsun 29 Nisan 1950
Samsun 5 Nisan 1950
Samsun 9 Mayıs 1950
Samsun 9 Mayıs 1950
Samsun 9 Mayıs 1950
Samsun 2 Mayıs 1950
Samsun 29 Nisan 195
Samsun 29 Mart 1950
Samsun 4 Mayıs 1950
Samsun 9 Mayıs 1950

Şamar 17 Ekim 1957
Tasvir 21 Temmuz 1946
Tasvir 21 Temmuz 1946
Tasvir 22 Temmuz 1946
Ulus 15 Ekim 1957
Ulus 15 Ekim 1957
Ulus 30 Mayıs 1946
Ulus 22 Temmuz 1946
Vatan 23 Temmuz 1946
Vatan 16 Temmuz 1946
Vatan 18 Temmuz 1946
Vatan 19 Temmuz 1946
Vatan 21 Temmuz 1946
Vatan 21 Temmuz 1946
Vatan 22 Temmuz 1946
Yeni Sabah 3 Mayıs 1950
Yeni Sabah 15 Ekim 1957
Yeni Sabah 22 Temmuz 1946
Yeni Selamet 15 Ekim 1957
Yeni Selamet 15 Ekim 1957
Yeni Ulus 26 Nisan 1954
Zafer 25 Nisan 1954
Zafer 17 Ekim 1957
Zafer 17 Ekim 1957
Zafer 2 Mayıs 1950
Zafer 2 Mayıs 1950
Zafer 25 Nisan 1954
Zafer 3 Mayıs 1950
Zafer 3 Mayıs 1950
Zafer 3 Mayıs 1950

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Mehmet Dodur

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Tarihi: Samsun\Vezirköprü\15.10.1992

E-posta: mehmet55dodur@gmail.com

Yazışma Adresi: Samsun\ Vezirköprü\Yağcı Mahallesi\No:8

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Açık Öğretim Lisesi	17.01.2011
Üniversite	Erciyes Üniversitesi	26.06.2015